

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

WILL & ARIEL
DURANT

TARİHTEN
ALINACAK
DERSLER

Tarih

@epsilon

WILLIAM JAMES DURANT Amerikalı tarihçi ve felsefecidir; araştırmacı ve yazar eşi **ARIEL DURANT** ile yazdığı *The Story of Civilization* adlı on bir ciltlik dünya tarihi kitaplarıyla tanınır. Will ve Ariel Durant, bu serinin onuncu kitabı olan *Rousseau and Revolution* ile 1968 yılında Pulitzer Ödülü'ne layık görülmüştür. 1977 yılında ise ortak çalışmaları dolayısıyla ABD Başkanlığı Özgürlük Madalyası ile ödüllendirilmişlerdir. Toplumsal meselelere duyarlı olan Durantlar, tarih yazımında geleneksel biçimin dışına çıkarak inceledikleri toplumlarda halkın yaşam koşullarına, sanat, felsefe ve din gibi kültürel olgulara da çokça yer vermişlerdir. Ortak çalışmaları arasında ayrıca *Interpretations of Life* ve özyaşamöykülerini kaleme aldıkları *A Dual Biography* yer almaktadır. Will Durant'ın *Felsefenin Öyküsü* adlı kitabı, ABD'de felsefenin toplumla buluşmasında önemli etkiye sahiptir. Diğer çalışmaları arasında *Medeniyetin Temelleri*, *İslâm Medeniyeti*, *Heroes of History*, *The Greatest Minds and Ideas of All Time*, *Adventures in Genius*, *The Pleasures of Philosophy* ve *An Invitation to Philosophy* bulunmaktadır.

Tarihten Alınacak Dersler

Orijinal Adı: *The Lessons of History*

Will ve Ariel Durant

Çeviri: Varol Ataman

Yayın Yönetmeni: Aslı Tunç

Editör: Varol Ataman

Son Okuma: Elif Tesbihçi

Kapak Tasarım: İlknur Muştı

Sayfa Tasarım: Çağla Yön

1. Baskı: Haziran 2022

ISBN: 978-625-414-167-6

© Will Durant ve Ariel Durant, 1968

© Monica Ariel Mihell ve Will James Durant Easton, 1996

Bu eser, özgün yayıncısı Simon & Schuster Inc ile Akcalı Telif Hakları Ajansı arasında yapılan anlaşma uyarınca yayımlanmıştır. Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmadan çoğaltılamaz.

© Epsilon Yayınevi Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Baskı ve Cilt:

Dörtel Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Zafer Mah., 147. Sok., No: 9-13/A

Esenyurt/İstanbul

Tel: (212) 565 11 66

Sertifika No: 40970

Yayımlayan:

Epsilon Yayınevi Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Osmanlı Sok., No: 18/4-5 Taksim/İstanbul

Tel: (212) 252 38 21 Faks: (212) 252 63 98

İnternet Adresi: www.epsilonyayinevi.com

E-posta: epsilon@epsilonyayinevi.com

Sertifika No: 49067

TARİHTEN ALINACAK DERSLER

Will ve Ariel Durant

Çeviri
Varol Ataman

Tarih

epsilon

**Zamanımızın en büyük
düşünürlerinden ikisinin
5.000 yıllık tarihi derleyen
ünlü makale koleksiyonu.**

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
I. Tereddütler	11
II. Dünya ve Tarih	15
III. Biyoloji ve Tarih	19
IV. Irk ve Tarih.....	27
V. Kişilik ve Tarih.....	35
VI. Ahlak ve Tarih.....	41
VII. Din ve Tarih	49
VIII. Ekonomi ve Tarih	59
IX. Sosyalizm ve Tarih	67
X. Devlet ve Tarih	79
XI. Savaş ve Tarih	93
XII. Büyüme ve Çürüme.....	101
XIII. İlerleme Gerçek mi?	111
Kaynakça	121
Dizin	125

ÖNSÖZ

Bu postlüt için az da olsa bir önsöz yazmak gerekiyor. *The Story of Civilization*'¹ (Uygarlığın Hikâyesi) 1789 yılına getirip bitirdikten sonra birçok ihmali, maddi hatayı ya da baskı hatasını düzeltecek gözden geçirilmiş bir baskı çıkarmak amacıyla on cildi yeniden okuduk. Bu süreçte, mevcut olayları, gelecekteki olasılıkları, insanın doğasını ve devletlerin davranışını aydınlayabilecek olayları ve yorumları not ettik. (Metinde, *The Story of Civilization*'in çeşitli ciltlerine yapılan göndermeler, ciltlerin konularında tek yetkili olmasından dolayı değil, örnekler veya açıklamalar denk geldiği için sunulmaktadır.) Anlatının incelemesini tamamlayana kadar sonuçlarımızı ertelemeye çalıştık; ancak kuşkusuz önceden oluşturduğumuz görüşlerimiz, açıklayıcı malzemeleri seçmemizde etkili oldu. Okuyacağınız çalışma bunun sonucudur. Bizim veya bizden öncekilerin zaten ifade etmiş olduğu birçok fikri tekrarlıyor. Amacımız özgünlük değil kapsayıcılıktır; kişisel bir vahiy değil, insan deneyimi üzerine bir araştırma sunuyoruz.

Kızımız Ethel'e, geçmişte de çokça olduğu gibi, yardım ve tavsiyeleri için minnetle teşekkür ederiz.

Will ve Ariel Durant

1 Will ve Ariel Durant, *The Story of Civilization*, Simon & Schuster, New York, 1935-1975. Will ve Ariel Durant tarafından yazılan *The Story of Civilization* (Uygarlığın Hikâyesi), genel okuyucu için Batı tarihini anlatan 11 ciltlik bir kitap setidir. Dizi, 1968'de serinin 10. cildiyle Pulitzer Ödülü kazanmıştır. (YN)

I. TEREDDÜTLER

Çalışmaları sona yaklaştıkça, tarihçi, çalışmalarının ne işe yaradığı konusunda zorluklarla yüzleşir. Çalışmalarında yalnızca, ulusların ve fikirlerin yükselişini ve düşüşünü ve “kralların ölümünün acıklı öykülerini” yeniden anlatarak gönlünü mü eğlendirdi? İnsan doğası hakkında, sokaktaki adamın bir kitap açmadan öğrenebileceğinden fazlasını mı öğrendi? Tarihten şu anki durumumuza dair herhangi bir aydınlanma, yargılarımız ve siyasetlerimiz için herhangi bir rehberlik, sürpriz tepkiler veya değişimin iniş çıkışlarına karşı herhangi bir korunma sağladınız mı? Geçmiş olaylar dizisinde, insanlığın gelecekteki eylemlerini veya devletlerin kaderini tahmin edebileceği türden düzenlilikler buldu mu? Sonuçta, “tarihin hiçbir anlamı olmaması”², bize hiçbir şey öğretmemesi ve muazzam geçmişin, geleceğin daha büyük bir aşamada ve ölçekte yapması kaderinde olan hataların yalnızca yorgun bir provası olması mümkün müdür?

Bazen böyle hissediyoruz ve çok sayıda şüphe, giriştiğimiz işte bizi ele geçiriyor. Başlangıç olarak, geçmişin ne olduğunu, gerçekte ne olduğunu gerçekten biliyor muyuz; yoksa tarih, tam olarak “üzerinde anlaşmaya varılmamış” bir “masal” mıdır? Geçmişteki herhangi bir olay hakkındaki bilgimiz her zaman eksiktir, muhtemelen yanıltıcı; kararsız kanıtlar ve önyargılı tarihçiler tarafından karartılır ve belki de kendi vatansever veya dinî taraflılığımız ta-

2 René Sédillot, *L' Histoire n'a pas de sens*, Fayard, Paris, 1965.

rafından çarpıtılır. “Tarihin çoğu tahmin etmektir ve geri kalanı önyargıdır.”³ Ülkesi, ırkı⁴, inancı veya sınıfına olan taraflılığın üstesinden gelmeyi düşünen tarihçi bile malzeme seçiminde ve sıfatlarının nüanslarında bu gizli tercihini ele verir. “Tarihçi, her zaman aşırı basitleştirir ve çok yönlü karmaşıklığını asla tam olarak anlayamayacağı veya kavrayamayacağı bir hissiyat ve olaylar kalabalığıyla yüzleşir ve aceleyle gerçeğin kendisi için kullanılışlı bir bölümünü seçer.”⁵ Yine, geçmişten bakarak gelecek üzerine yaptığımız çıkarımlar, değişimin hızlanmasıyla her zamankinden daha tehlikeli hale geliyor. 1909’da Charles Péguy “İsa Mesih’ten bu yana dünyanın son otuz yılda olduğundan daha az değiştiği”⁶ kanısındaydı ve belki de bazı genç fizik doktorları şimdi biliminin 1909’dan bu yana, daha önce kaydedilmiş tüm zamanlardan daha fazla değiştiğini ekleyecektir. Her yıl -bazen, savaşta, her ay- yeni bir buluş, yöntem veya durum, davranış ve fikirlerde yeni bir düzenlemeyi zorunlu kılar. Dahası, bir şans unsuru, belki de özgürlük unsuru, metallerin ve insanların davranışlarına giriyor gibi görünüyor. Artık, organizmalar şöyle dursun, atomların bile geçmişte yanıt verdiklerini düşündüğümüz gibi gelecekte yanıt vereceğinden emin değiliz. Cowper’ın Tanrısı⁷ gibi, elektronlar, mucizelerini gerçekleştirmek için gizemli yollarla hareket

3 Will Durant, *The Story of Civilization: I. Our Oriental Heritage*, Simon & Schuster, New York, 1935, s.12.

4 Irk kavramı kitap boyunca, modern bilimin kullandığı gibi, sosyal bir yapı, toplum tarafından oluşturulan kurallara göre atanan bir kimlik olarak kullanılacaktır. Kısmen gruplar içindeki fiziksel benzerliklere dayalı olsa da kitap boyunca kullanılan ırk kavramının doğal bir fiziksel veya biyolojik anlamı yoktur; daha ziyade “popülasyon”, “halk”, “etnisite”, “topluluk” veya en biyolojik anlamda “soy” kavramlarını karşılayacaktır. (YN)

5 Will Durant, *The Story of Civilization: IV. The Age of Faith*, Simon & Schuster, New York, 1950, s.979.

6 René Sédillot, *L’Histoire n’a pas de sens*, s.167.

7 William Cowper (26 Kasım 1731-25 Nisan 1800), “Tanrı gizemli yollarla hareket eder” (“God moves in a mysterious way”) sözünü İngiliz diline kazandıran şair. (YN)

ederler ve bazı kişilik veya durum tuhaflıkları, İskender'in ölümüne içip yeni imparatorluğunun parçalanmasına izin verdiği (MÖ 323) ya da Büyük Friedrich'in, Prusya usullerine delicesine âşık bir çarın tahta çıkmasıyla felaketten kurtarıldığı (1762) zaman olduğu gibi, ulusal denklemleri altüst edebilir.

Açıkcısı, tarih yazımı bir bilim olamaz. Yalnızca bir sanayi, sanat ve felsefe olabilir; gerçekleri ortaya çıkaran bir sanayi, malzeme kaosunda anlamlı bir düzen kuran bir sanat, derinlik ve aydınlanma arayışıyla bir felsefe. “Şimdiki zaman, eyleme geçmek için biriktirilip toplanmış geçmiş ve geçmiş de anlamamız için açılıp gözler önüne serilen şimdidir”⁸ ya da öyle inanıyoruz ve umuyoruz. Felsefede parçayı bütünün ışığı altında görmeye çalışırız; “tarih felsefesi”nde ise bu anı geçmişin ışığı altında görmeye çalışıyoruz. Her iki durumda da bunun gerçekçi olmayan bir beklenti olduğunu biliyoruz; bütünsel bir bakış açısı görsel bir yanılsamadır. İnsanlık tarihinin tamamını bilmiyoruz; muhtemelen Sümer veya Mısır'dan önce birçok uygarlık vardı; biz ise kazmaya yeni başladık! Kısmi bilgiyle hareket etmeli ve geçici olarak olasılıklardan memnun olmalıyız; bilim ve siyasette olduğu gibi tarihte de görelilik egemendir ve tüm formüllere şüpheyle yaklaşılmalıdır. “Tarih, akışını teorik kalıplara veya mantıksal kanallara sığdırmaya çalışan her türlü çabaya gülümser; genellemelerimizi altüst eder, tüm kurallarımızı çiğner; tarih şatafatlıdır.”⁹ Belki de bu sınırlar içinde, gerçeğe sabırla katlanacak ve birbirimizin kuruntularına saygı gösterecek kadar tarihten öğrenebiliriz.

İnsan astronomik zamanda bir an, dünyanın geçici bir konuğu, türünün bir dölü, ırkının bir filizi, beden, karakter

8 Will Durant, *The Story of Civilization: VI. The Reformation*, Simon & Schuster, New York, 1957, s.viii.

9 Will ve Ariel Durant, *The Story of Civilization: VII. The Age of Reason Begins*, Simon & Schuster, New York, 1961, s.267.

ve zihnin bir bileşimi, bir ailenin ve bir topluluğun üyesi, bir inançlı veya şüpheci, bir ekonomik öğe, belki bir devletin vatandaşı veya bir ordudaki asker olduğu için, astronomi, jeoloji, coğrafya, biyoloji, etnoloji, psikoloji, ahlak, din, ekonomi, siyaset ve savaş gibi ilgili başlıklar altında, tarihin, insanın doğası, davranışı ve beklentileri hakkında söyleyecek neyi olduğunu sorabiliriz. Bu riskli bir girişimdir ve sadece bir ahmak, yüzlerce yüzyılı, tehlikeli sonuçlarla dolu yüz sayfaya sıkıştırmaya çalışır. Devam ediyoruz...

II. DÜNYA VE TARİH

Tarihi, sıkıntılı çift katlılığıyla geçmişin olayları veya kaydı olarak tanımlayalım. İnsanlık tarihi uzayda kısa bir andır ve öğreneceği ilk ders alçakgönüllülüktür. Her an, bir kuyruklu yıldız Dünya'ya çok yaklaşabilir ve küçük küremizi telaşlı rotasında altüst edebilir veya insanlarından pirelerine kadar duman veya ısıyla boğabilir ya da gülümseyen Güneş'in bir parçası -bazılarının gezegenimizin birkaç astronomik dakika önce yaptığını düşündüğü gibi- yüzeyinden kopup tüm keder ve acıyı sona erdiren vahşi bir kucaklamayla üzerimize düşebilir. Bu olasılıkları doğal karşılıyoruz ve evrene Pascal'ın sözleriyle karşılık veriyoruz: "Evren onu ezdiğinde, insan yine de onu öldürenenden daha asil olacaktır, çünkü öldüğünü biliyor ve evren kendi zafere biberden bihaber."¹⁰

Tarih jeolojiye tabidir. Her gün deniz, karada bir yere veya kara, denize tecavüz eder; şehirler su altında kalır ve batık katedraller hüznü çanlarını çalar. Dağlar, ortaya çıkma ve aşınma ritminde yükselir ve alçalır; nehirler kabarır ve taşar veya kurur veya yataklarını değiştirir; vadiler çöllere, kıstaklar boğazlara dönüşür. Jeolojik göze göre, Dünya'nın tüm yüzeyi akışkan bir yapıdadır ve insan onun üzerinde, dalgalar üzerinde Mesih'e giden Petrus kadar güvensiz bir şekilde hareket eder.

¹⁰ Blaise Pascal, *Pensées*, çev. W. F. Trotter, E. P. Dutton & Co., New York, 1931, ks.347.

İklim artık bizi Montesquieu ve Buckle'ın sandığı kadar ağır bir şekilde kontrol etmiyor, ama sınırılıyor. İnsan becerisi çoğu kez jeolojik engellerin üstesinden gelir: Çölleri sulayabilir ve Sahra'yı iklimlendirebilir; dağları dümdüz edebilir veya aşabilir ve tepeleri asma bahçeleriyle teraslayabilir; okyanusu geçmek için yüzen bir şehir veya gökyüzünde gezinmek için devasa kuşlar inşa edebilir. Ancak bir kasırga, inşa edilmesi bir asır süren şehri bir saat içinde mahvedebilir; bir buzdağı yüzen sarayı ters çevirebilir, ikiye bölebilir ve binlerce eğlence düşkününü lıkırdayarak ebediyete intikal ettirebilir. Bırakalım yağmur nadiren yağsın ve uygarlık, Orta Asya'da olduğu gibi kum altında kaybolsun ya da öfkeyle düşmesine izin verelim ve Orta Amerika'da olduğu gibi ormana boğulsun. Gelişen bölgelerimizde termal ortalamanın on bir derece yükselmesine izin verdik mi muhtemelen uyuşuk vahşiliğimize geri döneriz. Yarı tropikal bir iklimde, yarım milyar kişiden oluşan bir ulus karıncalar gibi üreyebilir, ancak buradaki güçten düşürücü sıcaklık, bu ulusu, insanları daha dinç olan coğrafyalardan savaşçılar tarafından tekrarlanan fetihlere maruz bırakabilir. İnsan nesilleri Dünya üzerinde büyüyen bir hakimiyet kurarlar, ancak toprağında fosil olmaya mahkûmdurlar.

Coğrafya, tarihin rahmi, besleyici annesi ve disiplinli yuvasıdır. Su, organizmaların ve şehirlerin hayatı olduğundan, ulaşım ve ticaret için ucuz yollar sunduğundan coğrafyanın nehirleri, gölleri, vahaları ve okyanusları yerleşimcileri kıyılarına çeker. Mısır "Nil'in armağanı"ydı ve Mezopotamya "nehirler arasında" ve dışarı akan kanalları boyunca birbirini izleyen uygarlıklar inşa etti. Hindistan, İndus, Brahmaputra ve Ganj'in kızıydı; Çin, yaşamını ve üzüntülerini (bizim gibi) genellikle gerçek yataklarından saparak taşmalarıyla çevresini gübreleyen büyük nehirle-

re borçluydu. Tiber, Arno ve Po Vadileri İtalya'yı süsledi. Avusturya Tuna Nehri boyunca, Almanya Elbe ve Ren, Fransa ise Rhône, Loire ve Sen Nehirleri boyunca gelişti. Petra ve Palmira çöldeki vahalarla beslendi.

Yunanlar sınırlarına kıyasla çok fazla büyüdüklerinde, Akdeniz (Platon'un söyleyişiyle "bir göletin etrafındaki kurbağalar gibi".¹¹) ve Euxine Deniz¹² veya Karadeniz boyunca koloniler kurdular. İki bin yıl boyunca -Salamis Deniz Muharebesi'nden (MÖ 480) İspanyol Armadası'nın yenilgisine (1588) kadar- Akdeniz'in kuzey ve güney kıyıları beyaz adam üstünlüğünün birbirlerine rakip olduğu yerlerdi. Ancak, 1492'de ve sonrasında Kolomb ve Vasco da Gama'nın seferleri, insanları okyanuslara meydan okumaya davet etti; Akdeniz'in egemenliğine meydan okundu; Cenova, Pisa, Floransa ve Venedik inişe geçti; Rönesans solmaya başladı; Atlantik ulusları yükseldi ve nihayetinde egemenliklerini dünyanın yarısına yaydı. George Berkeley 1730'da, "İmparatorluğun seyri batıya doğru ilerliyor"¹³ diye yazdı. Avrupa ve Amerika'nın, eskiden Japonya'ya yaptıkları gibi Çin'e de sınai ve ticari tekniklerini ihraç etmeleri Pasifik boyunca devam edecek mi? En son Batı teknolojisiyle çalışan Doğu doğurganlığı, Batı'nın düşüşünü beraberinde getirecek mi?

Uçağın gelişimi uygarlık haritasını yeniden değiştirecek. Ticaret yolları nehirleri ve denizleri giderek daha az takip edecek; insanlar ve mallar artan bir şekilde doğrudan hedeflerine uçurulacak. İngiltere ve Fransa gibi ülkeler, çok

11 Plato, *Dialogues of Plato*, 2. cilt, çev. B. Jowett, Oxford University Press, Londra, 1892, prg.109, s.257.

12 Yunanistan'da, farklı bir anlama sahip olan tarihi "Euxine Deniz" adı hâlâ yaygın olarak kullanılmaktadır. Yunancada "Karadeniz" anlamına gelen Μάβρι Θάλασσα'nın kullanımı, "Misafirperver Deniz" anlamındaki Εύξινος Πόνδος'a kıyasla çok daha az yaygındır.

13 George Berkeley, *A Miscellany, Containing Several Tracts on Various Subjects*, G. Faulkner, Dublin, 1752, s.1521.

sayıda kullanışlı girintili çıkıntılı sahil şeritlerinin ticari avantajını kaybedecek; kara kütlelerinin kıyılarına oranla fazlalığından dolayı zorluk yaşayan Rusya, Çin, Brezilya gibi ülkeler, bu handikaplarının bir kısmını havayolunu kullanarak aşacaklar. Kıyı şehirleri, malların gemiden tren veya trenden gemiye aktarılması gibi hantal işlerinden kazandıkları servetlerinin daha azını elde edecekler. Deniz gücü nihayet nakliye ve savaşta yerini hava gücüne bıraktığında, tarihteki temel devrimlerden birine tanıklık etmiş olacağız.

Teknoloji geliştikçe coğrafi faktörlerin etkisi azalır. Bir arazinin karakteri ve çevresi tarım, madencilik veya ticaret için fırsatlar sunabilir, ancak yalnızca liderlerin hayal gücü ve inisiyatifleri ve takipçilerinin gözü pek gayreti olasılıkları gerçeğe dönüştürebilir ve yalnızca benzer bir birlik (bugün İsrail’de olduğu gibi) bir kültürü binlerce doğal engelin üzerinde biçimlendirebilir. Uygarlığı yaratan Dünya değil, insandır.

III. BİYOLOJİ VE TARİH

Tarih, biyolojinin bir bölümüdür: İnsan yaşamı, organizmaların karadaki ve denizdeki değişimlerinin bir parçasıdır. Bazen bir yaz günü tek başımıza ormanda dolaşırken yüzlerce tür uçan, sıçrayan, sürünen, emekleyen, eşleyen canlıların hareketini duyar veya görürüz. Ürken hayvanlar gelişimle korkup aceleyle uzaklaşır; kuşlar dağılır; balıklar dere içinde kaybolur. Birdenbire, bu tarafsız gezegende ne kadar tehlikeli bir azınlığa ait olduğumuzun farkına varır ve bir an için, bu her çeşitten uyum içindeki canlının açıkça hissettiği gibi, onların doğal ortamlarından geçen mütecaviz yabancılar olduğumuzu hissederiz. Daha sonra, insanın tüm tarihçesi ve başarıları, çokbiçimli yaşamın tarihine ve derinliğine cuk diye naçizane oturur; tüm ekonomik rekabetimizin, eşler için mücadelemizin, açlığımızın, sevgimizin ve kederimizin ve savaşımızın, bu düşmüş ağaçların veya yaprakların altında, sularda veya dallarda saklanan arama, çiftleşme, çabalama ve ıstıraba benzediğini görürüz.

Bu nedenle biyolojinin yasaları tarihin temel dersleridir. Evrim süreç ve sınavlarına, varoluş mücadelesine ve hayatta kalmak için en uygun olanın varlığını sürdürmesine tabiyiz. Bazılarımız bu mücadele ya da sınavlardan kurtulmuş gibi görünüyorsa, bunun nedeni grubumuzun bizi korumasıdır; ama bu grubun kendisi hayatta kalma sınavlarından başarıyla çıkmalıdır.

Öyleyse, tarihin ilk biyoloji dersi, hayatın rekabet olduğudur. Yalnızca ticaret hayatı değil, hayat sanatı¹⁴ da

¹⁴ Yazar burada “life of trade” (ticaret hayatı) ve “trade of life” (hayat sanatı) ifadelerini kullanarak kelime oyunu yapmıştır. (YN)

rekabeti barındırır; yiyecek bol olduğu zaman huzurlu, yenilip tükendiğinde şiddetli. Hayvanlar kayıtsız bir şekilde birbirlerini yer, medeni insanlar hukuk usulüyle birbirlerini harcarlar. İşbirliği gerçektir ve toplumsal gelişmeyle birlikte artar, ancak daha çok bir rekabet aracı ve biçimi olduğundan, grubumuzu diğer gruplarla rekabette güçlendirmek için grubumuzla -ailemizle, toplumumuzla, kulübümüzle, kilisemizle, partimizle, “ırk”ımızla veya ulusumuzla- işbirliği yaparız. Birbirlerine rakip olan gruplar da açgözlülük, kavgacılık, taraflılık ve gurur gibi rekabet içindeki bireylerle aynı niteliklere sahiptir. Devlet, kendimizin çoğaltılmış haliyle (bizim çoğaltılmış halimizle), biz neyse odur; doğamızı daha cesur bir şekilde dile getirir ve bizlerin yaptığı iyilik ve kötülük namına ne varsa çok daha büyük ölçekte yapar. Açgözlü, hırslı ve kavgacıyız çünkü kanımız, atalarımızın hayatta kalmak için kovalamak, savaşmak ve öldürmek ve yakın zamanda başka bir ziyafet çekemeyecekleri korkusuyla mide kapasitelerini doldurana kadar yemek zorunda kaldığı bin yılları hatırlıyor. Savaş, bir ulusun yeme şeklidir. Nihai rekabet biçimi olduğu için işbirliğini teşvik eder. Devletlerimiz büyük ve etkili bir koruyucu grubun üyesi olana kadar, avlanma aşamasındaki bireyler ve aileler gibi davranmaya devam edecekler.

Tarihin ikinci biyoloji dersi, yaşamın seçim olduğudur. Yiyecek veya eş veya güç için girilen rekabette bazı organizmalar başarılı ve bazıları başarısız olur. Varoluş mücadelesinde bazı bireyler, hayatta kalma sınavından geçebilme konusunda diğerlerinden daha donanımlıdır. Doğa (burada toplam gerçeklik ve süreçleri kastedilmektedir), Amerikan Bağımsızlık Bildirisi’ni veya Fransız Devrimi’nin İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’ni çok dikkatli okumadığından, hepimiz özgürlükten yoksun (özgürlüksüz) ve eşitsiz doğa-

rız. Fiziksel ve psikolojik kalıtımımıza ve grubumuzun gelenek ve göreneklerine bağlı olarak her birimize birbirinden farklı sağlık ve güç, zihinsel kapasite ve karakter nitelikleri bahşedilmiştir. Doğa, seçilimin ve evrimin zaruri malzemesi olarak farklılığı sever; özdeş ikizler yüz yünden farklılık gösterir ve hiçbir bezelye birbirine benzemez.

Eşitsizlik yalnızca doğal ve doğuştan olmakla kalmayıp uygarlığın karmaşıklığıyla birlikte büyür. Kalıtsal eşitsizlikler toplumsal ve yapay eşitsizlikleri doğurur; her icat ya da keşif istisnai birey tarafından yapılır ya da ele geçirilir ve güçlü olanı eskisinden daha güçlü, zayıfı görece daha zayıf kılar. Ekonomik gelişme işlerde uzmanlaşma, yeteneklerde farklılaşma getirir ve insanı kendi grubu için eşitsiz bir şekilde değerli kılar. Dostlarımızı iyice tanısaydık, muhtelif yetenekleri diğerlerinininkinin tümüne karşılık gelebilecek yüzde otuzunu ayırt edebilirdik. Yaşam ve tarih, Calvin'in Tanrı-sı'nı¹⁵ anımsatan yüce bir adaletsizlikle bunu yapıyor.

Doğa, ütopyalarımızdaki özgürlük ve eşitliğin birlikte var olması fikrine gülümser. Özgürlük ve eşitlik yeminli ve ebedi düşmanlar olduğundan biri galip geldiğinde diğeri ölür. İnsanları özgür bırakın ve doğal eşitsizlikleri, on

15 Jean Calvin (10 Temmuz 1509-27 Mayıs 1564), Protestan Reformu sırasında Cenevre'de bir Fransız ilahiyatçı ve papazdı. Kalvinizm olarak adlandırılan ve insan ruhunun ölümden ve ebedi lanetten kurtuluşunda önceden belirleme ve Tanrı'nın mutlak egemenliğine ilişkin doktrinleri de dahil olmak üzere, Hristiyan teolojisinin gelişimindeki başlıca figürdü. Yaratılış'ta (*Tevrat*) açıklandığı şekliyle Tanrı'nın doğasını inceler ve insanın günahlı gözlerinin bu vahye karşı neden bu kadar kör olduğunu ve Tanrı hakkında bildiğimiz her şey için *Kutsal Kitap*'a dönülmesi gerektiğini açıklar. Calvin, yaratıcı olarak Tanrı'nın rolünü, evrende en küçüğünden en büyüğüne kadar olan her şey üzerindeki mutlak kontrolünü içerecek şekilde genişletir. Tanrı'nın egemenliği fikri, Calvin'in en merkezi doktrini. Bu, hiçbir şeyin şansa veya insanın özgür iradesine bırakılmadığı anlamına gelir. Onu kader doktrinine bu kadar vurgu yapmaya iten şey, insanın kurtarılıp kurtarılmayacağına insanın kendisinin değil Tanrı'nın karar verdiği fikridir. Bu bakış açısı, 16. yüzyılda Protestanlar arasında oldukça etkili ve popülerdi, ancak daha sonra çok daha tartışmalı hale geldi. (YN)

dokuzuncu yüzyılda *laissez faire*¹⁶ döneminin İngiltere ve Amerika'sında olduğu gibi, neredeyse katlanarak çoğalacak. Eşitsizliğin büyümesini kontrol etmek adına, 1917'den sonra Rusya'da olduğu gibi, özgürlüğün feda edilmesi gerekir. Bastırıldığında bile eşitsizlik büyür; sadece ekonomik yetenek olarak ortalamanın altında olan kişi eşitliği, üstün yeteneğin bilincinde olanlar özgürlüğü arzular ve sonunda üstün yetenek kendi yolunu bulur. Eşitlik ütopyaları biyolojik olarak ölüme mahkûmdur ve samimi bir filozofun umabileceği en iyi şey, yasal adalet ve eğitim fırsatında yaklaşık bir eşitliktir. Tüm olası yeteneklerin gelişmesine ve işlev görmesine izin verilen bir toplum, grupların rekabetinde hayatta kalma avantajına sahip olacaktır. Mesafenin kapanması devletlerin çatışmasını yoğunlaştırdıkça bu rekabet daha da şiddetlenir.

Tarihin üçüncü biyoloji dersi, yaşamın üremesi gerektiğidir. Doğa, bol miktarda çoğalamayan organizmalar, var-

16 Laissez-faire ifadesi kelimenin tam anlamıyla “bırakınız yapsınlar” anlamına gelir, ancak buradaki bağlamda, özel taraflar arasındaki ticari işlemlerin, düzenleme ve sübvansiyonlar gibi herhangi bir ekonomik müdahalecilik biçiminden bağımsız veya neredeyse bağımsız olduğu bir ekonomik sistemi anlatan ifadedir. Bir düşünce sistemi olarak, bırakınız yapsınlar, bireyin toplumdaki temel birim olduğu ve doğal bir özgürlük hakkına sahip olduğu aksiyomlarına dayanır. Doğa, fiziksel düzeni uyumlu ve kendi kendini düzenleyen bir sistem olduğundan ve kurumlar da devletlerin varlıkları olarak Smithçi kendiliğinden düzeni bozma eğilimleri nedeniyle vatandaşlar tarafından yakından izlenmek zorundadır.

Diğer bir temel ilke, piyasaların rekabetçi olması gerektiğidir. Serbestliği en üst düzeye çıkarmak ve piyasaların kendi kendini düzenlemesine izin vermek amacıyla, laissez-faire'in ilk savunucuları, üretimi cezalandırarak refaha zarar verdiğini düşündükleri tüm vergilerin yerini alması için tek bir vergi önerirler.

Laissez-faire taraftarları, hükümetin ekonomik sektörden tamamen ayrılmasını savunurlar. Hiçbir zaman tam bir tutarlılıkla uygulanmamasına rağmen, “bırakınız yapsınlar” kapitalizmi 18. yüzyılın ortalarında ortaya çıktı ve Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* adlı kitabıyla daha da popüler hale getirildi. Bkz. Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, W. Strahan and T. Cadell, Londra, 1776; Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, çev. Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010. (YN)

yasyonlar veya gruplara ihtiyaç duymaz. Doğa, kalitenin seçiliminin ön koşulu olarak niceliğe tutkuyla bağlıdır; bir batında çok yavru doğmasından hoşlanır ve hayatta kalan birkaç kişiyi ayıklayan mücadeleden zevk alır; kuşkusuz, bir yumurtayı döllemek için bin spermin kaynağa doğru giriştikleri yarışı beğenerek izler. Doğa, bireyden çok türlerle ilgilenir ve uygarlık ile barbarlık arasında çok az fark gözetir. Yüksek doğum oranının genellikle kültürel olarak düşük bir uygarlığa eşlik etmesini ve düşük doğum oranının kültürel olarak yüksek bir uygarlığa eşlik etmesini umursamaz ve o (burada doğayı doğum, çeşitlilik, rekabet, seçim ve hayatta kalma süreci anlamında kullanıyoruz), düşük doğum oranına sahip bir ulusun cinsel yönden daha güçlü ve doğurgan bir grup tarafından periyodik olarak cezalandırılacağından emindir. Galya, Sezar'ın zamanında Roma lejyonlarının ve zamanımızda İngiliz ve Amerikan lejyonlarının yardımıyla Almanlara karşı hayatta kaldı. Roma düştüğünde Franklar Almanya'dan üşüşerek Galya'yı Fransa yaptılar. İngiltere ve Amerika düşerse, nüfusu on dokuzuncu yüzyıl boyunca neredeyse sabit kalan Fransa yeniden istila edilebilir.

Besin tedariki insan soyu için yetersiz kaldığında, doğa dengeyi sağlamak için üç araç kullanır: kıtlık, salgın hastalık ve savaş. Nüfus üzerine 1798 yılında kaleme aldığı ünlü denemesinde¹⁷ Thomas Malthus, bu periyodik engeller olmaksızın doğum oranının ölüm oranını fazlasıyla aşacağını ve beslenecek boğazların çoğalmasının, gıda üretimindeki herhangi bir artışı etkisiz kılacağını anlatır. Bir din adamı ve hüsnüniyet sahibi bir adam olmasına rağmen Malthus, yoksullara yardım fonu veya erzak verilmesinin

17 Thomas Robert Malthus, *An Essay on the Principle of Population*, J. Johnson, Londra, 1798; ayrıca bkz. Thomas R. Malthus, *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme*, çev. Sevil Zengin, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018.

onları erken evlenmeye ve tedbirsizce üremeye teşvik ettiğini ve bunun da sorunu daha da kötüleştirdiğini belirtti. Kitabının 1803 yılındaki ikinci basımında, üreme dışında cinsel birleşmeden uzak durmayı tavsiye etti, ancak diğer doğum kontrol yöntemlerini onaylamayı reddetti. Bu kutsal öğüdünün kabul edilme ümidini çok az gördüğünden, boğazlar ve yiyecekler arasındaki dengenin geçmişte olduğu gibi gelecekte de kıtlık, salgın hastalık ve savaşla korunacağını öngördü.

On dokuzuncu yüzyılda tarım ve doğum kontrolü teknolojisindeki gelişmeler Malthus'u açıkça çürütmüştü: İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Fransa'da gıda arzı doğumlara ayak uydurdu ve yükselen hayat standardı da evlilik yaşını erteledi ve ailenin boyutunu küçülttü. Tüketicilerin çoğalması aynı zamanda üreticilerin de çoğalmasıydı: Yeni "eller" daha fazla yiyecek yetiştirmek için yeni topraklar geliştirdi. Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nin evde kıtlık ve salgın hastalıktan kaçınırken milyonlarca kile buğday ihraç ettiği son manzara, Malthus'a verilmiş güncel bir cevap gibi görünüyor. Mevcut tarımsal bilgi her yerde uygulanmış olsaydı, gezegen mevcut nüfusunun iki katını besleyebilirdi.

Malthus, elbette, bu çözümün ancak felaketi ertelediğini söyleyecektir. Toprağın verimliliğinin bir sınırı vardır; tarım teknolojisindeki her ilerleme, doğumların ölümlere oranla fazlalığıyla er ya da geç hükümsüz kalır ve bu arada tıp, sağlık hizmetleri ve hayır işleri, benzerlerini çoğaltmak adına uygun olmayanları canlı tutarak seçilimi geçersiz kılar. Umut ise bize şunu söyler: Şu anda dünyayı doğurganlıklarıyla tehlikeye atan ülkelerdeki sanayi, kentleşme, eğitim ve hayat standartlarındaki gelişmeler, doğum oranını düşürmede muhtemelen Avrupa ve Kuzey Amerika'da olduğu gibi, aynı etkiye sahip olacaktır. Bu üretim ve ço-

ğalma dengesi sağlanana kadar doğum kontrolünün bilgi ve araçlarını yaymak insanlığın görevi olacak. İdeal olarak ebeveynlik, cinsel tahrikin bir yan ürünü değil, sağlıklı olmanın bir ayrıcalığı olmalıdır.

Doğum kontrolünün disjenik¹⁸ olduğuna ya da bunu uygulayan ulusun düşünsel seviyesini düşürdüğüne dair herhangi bir kanıt var mı? Muhtemelen, ahmaklardan ziyade zekiler tarafından kullanılmıştır ve görünen o ki eğitimcilerin emeği, cahillerin doğurganlığıyla her nesilde boşa çıkarılmıştır. Ancak zekâ dediğimiz şeyin çoğu, bireysel eğitimin, fırsatların ve deneyimin sonucudur ve bu tür düşünsel kazanımların genlerle aktarıldığına dair hiçbir kanıt yoktur. Doktorası olanların çocukları bile eğitilmeli ve hataların, dogmaların ve izm'lerin ergen kızamıklarını geçirmelidir; canına okunmuş ve dezavantajlı yoksulların kromozomlarında ne kadar potansiyel yetenek ve dehanın gizlendiğini de söyleyemeyiz. Biyolojik olarak fiziksel dirilik, doğumda, düşünsel soyağacından daha değerli olabilir. Nietzsche, Almanya'daki en iyi kanın köylü damarlarında olduğunu düşünüyordu; filozoflar, ırkın çoğaltılmasında kullanılacak en uygun malzeme değildir.

Aile kısıtlaması, Yunanistan ve Roma tarihinde kısmi bir rol oynadı. Jül Sezar'ın birçok çocuğu olan Romalılara

18 Disjenik (İng. Dysgenic), aşırı üremenin gen havuzunu bozduğunu kabul eden öğretiye göre ırkın, cinsin veya türün bozulmasına sebep olan şey. Disjeni, belirli bir popülasyonun veya türün döllerinde kusurlu veya dezavantajlı genlerin ve özelliklerin birikmesini ve sürdürülmesini sağlayan faktörlerin incelenmesidir.

“Disjenik” sıfatı, “öjenik” kelimesinin zıttıdır. İlk kez tahminen 1915'te David Starr Jordan tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın sözde disjenik etkilerini açıklamakta kullanıldı. Jordan, sağlıklı erkeklerin modern savaşta diğer herkes kadar ölme olasılığının olduğuna ve savaşın evde engellileri korurken sadece fiziksel olarak sağlıklı insanları öldürdüğüne inanıyordu.

İnsan genetiği bağlamında disjenik bir etki, Sanayi Devrimi'nden bu yana, zararlı özelliklerin ve genetik bozuklukların yayılmasının artmasıyla sonuçlanan seçim baskılarında düşüş ve azalan bebek ölümleri yönünde öngörülen veya gözlemlenen eğilimdir. (YN)

ödülleri sunmasını (MÖ 59) ve çocuksuz kadınların tahtırevana binmelerini veya mücevher takmalarını yasaklamasını keşfetmek eğlenceli. Augustus bu kampanyayı kırk yıl kadar sonra beyhude bir şekilde yeniledi. Doğum kontrolü üst sınıflarda yayılmaya devam ederken, kuzeyden Cermen ve doğudan Yunan veya Sami bölgelerinden gelen göçmen yığınları İtalya'nın nüfusunu yeniledi ve değiştirdi.¹⁹ Muhtemelen bu etnik değişim, bölge sakinlerinin devletin yetersizliğine ve dış saldırılara direnme yeteneklerini veya istekliliğini azaltmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Anglosaksonların düşük doğum oranı ekonomik ve siyasi güçlerini azalttı ve Katolik Latin ailelerinin daha yüksek doğum oranı, 2000 yılına kadar Roma Katolik Kilisesi'nin hem ulusal hem de eyalet hükümetlerinde veya belediye meclislerinde baskın güç olacağını göstermektedir. Benzer bir süreç, Fransa, İsviçre ve Almanya'da Katolikliğin yeniden canlanmasına yardımcı oluyor; Voltaire, Calvin ve Luther'in toprakları yakında Papalık katına dönebilir. Dolayısıyla, tıpkı Müslümanların Puvatya Muharebesi'ndeki yenilgisinin (732) Fransa ve İspanya'nın *İncil*'in yerine *Kur'an*'ı koymalarını engellediği gibi, doğum oranı da tıpkı savaş gibi, teolojilerin kaderini belirleyebilir, yani Katoliklerin üstün organizasyon, disiplin, ahlak, sadakat ve doğurganlığı Protestan Reformu'nu ve Fransız Aydınlanması'nı boşa çıkarabilir. Tarih gibi nüktedan yoktur.

19 Will ve Ariel Durant, *The Story of Civilization: III. Caesar and Christ*, Simon & Schuster, New York, 1944, s.193, 223, 666.

IV. IRK VE TARİH

Yeryüzünde yaklaşık iki milyar renkli insan ve yaklaşık dokuz yüz milyon beyaz var. Bununla birlikte, Joseph Arthur de Gobineau, *Essai sur l'Inégalité des Races Humaines*²⁰ (*İnsan Irklarının Eşitsizliği*²¹) adlı eserinde, insan türünün fiziksel yapı, zihinsel kapasite ve karakter nitelikleri bakımından doğuştan belirgin (bireyler gibi) olan farklı ırklardan oluştuğunu açıkladığında pek çok soluk benizli çok sevindi ve o ırk, “Aryan” ırkı, doğası gereği diğerlerinin tümünden üstündü.

“... bu gezegende, bilimde, sanatta ve uygarlıkta insanın eserlerindeki büyük, asil veya verimli olan her şey tek bir başlangıç noktasından türemiştir, tek bir tohumun gelişimidir ... evrenin tüm uygar ülkelerinde farklı kolları hüküm süren tek bir aileye aittir.

(...)

Tarih, uygarlıkların beyaz ırktan türediğini, hiç kimsenin onun yardımı olmadan var olamayacağını ve bir toplumun ancak kendisini yaratan asil grubun kanını koruduğu sürece büyük ve parlak olduğunu gösterir.”²²

Çevresel avantajlar (Gobineau’nun iddiasına göre), Mısır ve Yakındoğu uygarlıklarını sulayan aynı türden çevre

20 Arthur de Gobineau, *The Inequality of Human Races*, çev. Adrian Collins, William Heinemann, Londra, 1915.

21 Joseph Arthur De Gobineau, *İnsan Irklarının Eşitsizliği*, çev. Serkan Acar, Selenge Yayınları, İstanbul, 2021.

22 Gobineau, *The Inequality of Human Races*, s.xv, 210.

(örneğin, toprağı gübreleyen nehirler), muhteşem akarsular boyunca verimli topraklarda yaşamalarına rağmen, Kuzey Amerika Kızılderilileri²³ arasında hiçbir uygarlık üretmediğinden, uygarlığın yükselişini açıklayamaz. Uygarlık, monarşik Mısır ve “demokratik” Atina’da olduğu gibi kurumların birbirinden farklılığı, hatta zıtlığı altında yükseldiğinden kurumlar da bir uygarlık oluşturmuyor. Bir uygarlığın yükselişi, başarısı, gerilemesi ve çöküşü, ırkın doğuştan var olan kalitesine bağlıdır. Bir uygarlığın yozlaşması, cins, soy veya ırktan uzaklaşmadır. “Halklar, ancak başlarına gelen çeşitli kan karışımlarının sonucu olarak yozlaşır.”²⁴ Genellikle bu, güçlü ırkın fethettiğı yabancılarla evlenmesinden dolayı olur. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’daki (Kızılderililerle evlenmeyen) beyazların, Latin Amerika’daki beyazlara (Kızılderililerle evlenen) üstünlüğü bundandır. Yalnızca kendileri bu tür zayıflatıcı karışımların ürünü olanlar, ırkların eşitliğinden bahseder veya “bütün insanlar kardeşir”²⁵ diye düşünürler. Tüm güçlü karakterler ve halklar ırk bilincine sahiptir ve içgüdüsel olarak kendi ırksal gruplarının dışında evlenmeye karşıdır.

1899’da, Almanya’yı mesken tutan bir İngiliz, Houston Stewart Chamberlain, yaratıcı ırkı Aryanlardan Tötonlara daraltan *Die Grundlagen des Neunzehnten Jahrhunderts*’i (On Dokuzuncu Yüzyılın Temelleri) yayımladı: “Gerçek tarih, ... Töton’un usta eliyle Antik Çağ’ın mirasına hakim

23 Yazarın “Kızılderililer” (İng. Indians) ifadesini kullanmış olması orijinal kitabın yayımlandığı tarih itibarıyla ırkçı bir anlam taşımamaktadır. Terim günümüzde, büyük ölçüde kullanıldığı bölge veya ülkeye bağlı olarak politik doğruculuk etkisi altında saldırgan ya da zararsız veya tamamen tarafsız olarak yorumlanabilir. Günümüzde “Amerika Yerlileri” (İng. Indigenous Americans, Native Americans) ifadesi tercih edilmektedir. (YN)

24 Age, s.211.

25 Age, s.36-37.

olduğu anda başlar.”²⁶ Dante’nin yüzü Chamberlain’e karakteristik bir Alman yüzü olarak görüldü; Aziz Pavlus’un Galatlara yazdığı mektupta açıkça Alman aksanı işittiğini düşünüyordu ve Mesih’in bir Alman olduğundan pek emin olmasa da “Mesih’in Yahudi olduğunu iddia eden kişinin ya cahil ya da samimiyetsiz”²⁷ olduğundan emindi. Alman yazarlar misafirleriyle çelişmeyecek kadar kibardı: Treitschke ve Bernhardi, Almanların modern halkların en büyüğü olduğunu kabul ettiler; Wagner, teoriyi müziğe koydu; Alfred Rosenberg, Alman kanını ve toprağını ilham verici “yirminci yüzyılın efsanesi”²⁸ yaptı ve Adolf Hitler bu temelde Almanları, bir halkı katletmek ve Avrupa’yı fetfetmeye girişmek için kışkırttı.

Bir Amerikalı, Madison Grant, *The Passing of the Great Race*’te²⁹ (Büyük Irkın Geçişi), uygarlığın başarılarını “Kuzeyliler” olarak adlandırdığı İskandinavlar, İskitler, Baltık Almanları, İngilizler ve Anglosakson Amerikalılardan oluşan Aryanların bir koluyla sınırladı. Kuzey kıyıları tarafından sertleştirilmiş bu açık saçlı, mavi gözlü “sarışın canavarlar”ın şu veya bu kabilesi, yazılı tarihin şafağını işaret eden bir dizi fetihle Rusya ve Balkanlar boyunca tembel ve uyuşuk güneye sürüklendi. Grant’e göre Hindistan’ı işgal eden “Sakalar” (İskitler?), koyu tenli yerli soylarla evlilik yoluyla bozulmalarını önlemek amacıyla Sanskritçeyi bir

26 Houston Stewart Chamberlain, *The Foundations of the Nineteenth Century*, 1. cilt, çev. John Lees, John Lane the Bodly Head, Londra, 1911, s.257; Houston Stewart Chamberlain, *Die Grundlagen des Neunzehnten Jahrhunderts*, 1. cilt, Verlagsanstalt F. Bruckmann A.-G., Münih, 1912, s.305.

27 Chamberlain, *The Foundations of the Nineteenth Century*, 1. cilt, s.211; Chamberlain, *Die Grundlagen des Neunzehnten Jahrhunderts*, 1. cilt, s.256.

28 Yazar, Nazi Partisi’nin başlıca ideologlarından ve Nazi gazetesi *Völkischer Beobachter*’in yayın yönetmeni olan Alfred Rosenberg’in 1930 tarihli ünlü kitabına gönderme yapıyor. Bkz. Alfred Rosenberg, *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*, Hoheneichen Verlag, Münih, 1930. (YN)

29 Madison Grant, *The Passing of the Great Race*, Charles Scribner’s Sons, New York, 1916.

“Hint-Avrupa” dili olarak geliştirdi ve kast sistemini kurdu. Kimmerler Kafkasya üzerinden İran’a, Frigler Kùçük Asya’ya, Akalar ve Dorlar Yunanistan’a ve Girit’e, Umbrialılar ve Oskalılar İtalya’ya aktı. Kuzeyliler her yerde mace-raperest, savaşçı ve disiplin yanlısıydı; güneyin güvenilmez, istikrarsız ve tembel “Akdeniz” halklarını tebaaları ya da köleleri yaptılar ve Perikles döneminin zirvesinde Atinalılarını ve Cumhuriyet Romalılarını üretmek için orta derecede sessiz ve uysal “Alpli” soylarla evlendiler. Dorlar yabancı soylarla asgari düzeyde evlendiler ve “Akdeniz” helotlarını³⁰ yöneten savaşçı bir Kuzeyli kastı olan Spartalılara dönüştüler. Yabancı soylarla evlilik, Attika’daki Kuzeyli soyunu zayıflattı ve yumuşattı ve Peloponez Savaşı’nda Atina’nın Sparta tarafından yenilgiye uğratılmasına ve Yunanistan’ın daha saf Makedonya Kuzeylileri ve Cumhuriyetçi Roma tarafından boyun eğdirilmesine yol açtı.

İskandinavya’dan ve Almanya’nın kuzeyinden gelen Kuzeylilerin bir başka baskınında, Gotlar ve Vandallar Roma İmparatorluğu’nu fethetti; Angluslar ve Saksonlar İngiltere’yi fethedip ona yeni bir isim verdiler; Franklar Galya’yı fethedip kendi adlarını verdi. Yine daha sonra, Kuzeyli Normanlar Fransa, İngiltere ve Sicilya’yı fethetti. Kuzeyli Lombardlar uzun sakallarını İtalya’ya kadar takip ettiler, farklı soylarla evlendiler ve Milano ve Floransa’ya hayat vererek Rönesans’a giden yolu açtılar. Kuzeyli Varyaglar Rusya’yı fethedip 1917’ye kadar yönettiler. Kuzeyli İngilizler Amerika ve Avustralya’yı kolonileştirdi, Hindistan’ı

30 Helotlar (Yun. hełotes), Sparta’yı oluşturan bölgeler olan Lakonia ve Messinia nüfusunun çoğunluğunu oluşturan boyun eğdirilmiş bir nüfustu. Bir etnik grup mu, bir sosyal sınıf mı yoksa her ikisini birden mi oluşturdıkları gibi kesin özellikleri konusunda Antik Çağlardan beri tartışmalar olmuştur. Tamamen köle miydiler yoksa özgür insanlar ve köleler arasında bir statü mü işgal ediyorlardı bilinmiyor. Toprađa bağlı olarak çoğunlukla tarımda çalışırldı. (YN)

fethetti ve gözcülerini her büyük Asya limanına yerleştirdi.

Zamanımızda (Grant yas tutardı) bu Kuzeyli ırk ustalığını terk ediyor. 1789'da Fransa'daki temelini kaybetti; Camille Desmoulins'in kafedeki izleyicilerine söylediği gibi Devrim, yerli Galyalıların ("Alpliler") Clovis ve Şarlman altında onlara boyun eğdiren Cermen Franklarına karşı bir isyanıydı. Haçlı Seferleri, Otuz Yıl Savaşları, Napolyon Savaşları, Birinci Dünya Savaşı Kuzeyli soyunu tüketti ve Avrupa ve Amerika'daki Alpli ve Akdeniz halklarının yüksek doğum oranlarına direnemeyecek kadar zayıf bıraktı. Grant, 2000 yılına gelindiğinde Kuzeylilerin iktidardan düşeceğini ve Batı uygarlığının içten ve dıştan her yerde fışkıran yeni bir barbarlık içinde kaybolacağını öngördü. Grant, Akdeniz "ırk"ının bedensel dayanıklılığı hem Kuzeylilere hem de Alplilere göre daha düşük olsa da düşünsel ve sanatsal becerilerde üstün olduğunu kanıtladığını bilgece kabul etmek zorunda kaldı; Akdenizlilere, Yunanistan ve Roma'nın değerini yitirmeyen yeşermesinin hakkı verilmeli; ancak, Kuzeyli kanıyla evliliğe çok şey borçlu olabilirler.

İrk teorisindeki bazı zayıflıklar ortada. Çinli bir biliminsanı bize, MÖ 2000'den günümüze kadar devlet adamları, mucitler, sanatçılar, şairler, biliminsanları, filozoflar, azizler yetiştirerek halkının tarihteki en kalıcı uygarlığı yarattığını hatırlatabilir. Meksikalı bir biliminsanı, Kolomb öncesi Amerika'daki Maya, Aztek ve İnka kültürlerinin görkemli yapılarına işaret edebilir. Bir Hindu biliminsanı, "Aryanlar"ın, Mesih'ten yaklaşık bin altı yüz yıl önce Hindistan'ın kuzeyine sızdığını kabul ederken, güneyde siyah Dravid halklarının kendilerine ait büyük inşaatçılar ve şairler yetiştirdiğini hatırlatacaktır; Madras, Madura ve Tiruchirappalli tapınakları yeryüzündeki en etkileyici yapılar arasındadır. Daha da şaşırtıcı olanı, Kmerlerin Angkor Vat'taki

büyük tapınağıdır. Tarih renk körüdür ve hemen hemen her deri altında bir uygarlık (uygun herhangi bir ortamda) geliştirebilir.

İrk teorisi beyaz adamlarla sınırlı olsa bile sıkıntılar devam ediyor. Samiler Babil, Asur, Suriye, Filistin, Fenike, Kartaca ve İslam uygarlıklarını hatırlatacaklardır. Yahudiler *İncil* ve Hristiyanlığı Avrupa'ya ve *Kur'an*'ın çoğunu Muhammed'e verdiler. Müslümanlar, Batı Avrupa Karanlık Çağı (yaklaşık 565-1095) yaşarken, Bağdat'tan Kurtuba'ya beyaz adamın dünyasının önemli bir bölümünü fetheden ve güzelleştiren hükümdarları, sanatçıları, şairleri, bilimsanlarını ve filozofları listeleyeceklerdir.

Mısır, Yunanistan ve Roma'nın eski kültürleri açıkça ırksal yapıdan ziyade coğrafi fırsatların ve ekonomik ve siyasi gelişmenin ürünüydü ve uygarlıklarının çoğunun Doğulu bir kaynağı vardı.³¹ Yunanistan, güzel sanatlarını ve bilimini Küçük Asya, Girit, Fenike ve Mısır'dan aldı. MÖ ikinci bin yılda Yunan kültürü kısmen, muhtemelen Küçük Asya'dan öğrenmiş olan Girit'ten türetilen "Miken"-di. "Kuzeyli" Dorlar, MÖ 1100'lere doğru Balkanlar'dan geldiklerinde, bu ön-Yunan kültürünün çoğunu yok ettiler; ancak birkaç yüzyıl aradan sonra, tarihi Yunan uygarlığı "Likurgus"un Sparta'sı, Thales'in Milet'i, Heraklitos'un Efes'i, Sapfo'nun Midilli'si, Solon'un Atina'sında ortaya çıktı. Milattan önce altıncı yüzyıldan itibaren Yunanlar kültürlerini Akdeniz boyunca Duraç, Taranto, Crotone, Reggio Calabria, Siraküza, Napoli, Nice, Monako, Marsilya ve Malaga'da yaydılar. Güney İtalya'nın Yunan şehirlerinden ve Etrürya'nın muhtemelen Asya kültüründen Antik Roma uygarlığı geldi; Roma'dan Batı Avrupa uygarlığı ortaya çıktı; Batı Avrupa'dan Kuzey ve Güney Amerika uy-

31 Bkz. Will ve Ariel Durant, *The Story of Civilization: I. Our Oriental Heritage*, Simon & Schuster, New York, 1935, s.934-938.

garlığı yükseldi. Çağımızın üçüncü ve sonraki yüzyıllarında çeşitli Kelt, Cermen veya Asya kabileleri İtalya'yı yerle bir etti ve klasik kültürleri yok etti. Güney uygarlıkları yaratır, Kuzey onları fetheder, harap eder, onlardan ödünç alır, yayar: Bu, tarihin bir özetidir.

Beynin yüz ve ağırlık ilişkisini ölçerek uygarlığı ırkla ilişkilendirme girişimleri, soruna çok az ışık tutmuştur. Afrika zencileri³² büyük bir uygarlık üretmediyse, bunun nedeni muhtemelen iklim ve coğrafi koşulların onlara engel olmasıdır. Beyaz “ırklar”dan herhangi biri bu ortamlarda daha iyi iş çıkarır mıydı? Binlerce toplumsal engele rağmen, son yüz yılda işte, sanatta ve bilimde ne kadar çok Amerikalı zencinin üst mertebelere yükseldiği dikkatten kaçmamalıdır.

Tarihte ırkın rolü, yaratıcı olmaktan çok başlangıç niteliğindedir. Farklı zamanlarda farklı yönlerden bazı bölgelere giren çeşitli soylar, kanlarını, geleneklerini ve yöntemlerini birbirleriyle veya mevcut popülasyonla, eşeyli üremede bir araya gelen iki farklı gen havuzu gibi karıştırır. Böyle bir etnik karışım, yüzyıllar içinde yeni bir tip, hatta yeni bir halk ortaya çıkarabilir; bu yüzden Keltler, Romalılar, Angluslar, Saksonlar, Jütler, Danlar ve Normanlar İngilizleri üretmek için kaynaştılar. Yeni tür biçimlendiğinde, kültürel ifadeleri özgündür ve yeni bir uygarlık, yeni bir fizyonomi, karakter, dil, edebiyat, din, ahlak ve sanatı oluşturur. Uygarlığı yaratan ırk değil, halkı yaratan uygarlıktır: Coğrafi, ekonomik ve siyasi koşullar bir kültür yaratır ve bu kültür bir insan tipi yaratır. İngiliz, İngiliz uygarlığını, İngiliz uy-

32 Yazarın “zenci” (İng. negro) ifadesini kullanmış olması orijinal kitabın yayımlandığı tarih itibarıyla ırkçı bir anlam taşımamaktadır. Terim günümüzde, büyük ölçüde kullanıldığı bölge veya ülkeye bağlı olarak politik doğruluk etkisi altında saldırgan ya da zararsız veya tamamen tarafsız olarak yorumlanabilir. Günümüzde “siyah” (İng. black people) ifadesi tercih edilmektedir. (YN)

garlığının onu yarattığı kadar çok yaratamaz. Eğer nereye giderse gitsin onu taşıyor ve Timbuktu'da akşam yemeği için giyiniyorsa, bu, uygarlığını orada yeniden yarattığı değil, ruhu üzerindeki egemenliğini orada bile kabul ettiği anlamına gelir. Uzun vadede bu tür gelenek veya tür farklılıkları çevrenin etkisine uyum sağlar. Kuzey halkları, tropik bölgelerde nesiller boyu yaşadıkdan sonra Güney halklarının özelliklerini alırlar ve acelesiz Güney'den gelen halkların torunları, Kuzey'de buldukları daha hızlı hareket ve düşünce temposunu edinirler.

Bu noktadan bakıldığında, Amerikan uygarlığı hâlâ ırksal bir karışım aşamasındadır. 1700 ile 1848 yılları arasında Florida'nın kuzeyindeki beyaz Amerikalılar çoğunlukla Anglosakson'du ve onların edebiyatı, New England (Yeni İngiltere) topraklarında eski İngiltere'nin yeşermesiydi. 1848'den sonra Amerika'nın kapıları tüm beyaz soylara açıldı; gelecek yüzyıllar boyunca pek tamamlanmayacak yeni bir ırksal kaynaşma başladı. Bu karışımdan yeni bir homojen tip oluştuğunda, Amerika kendi diline (nasıl ki İspanyolca İtalyancadan farklıysa aynı şekilde İngilizceden farklı), yerli edebiyatına, karakteristik sanatlarına sahip olabilir; bunlar şimdiden gözle görülür ya da sessiz bir şekilde yolda.

“İrksal” antipatilerin bazı temelleri etnik kökene sahiptir, ancak bunlar aynı zamanda, belki de ağırlıklı olarak edinilmiş kültür, dil, kıyafet, alışkanlıklar, ahlak veya din farklılıklarından da kaynaklanmaktadır. Genişletilmiş bir eğitim dışında bu tür antipatilerin tedavisi yoktur. Tarih bilgisi bize uygarlığın ortak bir ürün olduğunu ve neredeyse tüm halkların katkıda bulunduğunu öğretebilir; ortak mirasımız ve borcumuzdur. Uygar kişi, her erkeğe veya kadına bu yaratıcı ve katkıda bulunan gruplardan birinin temsilcisi olarak davranırken kendini gösterecektir.

V. KİŞİLİK VE TARİH

Toplum idealler üzerine değil, insanın doğası üzerine kurulur ve insanın yapısı, devletlerin anayasalarını yeniden yazar. Ancak insanın yapısı nedir?

İnsan doğasını, insanlığın temel eğilimleri ve duyguları olarak tanımlayabiliriz. En temel eğilimleri, doğuştan gelen niteliklerine çok fazla şüphe düştüğünün farkında olsak da içgüdüler olarak adlandıracaktır. İnsan doğasını bir sonraki sayfada verilen “kişilik öğeleri tablosu”yla tanımlayabiliriz. Bu analizde insanlar, normalde “doğa” (burada kalıtım anlamına gelir) tarafından, işlevi bireyi, aileyi, grubu veya türü korumak olan altı olumlu ve altı olumsuz içgüdüyle donatılmıştır. Pozitif kişiliklerde pozitif eğilimler baskındır; ancak çoğu birey, hayatın temel zorluklarını veya fırsatlarını karşılamak veya bunlardan kaçınmak (ruh haline veya duruma göre) için her iki içgüdüyle de donatılmıştır. Her içgüdü alışkanlıklar yaratır ve bunlara duygular eşlik eder. Toplamları insanın doğasıdır.

Fakat tarih boyunca insan doğası ne kadar değişti? Teorik olarak bazı değişiklikler olmuş olmalı; doğal seçim muhtemelen hem psikolojik hem de fizyolojik farklılıklar üzerinde etkili olmuştur. Bununla birlikte, bilinen tarih, insanlığın davranışında çok az değişiklik olduğunu göstermektedir. Platon’un Yunanları, modern yüzyılların Fransızlarına çok benzer davranışlar gösterdiler; Romalılar da İngilizler gibi hareket ettiler. İmkân ve araçlar değişir;

güdüler ve amaçlar aynı kalır: Harekete geçmek veya durmak, elde etmek veya vermek, savaşmak veya geri çekilmek, arkadaşlık veya mahremiyet aramak, eş olmak veya reddetmek, ebeveynin sözünü dinlemek veya karşı çıkmak. İnsan doğası sınıflar arasında da değişmez: Genel anlamda, yoksullar, zenginlerle aynı dürtülere, ancak bunları uygulamak adına daha az fırsat veya beceriye sahiptir. Tarihte hiçbir şey, indirdikleri güçlerde kınamaya alışkın oldukları yöntemlerin, başarılı asiller tarafından benimsenmesi kadar belirgin değildir.

Kişilik Öğeleri Tablosu

İlgüdüler		Alışkanlıklar		Duygular	
Oturulu	Oturmaz	Oturulu	Oturmaz	Oturulu	Oturmaz
çilelilik	ıyku	oyun oynama	dinlenme	canlılık	yorgunluk
		ış yapma	tembellik	enerji	stület
		merak	algınlık	şevk	can sıkıntısı
		etkileme	tembellik	güçlülük	şüpheli
		değünce	hayal etme	kendini verme	değünlülük
		icad	talat	kacıklık	travmaye
		sanat	kargaya	güçlülük	kafa kargalı
müradele	kayma	yaklaşma	geri çekilme	cesaret	korku
		rekabet	şüpheli	caşplık	destluk
		kavgacılık	örkelik	ölme	korku
		hakimiyet	stat	garur	tevazu
odime	kayma	yeme	geri çevirme	açlık	tıkıntı
		biriktirme	barınma	aygınlık	ıraf
		vardık	yokluk	ahip olma isteği	güvensizlik
cemiyet	mahremiyet	iletişim	yakınlık	güçlülük	güçlülük
		onay istemek	Onaylanmaktan korkmak	kibir	mahcubiyet
		cümlülük	bençlülük	onaklet	husumet
çilelik	imtina etme	cimel faaliyet	cimel sıklık	cimel hayalgüçü	cimel nevroz
		kur yapma	yüzü kasmak	cimel aşk	utanc
cheveya bakma	evlilik bağlanlık	ev kurma	evlat isteme	cheveya sevgisi	evlat kargalı

Yazılı tarih boyunca insanın evrim, biyolojik olmaktan çok toplumsal olmuştur; türdeki kalıtsal varyasyonlarla değil, çoğunlukla taklit, gelenek veya eğitim yoluyla bireylere ve nesillere aktarılan ekonomik, siyasi, düşünsel ve ahlaki yeniliklerle ilerlemiştir.

Bir grup içindeki gelenek ve görenek, türdeki tip ve kalıtım ile bireydeki içgüdülere karşılık gelir; tipik ve sık tekrarlanan durumlar için hazır ayarlardır. Bununla birlikte, değişik, basmakalıp olmayan tepkiler gerektiren yeni durumlar ortaya çıkmaktadır; bu nedenle, daha yüksek organizmalarda gelişme, deney ve yenilik kapasitesi; varyasyon ve mutasyonun toplumsal bağıntılarını gerektirir. Toplumsal evrim, gelenek ile köken arasındaki bir etkileşimdir.

Burada öneyak olan birey -“büyük adam”, “kahraman”, “dâhi”- tarihteki biçimlendirici bir güç olarak yerini yeniden kazanır. O, pek de Carlyle’ın tarif ettiğı tanrı değildir; zamanının ve toprağının dışında büyür ve olayların ürünü ve simgesi olduğı kadar onların temsilcisi ve sesidir; yeni bir yanıt gerektiren durumlar ortaya çıkmadan, yeni fikirleri zamansız ve uygulanamaz olacaktır. Eğer bir eylem kahramanıysa, konumunun talepleri ve krizin coşkunluğu onu öylesine büyüklük ve güçlere yükseltir ve şişirir ki normal zamanlarda olsa potansiyel ve kullanılmamış olarak kalacaklardır. Ama o yalnızca bir etki değildir. Olaylar onun aracılığıyla olduğı kadar çevresinde de gerçekleşir; fikirleri ve kararları, tarihin akışına hayati bir şekilde girer. Onun belagati, Churchill’inki gibi, bazen bin alaya bedel olabilir; strateji ve taktiklerdeki öngöröleri, Napolyon’unki gibi, savaşlar ve seferler kazanabilir ve devletler kurabilir. Muhammed gibi insanlara ilham verme konusunda bilgili bir peygamber ise, sözleri fakir ve dezavantajlı insanlarda beklenmedik tutkuları ortaya çıkarabilir ve şaşırtıcı bir

güce neden olabilir. Bir Pasteur, bir Morse, bir Edison, bir Ford, bir Wright, bir Marx, bir Lenin, bir Mao, sayısız nedenlerin etkileri ve sonsuz etkilerin nedenleridir.

Kişilik öğeleri tablomuzda taklit, yeniliğe karşıdır, ancak hayati bir şekilde onunla işbirliği yapar. İtaatkar doğa, bir toplumun düzenini ve işleyişini sağlamak amacıyla hükmeden bireylerle birleştikçe, taklit çoğunluk yenilikçi azınlığı takip eder ve bu, çevrenin veya hayatta kalmanın taleplerine yeni yanıtları uyarlamada yaratıcı olan kişiyi takip eder. Genel olarak tarih, azınlıktakilerin çatışmasıdır; çoğunluk galibi alkışlar ve toplumsal deneyin insan malzemesini sağlar.

Akıl bu nedenle tarihte hayati bir güçtür, ancak aynı zamanda çözücü ve yıkıcı bir güç olabilir. Her yüz yeni fikirden doksan dokuzu veya daha fazlası muhtemelen değiştirmeyi önerdikleri geleneksel yanıtlara göre daha değersiz olacaktır. Ne kadar zeki ya da bilgili olursa olsun, hiç kimse bir ömür zarfında toplumunun geleneklerini veya kurumlarını selamete yargılayacak ve reddedecek kadar olgun bir anlayışa ulaşamaz, çünkü bunlar nesillerin tarih laboratuvarında yüzyıllar süren deneylerle biriktirdikleri bilgeliktir. Hormonları kaynayan bir genç, neden cinsel arzularına ket vurması gerektiğini merak edecektir ve eğer gelenek, ahlak veya yasalar tarafından kontrol edilmezse hem bireyin hem de grubun keşmekeş içinde tüketilmeyeceğini varsayarak yüzlerce kısıtlamayla önlenmesi ve yatıştırılması gereken cinsel ilişkinin ateşten bir nehir olduğunu anlayacak kadar olgunlaşmadan önce hayatını mahvedebilir.

Dolayısıyla değişime direnen muhafazakâr, onu öneren radikal kadar değerlidir; belki de ağacın kökünün aşılardan daldan daha hayati olmasından katbekat değerlidir. Kullanılabilecek birkaçının hatırına yeni fikirlerin duyulması iyidir; ama aynı zamanda itiraz, muhalefet ve tahkir değir-

meninden geçmeye mecbur edilmeleri de iyidir. Bu, insanlığa girmesine izin verilmeden önce yeniliklerin başarıyla geçmesi gereken deneme yarışıdır. Yaşlıların gençlere karşı çıkması ve gençlerin yaşlıları teşvik etmesi iyidir; cinsiyetlerin ve sınıfların çekişmelerinden olduğu gibi bu gerilimin içinden de yaratıcı bir çekme dayanımı, tahrik edilmiş bir gelişme, gizli ve temel bir birlik ve bütünün hareketi ortaya çıkar.

VI. AHLAK VE TARİH

Ahlak, bir toplumun üyelerini ve teşekküllerini kendi düzeni, güvenliği ve büyümesiyle tutarlı davranışlara teşvik (çünkü yasalar mecbur etmekte kullandığı kurallardır) eden kurallardır. Böylece, on altı yüzyıl boyunca, Hıristiyanlık âlemindeki Yahudi yerleşim bölgeleri, neredeyse devletten ve yasalarından yardım almadan, katı ve ayrıntılı bir ahlak yasasıyla devamlılıklarını ve iç barışlarını sürdürdüler.

Biraz tarih bilgisi, ahlak yasalarının değişkenliğine vurgu yapar ve zaman ve mekânda farklılık gösterdikleri ve bazen birbirleriyle çeliştikleri için ihmal edilebilir oldukları sonucuna varır. Daha geniş bir bilgi, ahlak yasalarının evrenselliğine vurgu yapar ve gerekliliği sonucunu çıkarır.

Ahlak yasaları farklılık gösterir, çünkü kendilerini tarihsel ve çevresel koşullara uyarlarlar. Ekonomi tarihini avcılık, tarım ve sanayi olarak üç evreye ayırırsak takip eden evrenin ahlak yasasının bir öncekine göre değişmesini bekleyebiliriz. Avlanma evresinde insan, kovalamaya, savaşmaya ve öldürmeye hazır olmalıydı. Avını yakaladığında, tekrar ne zaman yiyeceğinden emin olamayarak midesinin alabileceği kadar yiyecekti; güvensizlik açgözlülüğün anasıdır, zira zulüm de hayatta kalma ölçütünün (şu anda devletler arasında olduğu gibi) öldürme yeteneği olduğu bir zamanın anısıdır; sadece kanda da olsa. Muhtemelen, erkeklerdeki ölüm oranı -sıklıkla avda hayatlarını tehlikeye attıklarından- kadınlara göre daha yüksekti; bazı

erkekler birkaç kadını almak zorunda kalıyor ve her erkekten kadınları sık sık hamile bırakması bekleniyordu. Kavgacılık, gaddarlık, açgözlülük ve cinsel isteklilik, varoluş mücadelesinin avantajlarıydı. Muhtemelen her ahlaksızlık bir zamanlar bir erdemdi; yani bireyin, ailenin veya grubun hayatta kalmasını sağlayan bir nitelikti. İnsanın günahları, düşüşünün damgalarından ziyade yükselişinin kalıntıları olabilir.

Tarih bize insanların tam ne zaman avcılıktan tarıma geçtiğini söylemez; belki Neolitik Çağ'da ve yabani buğdayın kendiliğinden büyümesine katkıda bulunmak için tahıl ekilebileceğinin keşfedilmesi sayesinde. Yeni düzenin yeni erdemler talep ettiğini ve bazı eski erdemleri ahlaksızlık haline dönüştürdüğünü makul bir şekilde varsayabiliriz. Çalışkanlık, cesareten daha hayati, düzenlilik ve tasarruf şiddetten daha kârlı, barış savaştan daha muzaffer hale geldi. Çocuklar ekonomik varlıklardı; doğum kontrolü ahlaksızlık sayıldı. Çiftlikte aile, babanın ve mevsimlerin disiplini altındaki üretim birimiydi ve baba otoritesinin sağlam bir ekonomik temeli vardı. Her normal oğul kısa süre içinde hem zihnen hem de kendini geçindirmede olgunlaştı; hayatın fiziksel görevlerini kırk yaşında anlayacağı gibi on beş yaşında da anladı; tek ihtiyacı olan toprak, bir saban ve hazır bir koldu. Böylece, neredeyse doğanın istediği anda, erkenden evlendi; yerleşik hayat ve evlerin yeni düzeninin evlilik öncesi ilişkilere getirdiği kısıtlamalara üzülecek vakiti olmadı. Genç kadınlara gelince, iffet kaçınılmazdı çünkü kaybı sahipsiz annelikle sonuçlanabilirdi. Tek eşlilik, cinsiyetlerin yaklaşık sayısal eşitliğinin gereksinimiydi. Bin beş yüz yıl boyunca bu tarımsal ölçülülüğün ahlak yasası, erken yaşta evlilik, boşanma olmaksızın tek eşlilik ve çok çocukluluk, Hristiyan Avrupa ve onun beyaz kolonilerinde

kendini muhafaza etti. Tarihteki en güçlü karakterlerden bazılarını üreten temel bir yasaydı.

Yavaş yavaş, sonra hızla ve daha geniş bir biçimde, Sanayi Devrimi, Avrupa ve Amerika'ya özgü hayatın ekonomik biçimini ve ahlaki üst yapısını değiştirdi. Erkekler, kadınlar ve çocuklar, insanları değil makineleri barındırmak için inşa edilen fabrikalarda bireysel olarak çalışmak için, birey olarak ücretlendirilerek, ev ve aileyi, otoriteyi ve birliği terk ettiler. Her on yılda bir makineler çoğalıp daha karmaşıklarırken ekonomik olgunluk (bir aileyi geçindirme kapasitesi) daha geç gelir oldu. Çocuklar ekonomik varlıklar olmaktan çıktı; evlilik ertelendi; evlilik öncesi cinsel ilişkiden kaçınmak daha zor hale geldi. Şehir evliliğe karşı her türlü cesaret kırıcı engeli çıkarıyor, ama cinsellik adına her türlü teşviki ve kolaylığı sağlıyordu. Kadınlar “özgürleştirildi”, yani sanayileşti; gebelik önleyici uygulamalar cinsel ilişkiyi hamilelikten ayırmalarını sağladı. Babanın ve annenin otoritesi, sanayinin artan bireyselliği nedeniyle ekonomik temelini kaybetti. İsyankâr gençlik artık köyün gözetimi tarafından kısıtlanmıyordu; günahlarını şehir kalabalığının koruyucu anonimliğinde saklayabilirdi. Bilimin ilerlemesi, test tüpünün otoritesini piskopos asasininkinin üzerine yükseltti; ekonomik üretimin makineleşmesi mekanik materyalist felsefeleri öne sürdü; eğitim, dinî şüpheleri yaydı; ahlak, doğaüstü desteklerini giderek daha fazla kaybetti. Eski tarım ahlakı yasası ortadan kalkmaya başladı.

Sokrates (ö. MÖ 399) ve Augustus (ö. MS 14) zamanlarında olduğu gibi zamanımızda da savaş, ahlaki gevşeklik yaratan güçleri pekiştirdi. Peloponez Savaşı'nın şiddet ve toplumsal yıkımından sonra Alkibiades, atalarının ahlak yasalarını hor görmekten çekinmedi ve Thrasymakhos zorun, tek düzen olduğunu ilan edebildi. Marius ve Sulla,

Sezar ve Pompeius, Antonius ve Octavius'un savaşlarından sonra, "Roma ekonomik dayanaklarını ve ahlaki istikrarını kaybeden adamlarla doluydu: Macerayı tatmış ve öldürmeyi öğrenmiş askerler; tasarruflarının savaşın getirdiğı vergiler ve enflasyonla tüketildiğini gören vatandaşlar ... özgürlükle başı dönen kadınlar, boşanmalar, kürtaşlar ve çoğalan zina. (...) Sığ bir sofistike olma durumu, karamsarlığı ve kinizmiyle övünüyordu".³³ Neredeyse iki dünya savaşından sonra Avrupa ve Amerika şehirlerinin bir fotoğrafı.

Tarih, bize günahın her çağda yeşerdiğini hatırlatarak biraz teselli verir. Bizim neslimiz bile, Antik Yunanistan veya Roma veya Rönesans İtalya'sındaki eşcinselliğin popülaritesiyle henüz rekabet edemedi. "Hümanistler bu konuda bir tür akademik şefkatle yazdılar ve Ariosto hepsinin buna bağımlı olduğı hükmüne vardı"; Aretino, Mantua Dükü'nden ona çekici bir çocuk göndermesini istedi.³⁴ Devlet denetimindeki Asur genelevlerinden³⁵ günümüz Batı Avrupa ve Amerika şehirlerinin "gece kulüplerine" kadar fuhuş daimi ve evrensel olagelmıştır. 1544 yılında Wittenberg Üniversitesi'nde Luther'in dediğine bakılırsa, "kız cinsi cesaretleniyor ve heriflerin peşinden odalarına, yatak odalarına ve girebildikleri her yere koşuyor ve onlara özgür aşklarını sunuyor"³⁶. Montaigne bize, kendi zamanında (1533-1592) müstehcen edebiyatın hazır bir pazar bulunduğunu söyler³⁷; sahnemizin adaba aykırılığı, Restorasyon İngiltere'sindekinden dereceden ziyade tür olarak farklılık gösterir ve John Cleland'ın *Memoirs of a Woman of Pleasure* (Bir Fahişenin Anıları) -gerçek bir

33 *Caesar and Christ*, s.211.

34 Will ve Ariel Durant, *The Story of Civilization: V. The Renaissance*, Simon & Schuster, New York, 1953, s.576.

35 *Our Oriental Heritage*, s.275.

36 *The Reformation*, s.761.

37 *The Age of Reason Begins*, s.394.

cinsel ilişkiler zinciri- 1965'te olduğu kadar 1749'da da popülerdi.³⁸ Ninova bölgesi yakınlarındaki kazılarda zarların bulunduğunu gördük³⁹; erkekler ve kadınlar her çağda kumar oynadılar. Her çağda insan sahtekâr olmuştur ve hükümetler yolsuzluğa bulaşmıştır; muhtemelen genel olarak eskisinden daha az. On altıncı yüzyıl Avrupa'sının broşür literatürü "gıda ve diğer ürünlerin toptan taşışına ilişkin suçlamalarla inledi"⁴⁰. İnsan, On Emir'e asla razı olmadı. Voltaire'in tarih görüşünün esas olarak insanlığın "suçlarının, aptallıklarının ve talihsizliklerinin bir koleksiyonu"⁴¹ olduğunu ve Gibbon'un bunları tekrarladığını gördük⁴².

Genellikle yazıldığı şekliyle tarihin (*peccavimus*⁴³), yaşadığı haliyle tarihten oldukça farklı olduğunu kendimize bir kez daha hatırlatmalıyız. Tarihçi istisna olanı kaydederek çünkü ilginçtir, çünkü istisnadır. Boswell'i⁴⁴ olmayan tüm bireyler, tarihçilerin sayfalarında yerlerini sayıca orantılı olarak bulmuş olsaydı, geçmişe ve insana dair daha sıkıcı ama daha adil bir görüşe sahip olurduk. Savaşın ve siyasetin, talihsizliğin ve yoksulluğun, zina ve boşanmanın, cinayet ve intiharın günahkâr ön yüzünün ardında milyonlarca düzenli ev, fedakâr evlilikler, nazik ve şefkatli erkekler ve

38 Will ve Ariel Durant, *The Story of Civilization: IX. The Age of Voltaire*, Simon & Schuster, New York, 1965, s.64.

39 *Our Oriental Heritage*, s.265.

40 *The Reformation*, s.763.

41 *The Age of Voltaire*, s.487.

42 Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, 1. cilt, ed. Milman, The Nottingham Society, New York, 1845, s.314.

43 Latince "pecc" fiili, bir hata için suçluluk veya sorumluluk (birden fazla kişi adına) kabul etmek için kullanılır. *İncil*'de Yahuda'nın Yahudi rahiple- re gidip "Günah işledim... bir masumun kanına girdim!" ifadesine gönderme yapar ki Yahuda Latince çeviride "peccavi" demiştir, çoğulu "peccavimus" yani "günah işledik" anlamına gelir. (ÇN)

44 James Boswell, (29 Ekim 1740 -19 Mayıs 1795), Edinburgh'ta doğmuş İskoç biyografi ve günlük yazarı ve avukattır. En iyi arkadaşı ve yaşça büyük çağdaşı olan İngiliz yazar Samuel Johnson'ın biyografisiyle tanınır ve genellikle İngilizce dilinde yazılmış en büyük biyografi olduğu söylenir. (ÇN)

kadınlar, çocuklarla sıkıntılı veya mutluydu. Yazılı tarihte bile, günahları unutmamakla birlikte affettirebilecek pek çok iyilik, hatta asalet örneği buluyoruz. Hayırseverlerin bağışları, savaş alanlarının ve hapishanelerin zulmüne neredeyse yetişiyor. Yarım yamalak anlatılarımızda bile, insanların birbirine yardım ettiğini kaç kez görmüşüzdür; Farinelli, Domenico Scarlatti'nin çocuklarının ihtiyacını karşılıyor, türlü kişiler genç Haydn'ın yardımına koşuyor, Kont Agostino Litta, Johann Christian Bach'ın Bologna'daki çalışmalarının masrafını karşılıyor, Joseph Black sürekli olarak James Watt'a avans veriyor, Michael von Puchberg ise Mozart'a sabırla borç üstüne borç veriyor. Kim insan iyiliğinin tarihini yazmaya cesaret edebilecek?

Bu nedenle, zamanımızın ahlaki gevşekliğinin, tarımsal temelini yitirmiş bir ahlak yasası ile sınıai uygarlığımızın henüz toplumsal düzen ve normallığe dönüşemediği bir diğeri arasında acı veren veya zevkli bir geçiş olmaktan ziyade bir çürümenin habercisi olduğundan emin olamayız. Bu arada tarih, uygarlıkların oldukça yavaş bir şekilde çürüdüğüne dair bize güvence veriyor. Yunanistan'da, Sofistlerle birlikte ahlaki zayıflamanın başlamasından 250 yıl sonra, Helen uygarlığı edebiyat ve sanat şaheserlerini üretmeye devam etti. Roma ahlakı, fethedilen Yunanların İtalya'ya geçmesinden kısa bir süre sonra "çürümeye" başladı (MÖ 146), ancak Roma, Marcus Aurelius'un ölümüne kadar (MS 180) büyük devlet adamları, filozoflar, şairler ve sanatçılara sahip olmaya devam etti. Sezar geldiğinde (MÖ 60) siyasi açıdan Roma en düşük seviyedeydi; ancak MS 465'e kadar barbarlara yenik düşmedi. Düşmemiz Roma İmparatorluğu'nunki gibi uzun sürsün!

Savaşın getirdiği zorlukların gerektirdiği askeri eğitimle belki de uygarlığımızda disiplin yeniden sağlanacaktır. Par-

çanın özgürlüğü bütünün güvenliğine göre değişir; coğrafi koruma sona erdiğinde Amerika ve İngiltere’de bireycilik azalacaktır. Cinsel kayıtsızlık, kendi aşırılıkları yoluyla kendini iyileştirebilir; ipini koparmış çocuklarımız düzen ve alçakgönüllülüğün moda olduğunu görecektedir kadar yaşayabilir; giysi çıplaklıktan daha uyarıcı olacaktır. Bu arada, ahlaki özgürlüğümüzün çoğu iyidir: Teolojik dehşetten kurtulmak, ne başkalarına ne de kendimize zarar veren hazlardan vicdan azabı duymadan zevk almak ve açık havanın keskinliğini özgür bedenimiz üzerinde hissetmek hoştur.

VII. DİN VE TARİH

Şüpheli bir tarihçi bile, dinin her ülkede ve çağda işlevini yerine getirdiğini ve görünen o ki vazgeçilmez olduğunu düşündüğünden ona karşı mütevazî bir saygı geliştirir. Din, mutsuzlara, acı çekenlere, yakınıni kaybetmişlere, yaşlılara, milyonlarca kişi tarafından herhangi bir maddî yardımdan daha değerli olarak görülen doğüstü bir huzur getirdi. Ebeveynlerin ve öğretmenlerin gençleri terbiye etmesine yardımcı oldu. En aşağı varlığa anlam ve haysiyet bahşetti ve dinî törenleri aracılığıyla insanların anlaşmalarını Tanrı'yla kutsal ilişkilere dönüştürerek istikrar sağladı. Fakirleri, (Napolyon'un dediğine göre) zenginleri öldürmekten alıkoydu. İnsanların doğal eşitsizliği çoğumuzu yoksulluğa veya yenilgiye mahkûm ettiğinden, bazı doğüstü umutlar çaresizliğe tek alternatif olabilir. Bu umudu yok edin ve sınıf savaşı şiddetlensin. Cennet ve ütopya bir kuyunun içindeki kovalardır; biri inerken diğeri çıkar, din inişe geçtiğinde komünizm yükselir.

Dinin ilk bakışta ahlakla herhangi bir bağlantısı varmış gibi görünmüyor. Görünüşe göre (çünkü biz sadece tahmin ediyoruz veya Lucretius'u taklit eden Petronius'u tekrarlıyoruz) “tanrıları ilk yaratan korkuydu”⁴⁵; yeryüzünde, nehirlerde, okyanuslarda, ağaçlarda, rüzgârlarda ve gökyüzündeki gizli güçlerden korku. Din, adaklar, kurban, büyüler ve dua yoluyla bu güçleri yatıştırıcı ibadet haline geldi.

⁴⁵ *Caesar and Christ*, s.296-297.

Ancak rahipler bu korkuları ve ayinleri ahlakı ve hukuku desteklemek için kullandıklarında din, devlete rakip ve hayati bir güç haline dönüştü. İnsanlara yerel ahlak kurallarının ve yasaların tanrılar tarafından emredildiğini söyledi. Din, tanrı Thoth'un Menes'e Mısır için yasalar verdiğini, tanrı Şamaş'ın Hammurabi'ye Babil için bir yasa verdiğini, Yehova'nın Musa'ya Yahudiler için On Emir ve 613 kural verdiğini ve ilahi peri Egeria'nın Numa Pompilius'a Roma için yasalar verdiğini resmetti. Pagan kültleri ve Hristiyan inançları, dünyevi yöneticilerin tanrılar tarafından atandığını ve korunduğunu ilan etti. Neyse ki neredeyse her devlet topraklarını ve gelirlerini rahiplerle paylaştı.

Bazı itaatsizler, dinî tahakkümün yaşandığı çağlarda bile ahlaksızlık geliştiği için, dinin ahlakı herhangi bir zamanda destekleyip desteklemediğinden şüphe duydular. Elbette Orta Çağ'da şehvet düşkünlüğü, sarhoşluk, kabalık, açgözlülük, sahtekârlık, hırsızlık ve şiddet vardı, ama muhtemelen yarım bin yıllık barbar istilasından, savaştan, ekonomik yıkımdan ve siyasi karışıklıktan doğan ahlaki bozulma, Hristiyan etiğinin, rahiplerin öğütlerinin, azizlerin örnek davranışlarının ve sakinleştirici, birleştirici ayinlerin ılımlı etkisi olmasaydı çok daha kötü olurdu. Roma Katolik Kilisesi, köleliği, kan davalarını ve milli anlaşmazlıkları azaltmak, ateşkes ve barış aralıklarını uzatmak ve düelloyla yargılanma veya işkenceyle sorgulama yerine resmi mahkemelerin kararlarının uygulanması için çalıştı. Roma veya barbar hukukunun getirdiği cezaları hafifletti ve hayır işlerinin kapsamını ve organizasyonunu büyük ölçüde genişletti.

Kilise, devlete hizmet ediyor olsa da ahlakın gücün üzerinde durması gerektiğinden, tüm devletlerin üzerinde durduğunu iddia etti. İnsanlara, daha yüksek bir sadakat tarafından kontrol edilmeyen vatanseverliğin bir açgözlü-

lük ve suç aracı olabileceğini gösterdi. Genel olarak, Hristiyan aleminin birbirlerine rakip olan devletleri üzerinde tek bir ahlak yasasını yürürlüğe koydu. İlahi köken ve manevi hegemonya iddiasında olan Kilise, kendisini tüm yöneticilerin ahlaki olarak sorumlu olacağı uluslararası bir mahkeme olarak ortaya koydu. Kutsal Roma imparatoru IV. Heinrich, Canossa'da Papa VII. Gregory'ye boyun eğerek bu talebi kabul etti (1077) ve bir asır sonra III. Innocentius, Gregory'nin ahlaki bir süper devlet ideali gerçekleştirmişçesine, Papalığın otoritesini ve prestijini bir üst seviyeye çıkardı.

Görkemli rüya, milliyetçilik, şüphecilik ve insan zaafının saldırıları altında kırıldı. Kilise, genellikle önyargılı, rüşvetçi veya insafsız erkeklerden oluşuyordu. Fransa zenginlik ve güç bakımından büyüdü ve Papalığı siyasi aracı haline getirdi. Krallar, bir papayı, papaları büyük bir özveriyle destekleyen Cizvit tarikatını feshetmeye zorlayacak kadar güçlendi. Kilise, sahte efsaneler, taklit emanetler ve şüpheli mucizelerde olduğu gibi sahtekarlığa tenezzül etti; yüzyıllar boyunca Batı Avrupa'yı Papa Silvestri'ye (papalık süresi 314-335) miras bıraktığı iddia edilen efsanevi bir "Konstantin Bağışı"ndan⁴⁶ ve Papalığın her şeye kadir olduğuna dair kutsal antik bir algı oluşturmak için bir dizi belgeyi uyduran "Sahte Dinî Hükümler"den⁴⁷ (yaklaşık 842) yararlandı.⁴⁸ Hiyerarşi, giderek daha fazla enerjisini

46 Konstantin Bağışı (Lat. Donatio Constantini, İng. Donation of Constantine), 4. yüzyılda Hristiyanlığı kabul eden ilk Roma imparatoru I. Konstantin'in (Büyük Konstantin) sözde Roma ve Roma İmparatorluğu'nun batı kesimi üzerindeki yetkisini Papa'ya devrettiği sahte bir Roma imparatorluk kararnamesidir. Muhtemelen 8. yüzyılda yazılmış, özellikle 13. yüzyılda Papalığın siyasi otorite iddialarını desteklemek için kullanılmıştır. (YN)

47 Sahte Dinî Hükümler (İng. False Decretals), bazı sahte belgeler içeren, 9. yüzyıldan kalma bir kilise mevzuatı koleksiyonudur. Isidore Mercator takma adını kullanan bir yazar tarafından kaleme alındıkları neredeyse kesindir. Sahtecilerin temel amacı, Roma Katolik Kilisesi'ni devletin müdahalesinden kurtarmak ve güçlerini genişletmeye çalışan başpiskoposlara karşı, haklarına tecavüz edilen piskoposların bağımsızlığını sürdürmektir. (YN)

48 *The Age of Faith*, s.525-526.

ahlaktan çok tutuculuğu teşvik etmeye harcadı ve Engizisyon Kilise'yi neredeyse ciddi bir biçimde küçük düşürdü. Kilise, barışı vaaz ederken bile, on altıncı yüzyıl Fransa'sında dinî savaşları ve on yedinci yüzyıl Almanya'sında Otuz Yıl Savaşları'nı kışkırttı. Modern ahlakın göze çarpan ilerlemesinde, köleliğin kaldırılmasında yalnızca mütevazı bir rol oynadı. Yerini, zamanımızın kötülüklerini hafifleten insani yardım hareketlerinde başı çeken filozoflara bıraktı.

Tarih, Kilise'yi, kitlelerinin mucize, gizem ve mit açısından zengin bir dini arzu ettiği inancında haklı çıkardı. Ayinlerde, dinî kostümlerde ve piskoposluk otoritesinde bazı küçük değişikliklere izin verildi; ama Kilise, aklın gülmüşediği öğretileri değiştirmeye cesaret edemiyor, çünkü bu tür değişiklikler, umutları ilham verici ve teselli edici hayallerine bağlı olan milyonları rahatsız edecek ve hayal kırıklığına uğratacaktır. Filozofların Kilise'nin ahlaki işlevini ikame edecek bir şey bulamadıklarını kabul etmeleri ve dinî ve düşünsel özgürlüğün kilise tarafından tanınması dışında din ve felsefe arasında uzlaşma mümkün değildir.

Tarih tanrı inancını destekliyor mu? Tanrı derken, doğanın yaratıcı canlılığını değil, zeki ve müşfik bir yüce varlığı kastediyorsak, yanıt gönülsüzce olumsuz olmalıdır. Diğer biyoloji bölümleri gibi, tarih de temelde, iyiliğin hiçbir ayrıcalık görmediği, talihsizliklerin bol olduğu ve son sınavın hayatta kalma becerisi olduğu bir mücadeledeki en uygun bireylerin ve grupların doğal seçilimi fikri üzerinde durur. İnsanların suçlarına, savaşlarına ve zulümlerine depremleri, fırtınaları, kasırgaları, salgınları, gel-gitleri ve insan ve hayvan hayatını belirli aralıklarla perişan eden diğer "takdiriilahî"leri ekleyin ve öznel olarak düzen, ihtişam, güzellik veya yücelik atfettiğimiz tesadüfi ve görünüşte gelişigüzel sahnelerle birlikte tüm kanıtlar ya kör ya da tarafsız bir mukadderat olduğunu akla getiriyor. Eğer tarih herhangi bir teolojiyi

destekliyorsa, bu Zerdüşçülük ya da Maniheizm gibi bir ikicilik⁴⁹ olacaktır: Evrenin ve insanların ruhlarının kontrolü için savaşılan iyi ruh ve kötü ruh. Bu inançlar ve Hıristiyanlık (esasen Maniheisttir) takipçilerine sonunda iyi ruhun kazanacağına dair güvence verdi; ancak tarih, bu tekâmül fikri için hiçbir garanti vermiyor. Doğa ve tarih, bizim iyi ve kötü kavramlarımızla hemfikir değil; iyiyi hayatta kalan, kötüyü de işi biten şey olarak tanımlarlar ve evrenin Cengiz Han’a karşı Mesih lehine hiçbir önyargısı yoktur.

İnsanın evrende kapladığı ufacık yer konusunda artan farkındalık, dinî inançta zayıflamayı daha da artırdı. Hıristiyanlık âleminde, düşüşün başlangıcını Kopernik’e (1543) tarihlendirebiliriz. Süreç yavaştı, ancak 1611’de John Donne, yeryüzünün, dünyada yalnızca bir “banliyö” haline gelmesinin ve “yeni felsefenin herkesi şüpheyne çağırıyor” olmasının yasını tutuyordu ve Francis Bacon, ara sıra piskoposlara şapka çıkarmasına rağmen, bilimi, modern özgürleşmiş insanın dini olarak ilan ediyordu. Bir dışsal ilah olarak “Tanrı’nın ölümü”, o nesilde başladı.

Bu kadar büyük bir etki, bilimin ve tarihsel bilginin yayılmasının yanı sıra birçok neden gerektirdi. Önce, aslen kişisel karar verme hakkını savunan Protestan Reformu. Sonra, her biri hem kutsal metinlere hem de akla başvuran çok sayıda Protestan mezhebi ve çatışan itikatlar. Sonra, o muhteşem kitaplığı, hata yapabilen insanların kusurlu eseri olarak sergileyen, *İncil*’in daha yüksek tondan eleştirisi. Sonra, dini, doğadan neredeyse ayırt edilemeyen belirsiz bir tanrı inancına indirgeyen İngiltere’deki deist hareket. Sonra, çoğu Hıristiyanlık öncesi olan mitleri, üzücü bir

49 İkicilik (Düalizm), zihin felsefesinde, belirli bir alan için, birbirlerine indirgenemeyen şeylerin veya ilkelerin iki temel türü veya kategorisi olduğu görüşüdür. Ahlaki ikicilik, iyi ve kötü arasındaki tekâmül veya çatışma fikridir ve tek tanrılık esasının yokluğunu ima etmez. Basitçe, “ahlaki” olabilecek herhangi bir yorumdan ve bunların nasıl temsil edileceğinden bağımsız olarak, iş başında iki ahlaki karşıtlık olduğunu ima eder. (YN)

şekilde kişinin miras aldığı inancının sözde olgusal temellerine benzeyen diğer dinlerle artan tanışıklık. Sonra, Katolik mucizelerinin Protestanlar tarafından teşhir edilmesi, *İncil*'deki mucizelerin deistler tarafından teşhir edilmesi, din tarihindeki sahtekarlıkların, engizisyonun ve katliamların genel olarak teşhir edilmesi. Sonra, canlılığın her yıl yeniden doğuşuyla ve büyümenin gizemiyle insanları iman etmeye teşvik eden tarımın yerini, her gün makinelerin ayinsel bir şekilde tekrarlayan uğuldamalarının ve bir dünya makinesi telkin eden sanayinin alması. Bir de bunlara, Bayle'de olduğu gibi şüpheci ilmin ve Spinoza'da olduğu gibi panteist felsefenin cesur ilerlemesini; Fransız Aydınlanması'nın Hristiyanlığa yönelik kitlesel saldırısını; Fransız Devrimi sırasında Paris'in Kilise'ye karşı isyanını ekleyin. Kendi zamanımızda, modern savaşlarda sivil nüfusun ayırım gözetmeksizin katledilmesini ekleyin. Sonunda, bilimsel teknolojinin müthiş zaferleri, insana her şeye kadirlik ve yıkım vaat ediyor ve göklerin ilahi emrine meydan okuyor.

Bir şekilde Hristiyanlık, birçok Hristiyan'da geleneksel teolojinin intikamcı Tanrı'sına artık katlanamayan ahlaki bir duyguyu geliştirerek karşı tarafa yardım eli uzattı. Cehennem fikri eğitilmiş düşüncede, hatta vaiz kürsüsünün vazalarında bile kayboldu. Presbiteryenler, erdemleri ve suçları ne olursa olsun, ebedi cehenneme mahkûm olduklarını önceden bildiği halde milyarlarca kadın ve erkeği yaratan bir Tanrı'ya inanmaya yemin ettiren Westminster İnanç Açıklaması'ndan⁵⁰ utanç duydular. Sistina Şapeli'ni ziya-

50 Westminster İnanç Açıklaması (İng. Westminster Confession of Faith), 1 Temmuz 1643 yılında Londra Westminster Manastırı'nda toplanan Westminster Kongresi'nin, Protestan inancının gerçeğini maddeler halinde özetlemek ve yaşanılabilir biçimde anlaşılır hale gelmesini sağlamak için 5 yıl 2 gün boyunca tartışıp hükme bağladığı, İngiltere Kilisesi'nin bir inanç açıklamasıdır. 33 bölümde bütün Hristiyan inancının öğretisi özetlenmektedir. Yıllar içinde Westminster İnanç Açıklaması yalnızca Presbiteryen Kiliseleri için değil, cemaatlerce yönetilen birçok kilise için de bir rehber olmayı başarmıştır. (YN)

ret eden eğitimli Hıristiyanlar, Michelangelo'nun İsa'nın suçluları yangınları asla söndürülemezcek bir cehenneme apar topar fırlattığı resmi karşısında şok oldular; bu muydu gençliğimize ilham veren “uysal ve nazik İsa”? Tıpkı Helenlerin ahlaki gelişiminin, Olimpos Dağı'nın kavgacı ve zinacı tanrılarına olan inançlarını zayıflatması gibi (“insanlığın belirli bir kısmı” diye yazmıştır Platon, “tanrıların varlığına hiç inanmıyor”⁵¹), Hıristiyan etiğinin gelişimi de Hıristiyan teolojisini yavaş yavaş aşındırdı. Mesih Yehova'yı yok etti.

Hıristiyan kurumların seküler olanlarla yer değiştirmesi, Sanayi Devrimi'nin nihai ve kritik sonucudur. Devletlerin teolojik desteklerden vazgeçmeye çalışması, bugün beynimizi altüst eden ve düzenimizi bozan birçok hayati deneyimden biridir. Bir zamanlar tanrı vekili bir kralın karnameleri olarak sunulan yasalar, artık açıkçası yanılabilir insanların karmakarışık buyruklarıdır. Tanrıdan ilham alan rahiplerin kutsal salahiyet alanı olan eğitim, sadece polisten korkan ve belki de akıl yürütmeyi asla öğrenemeyecek olan genç asileri uygarlaştırmak için akıl ve iknaya güvenen, dinî cüppelerden ve haşmetten yoksun erkeklerin ve kadınların görevi haline gelir. Bir zamanlar kiliselerle müttefik olan üniversiteler, işinsanları ve biliminsanları tarafından ele geçirildi. Vatanseverlik, kapitalizm veya komünizm propagandası, doğaüstü bir inancın ve ahlak yasasının telkinini varisi gibi sahiplenir. Dinî bayramlar tatillere dönüşür. Tiyatrolar pazar günleri bile dolar ve pazar günleri bile kiliselerin yarısı boş kalır. Din, Anglosakson ailelerde toplumsal bir usul ve renktaşlık haline gelir; Amerikan Katolik ailelerinde yıldızı parlamaya devam eder; üst ve orta sınıf Fransa ve İtalya'da “kadınların ikincil cinsel özelliği”

51 Plato, *Dialogues of Plato*, 5. cilt, çev. B. Jowett, Oxford University Press, Londra, 1892, prg.948, s.337.

olur. Binlerce işaret, Hıristiyanlığın, Sofistlerin ve Yunan Aydınlanması'nın gelişinden sonra eski Yunan dininin karşılaştığı gerilemenin aynısına maruz kaldığını ilan ediyor.

Katoliklik, hayal gücüne, ümide ve duyulara hitap ettiği için hayatta kalır; çünkü efsanesi yoksulların hayatını teselli eder ve aydınlatır ve çünkü imanlıların emredilen bereketi, Reform nedeniyle kaybedilen toprakları yavaş yavaş geri kazanır. Katoliklik, aydınların bağlılığını feda etti ve seküler eğitim ve edebiyatla temas yüzünden giderek artan ayrılıklardan mustarip oldu; ama aklın belirsizliğinden bıkmış kimseleri ve Kilise'nin, iç karışıklığı ve komünist dalgayı durduracağını uman diğerlerini kazanır.

Eğer başka bir büyük savaş Batı uygarlığını harap edecek olursa, sonucunda şehirlerin yıkımı, yoksulluğun yayılması ve bilimin utancı, MS 476'da olduğu gibi Kilise'yi, felaketten sağ kurtulanların yegâne umudu ve rehberi haline getirebilir.

Bir tarih dersi, dinin birçok hayatı ve bir dirilme alışkanlığı olduğudur. Geçmişte tanrı ve din ne sıklıkla öldü ve yeniden doğdu! Akhenaton, Amon dinini yok etmek için bir firavunun tüm güçlerini kullandı; Akhenaton'un ölümünden bir yıl sonra Amon dini yeniden canlandı.⁵² Buda'nın gençliğinin Hindistan'ında ateizm azıp çok yayıldı ve Buda'nın kendisi tanrısız bir din kurdu; ölümünden sonra Budizm, tanrıları, azizleri ve cehennemi içeren karmaşık bir teoloji geliştirdi.⁵³ Felsefe, bilim ve eğitim, Helen panteonunun nüfusunu azalttı, ancak boşluk, diriliş mitleri açısından zengin bir düzine Doğu inancını cezbedi. 1793'te Hébert ve Chaumette, Voltaire'i yanlış yorumlayarak, Paris'te akıl tanrıçasına ateist anlamda tapınmayı içeren Akıl Kültü'nü ortaya koydu; bir yıl sonra, kaostan korkan ve

⁵² *Our Oriental Heritage*, s.205-213.

⁵³ *Age*, s.416-419, 434, 504.

Rousseau'dan ilham alan Robespierre, Yüce Varlık'a tapınmayı başlattı; 1801'de, tarihe hâkim olan Napolyon, Fransa'daki Katolik Kilisesi'ni yeniden kurmak amacıyla VII. Pius'la kilise ile devlet arasında bir anlaşma imzaladı. On sekizinci yüzyıl İngiltere'sinin dinsizliği, Viktorya döneminin Hristiyanlıkla uzlaşması altında ortadan kayboldu: Devlet, Anglikan Kilisesi'ni desteklemeyi kabul etti ve eğitilmiş sınıflar da Kilise'nin devlete tabi olmayı kabul edeceği ve papazın toprak sahibine alçakgönüllülükle hizmet edeceği şeklindeki zımni şartla kuşkularını boğacaktı. Amerika'da, Kurucu Babaların rasyonalizmi yerini on dokuzuncu yüzyılda dinî bir canlanmaya bıraktı.

Püritenlik ve paganlık -duyuların ve arzuların bastırılması ve ifadesi- tarihte, karşılıklı tepkilerle birbirlerini sırayla takip etmektedir. Genel olarak, yasaların zayıf olduğu dönemlerde din ile püritenlik hakimdir ve toplumsal düzeni sağlama yükü ahlakın omuzlarındadır; hukukun ve devletin yükselen gücü, devletin istikrarını temelde tehlikeye atmadan Kilise'nin, ailenin ve ahlakın gerilemesine izin verdikçe (diğer etkenler eşit olmak şartıyla) şüphecilik ve paganlık gelişir. Zamanımızda, devletin gücü, inancı ve ahlakı gevşetmek ve paganlığın doğal salınımını sürdürmesine izin vermek için yukarıda sıralanan çeşitli güçlerle birleşti. Muhtemelen aşırılıklarımız başka bir tepki getirecek; ahlaki bozukluk dinî bir canlanma yaratabilir; ateistler, yine (1870 çöküşünden sonra Fransa'da olduğu gibi), dinî disiplin vermek için çocuklarını Katolik okullarına gönderebilirler. Agnostik Renan'ın 1866'daki çağrısını dinleyin:

“Tanrı'nın oğullarının özgürlüğünün tadını çıkaralım; ama aynı zamanda dünyadaki erdemlerin toplamını azaltmada suç ortağı olmadığımıza da dikkat edelim; Hristiyanlık zayıflatılırsa mutlaka ortaya çıkacak bir sonuç. Gerçekten onsuz ne olurduk?

(...)

Fransız Devrimi deneyimi, akılcılık, insanları dinî ihtiyaçlarına aldırmadan yönetmeye çalıştığında ne bekleyebileceğimizi gösteriyor.”⁵⁴

Tarih, Renan’ın, dinin ahlak için gerekli olduğu, uygarlık altında pusuya yatan ve rüyalarımızda, suçlarımızda ve savaşlarımızda ortaya çıkan vahşete karşı doğal bir etiğin çok zayıf olduğu yargısını garanti ediyor mu? Joseph de Maistre’nın cevabı şöyleydi: “Bir serserinin kalbinde ne olabileceğini bilmiyorum; dürüst bir adamın kalbinde ne yattığını biliyorum ve o, dehşet verici.”⁵⁵ Dinin yardımı olmadan ahlaki hayatı başarıyla sürdüren bir toplumun, zamanımızdan önce tarihte önemli bir örneği yok. Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer bazı uluslar devletlerini tüm kiliselerden ayırdılar, ancak toplumsal düzeni korumak için dinden yardım aldılar. Sadece birkaç komünist devlet dinden ayrılmakla kalmadı, yardımlarını da reddettiler ve belki de Rusya’daki bu deneyin bariz, ancak kesin olmayan başarısı, komünizmin geçici olarak halkın dini (veya şüphecilerin diyeceği gibi afyon) olarak kabul edilmesine, rahatlık ve umut satıcısı olarak Kilise’nin yerini almasına borçludur. Sosyalist rejim, kitleler arasındaki göreceli yoksulluğu yok etme çabalarında başarısız olursa, bu yeni din şevkini ve etkisini yitirebilir ve devlet, hoşnutsuzluğun giderilmesine yardımcı olması amacıyla doğaüstü inançların yeniden yapılanmasına göz kırpar. “Yoksulluk olduğu sürece tanrılar da olacaktır.”⁵⁶

54 Ernest Renan, *The Apostles*, Carleton, New York, 1866, s.52.

55 Jules Lemaitre, *Jean Jacques Rousseau*, çev. Jeanne Mairat, The McClure Company, New York, 1907, s.9.

56 Will Durant, *The Mansions of Philosophy*, Simon & Schuster, New York, 1929, s.568.

VIII. EKONOMİ VE TARİH

Karl Marx'a göre tarih eylem halindeki ekonomidir; yiyecek, yakıt, üretim gereçleri ve ekonomik güç için bireyler, gruplar, sınıflar ve devletler arasındaki rekabet. Siyasi biçimler, dinî kurumlar, kültürel yaratıların tümü ekonomik gerçekliğe dayanır. Böylece, Sanayi Devrimi beraberinde demokrasi, feminizm, doğum kontrolü, sosyalizm, dinin gerilemesi, ahlakın gevşemesi, edebiyatın aristokrat himayesine bağımlılıktan kurtuluşu, romantizmin yerini kurgudaki gerçekçiliğin alması ve tarihin ekonomik yorumunu getirdi. Bu hareketlerdeki göze çarpan karakterler nedenler değil, etkilerdi; Yunanlar Çanakkale Boğazı'nın ticari kontrolünün peşinde koşmasalardı Agamemnon, Aşil ve Hektor'un varlığından haberdar olmazdık; "Akşam havasından daha güzel/Bin yıldızın güzelliğine bürünmüş"⁵⁷ Helen'in yüzü değil, ekonomik ihtiras, İlium'a bin gemi fırlattı; o mahir Yunanlar, çıplak ekonomik gerçeği bir ifadenin incir yaprağıyla nasıl örteceklerini biliyorlardı.

Kuşkusuz, ekonomik yorum tarihin birçok kısmını aydınlatmaktadır. Attika-Delos Deniz Birliği'nin parası Partenon'u inşa etti; Kleopatra'nın Mısır hazinesi yorgunluktan tükenmiş Augustus İtalya'sını yeniden canlandırdı, Virgil'e yıllık gelir ve Horatius'a bir çiftlik verdi. Haçlı Seferleri, Roma'nın İran'la savaşları gibi, Batı'nın doğudaki tica-

⁵⁷ Christopher Marlowe, *The Tragical History of Doctor Faustus*, ed. Israel Gollancz, J. M. Dent and Co., Londra, 1897, s.84, sahne 17, satır 111-112.

ret yollarını ele geçirme girişimleri idi; Amerika'nın keşfi, Haçlı Seferleri'nin başarısızlığının bir sonucuydu. Medici Hanedanının bankası, İtalyan Rönesansı'nı finanse etti; Nürnberg'in ticareti ve sanayisi Dürer'e olanak sağladı. Fransız Devrimi, Voltaire parlak hicivler ve Rousseau duygusal romanslar yazdığı için değil, orta sınıfların ekonomik liderliğe yükselmiş olmaları, ticaret ve girişimleri için yasa- ma özgürlüğüne ihtiyaç duymaları ve toplumsal kabul ve siyasi güce can attıkları için geldi.

Marx, bireylerin, her zaman ekonomik çıkar tarafından harekete geçirildiğini iddia etmedi; bilakis, maddi husus- ların Abélard'ın aşkına, Buda'nın müjdesine veya Keats'in şiirlerine yol açtığını düşünmekten çok uzaktı. Ancak, belki de kitlelerin davranışlarında, Müslüman veya İspanyol or- dularında olduğu gibi dini coşkuyla; Hitler'in birliklerinde veya Japonya'nın kamikazelerinde olduğu gibi milliyetçi bir tutkuyla; 2-8 Haziran 1780'de Londra'daki Gordon ayaklanmalarında veya 2-7 Eylül 1792'de Paris'te yaşanan katliamlarda olduğu gibi çetelerin kendi kendini besleyen öfkesiyle hayat bulan ekonomik olmayan saiklerin oynadı- ğı rolü hafife almıştı. Bu gibi durumlarda liderlerin güdüler i (genellikle gizli) ekonomik olabilir, ancak sonuç büyük öl- çüde kitlenin tutkusu tarafından belirlenir. Çoğu kez siyasi veya askeri güç, görünen o ki, 1917'de Rusya'nın Bolşevik- ler tarafından ele geçirilmesinde veya Güney Amerika tari- hini kesintiye uğratan askeri darbelerde olduğu gibi, eko- nomik etkinliklerin bir sonucundan çok nedeniydi. Mağ- ribilerin İspanya'yı fethinin ya da Moğolların Batı Asya'yı veya Hindistan'ı fethinin ekonomik gücün ürünü olduğunu kim iddia edebilir? Bu olaylarda, fakir zenginlerden daha güçlü olduğunu kanıtladı; askeri zafer, ekonomik kontrolü getiren siyasi egemenlik sağladı. Generaller, tarihin askeri bir yorumunu yazabilirlerdi.

Bu uyarıları hesaba katarak, geçmişin ekonomik analizinden sonsuz izahat çıkarabiliriz. İşgalci barbarların Roma'yı zayıf bir halde bulduklarını görüyoruz, çünkü daha önce lejyonlara, toprak için savaşıyan yiğit ve vatansever savaşçıları sağlayan tarımsal nüfus, yerini bir veya birkaç kişinin sahip olduğu geniş çiftliklerde kayıtsız bir şekilde çalışan kölelere bırakmıştı. Bugün, küçük çiftliklerin en iyi makineyi karlı bir şekilde kullanmadaki yetersizliği, tarımı yine kapitalist veya komünist mülkiyet altında büyük ölçekli üretime zorluyor. Bir zamanlar “uygarlık, çapalı adamın üzerindeki bir asaktır”⁵⁸ deniyordu, ama çapalı adam artık yok; o artık bir traktörün veya bir biçerdöverin direksiyonundaki bir “el”. Tarım bir sanayi haline geliyor ve çok geçmeden çiftçi, bir kapitalistin çalışanı olmakla bir devletin çalışanı olmak arasında seçim yapmak zorunda kalacaktır.

Kefenin diğer ucunda, tarih, “insanları yönetebilen insanlar, yalnızca işleri yönetebilen insanlar yönetir ve parayı yönetebilen insanlar her şeyi yönetir”⁵⁹ şeklinde bildirir. Bu yüzden bankacılar, tarım, sanayi ve ticaretteki eğilimleri izleyerek, sermayeyi davet ederek ve akışını yönlendirerek, paramızı çalıştırıp iki ve üçe katlayarak, kredileri, faizi ve girişimi kontrol ederek, büyük kazançlar elde etmek için büyük riskler alarak, ekonomik piramidin tepesine yükseilir. Floransalı Medici ve Augsburglu Fuggerlerden Paris ve Londra'daki Rothschildlere ve New Yorklu Morganlara kadar bankacılar, devlet yönetimlerinde bulunarak savaşları ve papaları finanse ettiler ve ara sıra bir devrimi tetiklediler. Belki de fiyat dalgalanmalarını inceledikleri için, tarihin enflasyonist olduğunu ve bilge bir adamın biriktireceği en son şeyin para olduğunu bilmeleri güçlerinin bir sırrıdır.

⁵⁸ *The Reformation*, s.752.

⁵⁹ Will ve Ariel Durant, *The Story of Civilization: VIII. The Age of Louis XIV*, Simon & Schuster, New York, 1963, s.720.

Geçmişin deneyimi, her ekonomik sistemin er ya da geç, bireyleri ve grupları üretkenliğe yönlendirmek için bir tür kâr güdüsüne dayanması gerektiğine dair çok az şüphe bırakıyor. Kölelik, polis denetimi veya ideolojik coşku gibi ikamelerin çok verimsiz, çok pahalı veya çok geçici oldukları ortaya çıkıyor. Normalde ve genellikle insanlar üretme yeteneklerine göre değerlendirilir; yok etme yeteneklerine göre sıralandıkları savaş dışında.

Pratik yetenek kişiden kişiye farklılık gösterdiğinden, bu tür yeteneklerin çoğu, hemen hemen tüm toplumlarda, az sayıda insanda toplanmıştır. Zenginliğin bir noktada yoğunlaşması, bu yeteneklerin bir noktada yoğunlaşmasının doğal bir sonucudur ve bu, tarihte düzenli olarak yinelenir. Bu yoğunlaşmanın oranı, ahlaki değerlerin ve yasaların (diğer etkenler eşit olmak şartıyla) izin verdiği ekonomik özgürlüğe göre değişir. Despotizm bir süreliğine yoğunlaşmayı geciktirebilir; hangi demokrasi en fazla özgürlüğe izin veriyorsa onu hızlandırır. Amerikalıların 1776'dan önceki görece eşitliği, binlerce fiziksel, zihinsel ve ekonomik farklılaşma biçimiyle boğulmuştu; o kadar ki, günümüzde en zengin ve en fakir arasındaki uçurum, plütokratik Roma İmparatorluğu'ndan bu yana herhangi bir zamanda olduğundan daha büyük. İlerici toplumlarda yoğunlaşma, birçok yoksulun sayısal gücünün, az sayıdaki zenginin mali gücüne rakip olduğu bir noktaya ulaşabilir; o zaman istikrarsız denge durumu, tarihin, refahı yeniden dağıtan yasalar veya yoksulluğu dağıtan devrim yoluyla çeşitli şekillerde karşılaştığı, kritik bir durum yaratır.

Plutarhos'a göre MÖ 594 Atina'sında, "... zengin ile fakir arasındaki servet eşitsizliği de doruğa ulaştı; öyle ki şehir gerçekten tehlikeli bir durumda görünüyordu ve onu kargaşadan kurtarmanın ... despot bir güçten başka mümkün olan yolu yoktu"⁶⁰. Efendilerinin elindeki devlet ve

60 Plutarch, *Plutarch's Lives*, 1. cilt, çev. ve ed. A. H. Clough, John D. Morris & Company, Philadelphia, 1860, s.164.

her konuda aleyhlerine karar veren yozlaşmış mahkemeler yüzünden statülerinin her yıl kötüleştiğini gören yoksullar, şiddetli bir isyan hakkında konuşmaya başladı. Mülkiyetlerine meydan okunmasına öfkelenen zenginler, kendilerini şiddet yoluyla savunmaya hazırlandı. Sağduyu galip geldi; ılımlı unsurlar, aristokrat kökenden bir işinsanı olan Solon'un arkhonluğa⁶¹ seçilmesini sağladı. Paranın değerini düşürdü, böylece, kendisi bir alacaklı olmasına rağmen tüm borçluların yükünü hafifletti; tüm kişisel borçları indirdi ve borç nedeniyle hapis cezasına son verdi; vergi ve ipotek faizi için ödemesi gecikmiş borçları iptal etti; zenginlerin fakirlerden on iki kat daha fazla ödeme yapmasını sağlayan kademeli bir gelir vergisi sistemi oluşturdu; mahkemeleri daha yaygın bir temelde yeniden düzenledi ve Atina için savaşlarda ölenlerin oğullarının, masrafları devlet tarafından karşılanmak üzere yetiştirilip eğitilmelerini sağladı. Zenginler, önlemlerinin karşılıksız müsadere olduğu yönünde itiraz etti; kökten reform yanlıları toprağı yeniden bölmediğinden şikâyet etti; ancak nesildaşlarından neredeyse herkes, reformlarının Atina'yı devrimden kurtardığı konusunda hemfikirdi.⁶²

Bilgeliğiyle pek şan salmış Roma Senatosu, İtalya'da servetin yoğunlaşması patlamaya hazır bir noktaya yaklaştığında tavizsiz bir yol izledi; sonuç yüz yıllık sınıf savaşı ve içsavaşı. Halkın tribünü⁶³ olarak seçilen bir aristokrat

61 Arkhon (Yun. ἀρχων/árchon), Antik Yunan'da kraldan sonra gelen en yüksek rütbeli sivil yöneticilerdir. Seçimle iş başına gelir ve yüksek mahkeme yargıcı olarak da görev yaparlardı. (YN)

62 Will ve Ariel Durant, *The Story of Civilization: II. The Life of Greece*, Simon & Schuster, New York, 1939, s.112-118.

63 Pleblerin tribünü veya halkın tribünü (Lat. tribunus plebis), Roma Devleti'nin pleblere açık ilk devlet makamı olarak Cumhuriyet tarihi boyunca Roma Senatosu ve yargıçlarının güçleri üzerindeki en önemli kontrol aygıtıydı. Bu tribünler, Halk Meclisi toplama ve başkanlık etme; Senato'yu çağırma; yasa teklifi sunma ve hukuksal konularda plebler adına müdahil olma gücüne sahipti; ancak en önemli güçleri, konsüllerin ve diğer yargıçların eylemlerini veto etmek, böylece bir sınıf olarak pleblerin çıkarlarını korumaktı. Pleblerin tribünlerine yapılan herhangi bir saldırı ölümle cezalandırılırdı. İmparatorluk döneminde, yetkileri imparatora devredildi ve makamın kendisi bağımsızlığını ve işlevlerinin çoğunu kaybetti. (YN)

olan Tiberius Gracchus, mülkiyeti kişi başına 333 dönümle sınırlandırarak ve artan toprağı da başkentin patlamaya hazır proletaryasına tahsis ederek toprağın yeniden dağıtılmasını önerdi. Senato, önerilerini haydutça bularak reddetti. Halka başvurdu ve onlara şöyle seslendi: “Başkalarının zenginliği ve lüksü için savaşıp ölüyorsunuz; size dünyanın efendileri deniyor, ancak ‘benim’ diyebileceğiniz bir karış bile toprağınız yok.”⁶⁴ Roma’nın hukukuna karşıt bir şekilde, tribün olarak yeniden seçilmek için kampanya yürüttü; bir seçim günü çıkan isyanda katledildi (MÖ 133). Kardeşi Gaius davasını üstlendi, şiddetin yeniden başlamasını engelleyemedi ve hizmetkarına onu öldürmesini emretti; köle itaat etti ve sonra kendini öldürdü (MÖ 121); Gaius’un üç bin takipçisi Senato kararnamesiyle idam edildi. Marius, pleblerin lideri oldu, ancak hareket devrimin eşğine geldiğinde geri çekildi. Tüm borçları kaldırmayı öneren Catilina, devrimci bir “sefil yoksullar” ordusu kurdu; Cicero’nun öfkeli belagatiyle baş edemedi ve devlete karşı savaşırken öldü (MÖ 62). Jül Sezar bir uzlaşma girişiminde bulundu, ancak beş yıl süren içsavaştan sonra asilzadeler (MÖ 44) tarafından öldürüldü. Marcus Antonius, Sezar’ın siyasetine verdiği desteği kişisel hırs ve romantizmle karıştırdı; Augustus onu Aktium’da mağlup etti ve Pax Romana’yı⁶⁵ hem sınıflar arasında hem de imparatorluk sınırları içindeki eyaletler arasında 210 yıl boyunca (MÖ 30-MS 180) yaşatan “Principatus”u⁶⁶ tesis etti.⁶⁷

64 Plutarch, *Plutarch’s Lives*, 4. cilt, çev. ve ed. A. H. Clough, John D. Morris & Company, Philadelphia, 1860, s.326.

65 Roma Barışı. (ÇN)

66 Principate, Roma İmparatorluğu’nun ilk imparatoru Augustus’un rakiplerini yenerek imparatorluğunu ilan ettiği MÖ 27 yılıyla, İmparator Nume-rianus’un 284 yılındaki ölümü arasında geçen ve güçlü bir politik liderin hakimiyeti altındaki politik rejimi tanımlamak için kullanılan terimdir. Principate, tek bir imparatorun hükümdarlığıyla ve özellikle ilk imparatorların, Roma Cumhuriyeti’nin biçimsel devamlılığı yanılmasını bazı yönlerden koruma çabasıyla tarif edilir. (YN)

67 *Caesar and Christ*, s.111-122, 142-144, 180-208.

Batı Roma İmparatorluğu'ndaki siyasi düzenin çöküşünden (MS 476) sonra, yüzyıllardır süren yoksulluğu, kısmen Katolik Kilisesi hiyerarşisinde, servetin yavaşça yenilenmesi ve yeniden yoğunlaşması izledi. Bir açıdan Reform, bu servetten Roma Kilisesi'ne yapılan Alman ve İngiliz ödemelerinin eksilmesi ve kiliseye ait mülkiyet ve gelirlere seküler olarak el konulup yeniden dağıtılmasıydı. Fransız Devrimi, kırsal kesimde Jakarlılar⁶⁸ ve şehirlerde katliamlarla servetin şiddet kullanarak yeniden dağıtılmasına teşebbüs etti, ancak başlıca sonuç, mülkiyet ve imtiyazın aristokrasiden burjuvaziye aktarılmasıydı. 1933-1952 ve 1960-1965'te Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, Solon'un barışçıl yöntemlerini izledi ve ılımlı ve sakinleştirici bir yeniden dağıtım gerçekleştirdi; herhalde birisi tarih okumuş. Amerika'daki üst sınıflar, servetin yoğunlaşmasına lanet etti, boyun eğdi ve kaldığı yerden devam etti.

Servetin yoğunlaşmasının doğal ve kaçınılmaz olduğu ve şiddetli ya da barışçı kısmi yeniden dağıtım ile periyodik olarak hafifletildiği sonucuna vardık. Bu görüşe göre, tüm ekonomi tarihi, toplumsal organizmanın yavaş kalp atışlarıdır; servetin yoğunlaşması ve zorunlu yeniden dolaşımın uçsuz bucaksız bir sistol ve diyastolüdür⁶⁹.

68 Jakarlı (Fr. Jacquerie), Yüz Yıl Savaşları sırasında 1358 yazının başlarında Fransa'nın kuzeyinde köylüler tarafından gerçekleştirilen bir halk ayaklanmasıdır. İsyan, Paris'in kuzeyindeki Oise Vadisi'nde yoğunlaştı ve birkaç haftalık şiddetten sonra bastırıldı. Soyluların köylüleri, giydikleri "jakarlı" denilen pamukla doldurulmuş cüppeden dolayı "Jacques" veya "Jacques Bonhomme" (Jack İyi Adam) isimlerini takarak alaya almalarından dolayı bu isyan "Jakarlı" olarak anıldı. (YN)

69 Biyolojide, Sistol kalbin kasılma dönemi, Diyastol ise gevşeme dönemidir. (YN)

IX. SOSYALİZM VE TARİH

Sosyalizmin kapitalizme karşı mücadelesi, servetin yoğunlaşması ve dağılmasındaki tarihsel ritmin bir parçasıdır. Kapitalist, kuşkusuz, tarihte yaratıcı bir işlevi yerine getirmiştir: Kâr payı veya faiz vaadiyle halkın birikimlerini üretim sermayesine dönüştürmüş; sanayi ve tarımın makineleşmesini ve dağıtımın rasyonelleşmesini finanse etmiş; sonucunda, üreticiden tüketiciye, tarihin daha önce hiç görmediği bir mal akışı sağlamıştır. Kapitalist, işinsanlarının, navlun ve gümrük vergilerinden ve yasal düzenlemelerden nispeten muaf tutulmalarının halka şimdiye kadar siyasetçiler tarafından yönetilen, kamu çalışanları tarafından doldurulan ve sözde arz ve talep yasasından bağışık sektörlerden hiç gelmediği kadar fazla yiyecek, ev, refah ve boş zaman verebileceğini öne sürerek liberal özgürlük müjdesini kullanmıştır. Serbest girişimde rekabet dürtüsü ve mülkiyet hevesi ile coşkusu insanların üretkenliğini ve yaratıcılığını uyandırır; hemen hemen her ekonomik yetenek er ya da geç kendi nişini ve ödülünü yeteneklerin karmaşasında ve becerilerin doğal seçiminde bulur. Temel bir demokrasi süreci, üretilecek ürünlerin ve verilecek hizmetlerin belli bir yere kadar çoğunun hükümet kararnamesinden çok kamu talebiyle belirlendiği şekilde yönetir. Bu arada rekabet, kapitalisti zahmetli bir şekilde emek vermeye ve ürünlerinin mükemmelliğini de sürekli artırmaya zorlar.

Günümüzde bu tür iddiaların hayli doğruluk payı var; ancak bunlar tarihin, sınai maharetin, fiyat manipülasyonunun, ticari hilekarlığın ve sorumsuz servetin istismarlarına karşı protesto ve isyanlarla neden bu kadar yankılandığını açıklamıyor. Bir düzine ülkede ve yüzyıldır sosyalist deneyler yaşandığından, bu istismarlar fi tarihinden beri olmalı. Bunu Sümer'den, MÖ 2100 civarında öğreniyoruz:

“Ekonomi devlet tarafından düzenleniyordu. Ekilebilir arazinin çoğu hanedanın mülkiyetindeydi; işçiler, hükümdara ait depolara teslim edilen mahsullerden istihkak alıyordu. Bu uçsuz bucaksız devlet ekonomisinin idaresi için çok sınıflandırılmış bir hiyerarşi geliştirilmiş ve tüm istihkakın sevkiyatı ve tanziminin kayıtları tutulmuştu. Başkent Ur'da, Lagaş'ta, Umma'da bu tür kayıtların yazılı olduğu on binlerce kil tablet bulundu... Dış ticaret de merkezi idare adına gerçekleştiriliyordu.”⁷⁰

Babil'de (yaklaşık MÖ 1750) Hammurabi Kanunları, çobanlar ve zanaatkârlar için yevmiyeleri ve doktorlar tarafından yapılacak ameliyatlar için ücretleri belirledi.⁷¹

Batlamyuslar yönetimindeki Mısır'da (MÖ 323-MÖ 30) devlet, toprağa sahipti ve tarımı yönetiyordu: Köylüye hangi toprağı işleyeceği, hangi ekini yetiştireceğı söyleniyor; hasadı devlet katipleri tarafından ölçülüyor ve kaydediliyor, hükümdara ait harman yerlerinde harmanlanıyor ve canlı bir fellah zinciri tarafından hükümdarın tahıl ambarlarına taşınıyordu. Hanedan maden ocaklarının sahibiydi ve çıkarılan madeni de sahipleniyordu. Yağ, tuz, papirüs ve tekstil ürünlerinin üretimini ve satışını millileştirdi. Tüm

70 “Third Dynasty of Ur/Babylonia and Assiria”, *Encyclopædia Britannica*, 2. cilt, William Benton, Chicago, 1966, s.962.

71 *Our Oriental Heritage*, s.231.

ticaret, devlet tarafından kontrol ediliyor ve düzenleniyordu; perakende ticaretin çoğu, devletin ürettiği malları satan devlet temsilcilerinin elindeydi. Bankacılık bir devlet tekeliydi, ancak işletmesi özel şirketlere devredilebiliyordu. Her kişiye, sektöre, sürece, ürüne, satışa ve resmi evraka vergi kondu. Vergiye tabi işlemleri ve geliri takip etmek için, devlet bir sürü kâtip çalıştırdı ve karmaşık bir nüfus ve tapu kaydı sistemi tesis etti. Bu sistemin geliri, Batlamyus Handedanı'nı ve Mısır'ı zamanın en zenginleri yaptı.⁷² Büyük mühendislik projeleri tamamlandı, tarım geliştirildi ve kârın büyük bir kısmı ülkeyi geliştirmek, bezemek ve kültürel hayatını finanse etmek için kullanıldı. MÖ 290 civarında ünlü İskenderiye Müzesi ve Kütüphanesi kuruldu. Bilim ve edebiyat gelişti; Batlamyus devrinde belirsiz tarihlerde bazı biliminsanları Pentatök'ün (beş kitap, Torah, Tevrat) *Septuaginta*⁷³ olarak bilinen Yunanca çevirisini yaptılar. Ancak, kısa bir süre sonra firavunlar pahalı savaflara girdiler ve MÖ 246'dan sonra kendilerini içki alemlerine ve cinsel haz arayışlarına vermeye başladılar, devletin ve ekonominin yönetiminin fakirlerden mümkün olan her kuruşu toplayan ahlaksızların eline geçmesine izin verdiler. Nesilden nesile devletin kestiği haraçlar arttı. Grevlerin sayısı ve şiddeti arttı. Başkent İskenderiye'de ayaktakımına, asayişini sağlamak adına rüşvet olarak ödüller verildi ve görkemli gösteriler düzenlendi, ancak büyük bir askeri güç tarafından izleniyorlardı, yönetimde söz hakları yoktu ve sonunda şiddet yanlısı bir grup haline geldiler. Tarım ve sanayi, teşvik eksikliği nedeniyle çürümüştü; ahlaki parçalanma

72 *The Life of Greece*, s.587-592.

73 *Septuaginta* (Lat.; Tr. yetmiş) veya Grek Eski Ahit, Yahudi İncili'nden (Tanâh) kitapların, dinî külliyata ait çeşitli apokriflerin ve deuterokanonik kitapların günümüze ulaşan en eski Koini Grekçesi çevirisidir. Yahudi İncili'nin (Tanâh) üç kısmının birincisi olan Tevrat veya Pentatök olarak bilinen beş kitabı, MÖ 3. yüzyılın ortalarında çevrildi. Grek Eski Ahit'i'nin geri kalan kitapları muhtemelen MÖ 2. yüzyıla ait çevirilerdir. (YN)

yayıldı ve Augustus Mısır'ı Roma egemenliği altına alana kadar (MÖ 30) düzen yeniden kurulamadı.

Roma, sosyalist ara dönemini Diocletianus yönetiminde yaşadı. Kitleler arasında artan yoksulluk ve huzursuzlukla ve barbar istilası tehlikesiyle karşı karşıya kalan Diocletianus, MS 301'de, tekelcileri, fiyatları yükseltmek ve tüm önemli mal ve hizmetler için azami fiyat ve ücretler belirlemek adına malları piyasadan uzak tutmakla suçlayan bir "Edictum de pretiis" (Tavan Fiyatlar Fermanı) yayımladı. İşsizlere iş imkânı yaratmak için kapsamlı kamu işleri üstlenildi ve yoksullara yiyecek ücretsiz veya düşük fiyatlarla dağıtıldı. Zaten çoğu madene, taş ocağına ve tuz yataklarına sahip olan devlet, neredeyse tüm büyük sanayileri ve loncaları ayrıntılı bir şekilde kontrol altına aldı. Bize söylendiğine göre, "Devlet o zamanlar, her büyük kasabada, her halükârda vergilendirmeye ezilmiş olan özel sanayicilerden katbekat büyük işyerlerine sahip olan güçlü bir işverendi..."⁷⁴. İşinsanları iflası öngördüklerinde Diocletianus, barbarların kapıda olduğunu ve toplu özgürlük sağlanana kadar bireysel özgürlüğün rafa kaldırılması gerektiğini açıkladı. Diocletianus'un sosyalizmi, yabancı saldırı korkusuyla mümkün kılınan bir savaş ekonomisiydi. Diğer etkenler sabit kalmak koşuluyla, iç özgürlük dış tehlikeyle ters orantılı olarak değişiklik gösterir.

İnsanları uzun uzadıya ekonomik olarak kontrol etme görevi, Diocletianus'un genişleyen, pahalı ve yozlaşmış bürokrasisi için çok fazla geldi. Ordu, mahkeme, bayındırlık işleri ve yoksulluk yardımı gibi resmi işlerin yürütülmesi adına vergiler öyle artırıldı ki insanlar çalışma ya da para kazanma isteklerini kaybettiler ve vergi kaçırmak için araçlar bulan avukatlar ile kaçakçılığı önlemek için yasa-

⁷⁴ Paul-Louis, *Ancient Rome at Work*, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Londra, 1927, s.283.

lar oluşturan avukatlar arasında zorlu bir rekabet başladı. Vergi tahsildarlarından kaçmak uğruna binlerce Romalı, sınırlardan kaçarak barbarların arasına sığındı. Bu önlenmesi zor hareketliliği kontrol etmeye ve mevzuat ve vergilendirmeyi hafifletmeye çalışan devlet, tüm borçları ve vergileri ödenene kadar köylüyü tarlasına ve işçiye dükkanına bağlayan kararnameler çıkardı. Bu ve diğer yollarla Orta Çağ serfliği başladı.⁷⁵

Çin, devlet sosyalizmine yönelik birçok girişimde bulundu. Sima Qian (yaklaşık MÖ 145) bize, özel şahısları “bir servet kazanmak için dağların ve denizin zenginliklerini kendi başlarına kullanmaktan ve alt sınıfları kendilerine tabi kılmaktan”⁷⁶ alıkoymak için İmparator Wu Ti’nin (hüküm süresi MÖ 140-MÖ 87), toprağın gelirlerini kamulaştırdığını, ulaştırma ve ticaret üzerinde devletin güdümünü genişlettiğini, gelirlere vergi koyduğunu ve nehirleri birbirine bağlayan ve tarlaları sulayan kanallar da dahil olmak üzere bayındırlık hizmetleri tesis ettiğini anlatır. Devlet mal stokladı, fiyatlar yükselirken sattı, fiyatlar düştüğünde daha çok satın aldı; bu nedenle Sima Qian, “Zengin tüccarların ve büyük dükkân sahiplerinin çok kar elde etmeleri engellenecek... ve fiyatlar imparatorlukta düzenlenecek”⁷⁷ diyordu. Anlatıldığı kadarıyla, Çin, bir süre daha, hiç olmadığı kadar zenginleşti. “Takdiriilahî” ile insan şeytanlığının birleşimi, imparatorun ölümünden sonra bu deneyi sona erdirdi. Seller kuraklıklarla dönüşümlü hale geldi, trajik kıtlıklar meydana getirdi ve fiyatları kontrol edilemeyecek şekilde yükseltti. İşinsanları, vergilerin kendilerini zorla

⁷⁵ *Caesar and Christ*, s.641 vd.

⁷⁶ Se-ma Ts’ien, *Les Mémoires Historiques*, 3. cilt, çev. ve ed. Edouard Chavannes, Ernest Leroux, Paris, 1895-1905, s.546, 562, 584’ten aktaran Marcel Granet, *Chinese Civilization*, Routledge & Kegan Paul Ltd., Londra, 1957, s.113.

⁷⁷ *Aynı yerde*.

tembel ve beceriksizleri destekletmesini protesto etti. Hayat pahalılığından canına okunan yoksullar, eski yöntemlere dönme yaygarasında zenginlere katıldı ve bazıları yeni sistemin mucidinin diri diri kaynatılmasını önerdi. Reformlar tek tek iptal edildi ve Çinli bir filozof-kral tarafından hayata döndürülene kadar neredeyse unutulmuşlardı.

Wang Mang (hüküm süresi MS 9-23) başarılı bir bilgin, edebiyatın koruyucusu, zenginliğini arkadaşları ve fakirler arasında dağıtan bir milyonerdi. Tahtı ele geçirdikten sonra edebiyat, bilim ve felsefe eğitimi almış insanları etrafına topladı. Toprağı kamulaştırdı, köylüler arasında eşit parçalara böldü ve köleliğe son verdi. Wu Ti gibi o da malları stoklayarak veya piyasaya sürerek fiyatları kontrol etmeye çalıştı. Özel teşebbüslere düşük faizle kredi verdi. Yürürlüğe koyduğu yasalar yüzünden çıkarlarını kaybeden gruplar, düşüşünü planlamak için bir araya geldi; kuraklık, sel ve yabancı istilas da onlara yardım etti. Zengin Liu Ailesi halk isyanının başına geçti, Wang Mang'ı öldürdü ve yasalarını yürürlükten kaldırdı. Her şey eskisi gibiydi.⁷⁸

Bin yıl sonra Wang Anshi, başbakan olarak (hüküm süresi 1068-1085), Çin ekonomisi üzerinde yaygın devlet tahakkümünü de içeren reformlara girişti. "Devlet, işçi sınıfına yardım etmek ve zenginler tarafından toprağa gömülmelerini önlemek amacıyla, ticaretin, sanayinin ve tarımın tüm yönetimini kendi eline almalıdır"⁷⁹ dedi. Köylüleri, düşük faizle kredi vererek tefecilerin elinden kurtardı. Topraklarından elde edecekleri gelirlerinden geri ödemeleri koşuluyla yeni yerleşimcilere önden tohum ve diğer yardımları vererek onları teşvik etti. Selleri ve işsizliği kontrol altına almak için büyük mühendislik projeleri başlattı. Her

⁷⁸ *Our Oriental Heritage*, s.700 vd.

⁷⁹ Herbert H. Gowen, *An Outline History of China*, Sherman, French & Company, Boston, 1913, s.147-148.

bölgede ücret ve fiyatları düzenlemek için kurullar oluşturuldu. Ticaret millileştirildi. Yaşlılar, işsizler ve yoksullar için emekli maaşı bağlandı. Eğitim ve sınav sistemi (devlet dairesine kabulün belirlendiği) yeniden düzenlendi; Çinli bir tarihçi “öğrenciler belagat kitaplarını çöpe attılar ve tarih, coğrafya ve ekonomi politiğin temellerini öğrenmeye başladılar”⁸⁰ diyor.

Peki, reformu baltalayan neydi? Birincisi, giderek artan sayıda devlet memurunu finanse etmek için toplanan yüksek vergiler. İkincisi, barbar istilaları yüzünden ihtiyaç duyulan orduları kuvvetlendirmek için her aileden bir erkeğin zorunlu askerlik hizmetine tabi tutulması. Üçüncüsü, bürokrasideki yolsuzluk; Çin, diğer uluslar gibi, özel yağma ve kamusal yolsuzluk arasında bir seçim yapmak zorunda kaldı. Wang Anshi’nin erkek kardeşinin önderliğindeki muhafazakârlar, insani yozlaşmanın ve beceriksizliğin, sanayinin devlet tarafından kontrolünü uygulanamaz hale getirdiğini ve en iyi ekonominin, insanların doğal dürtülerine dayanan bir *laissez faire*⁸¹ sistemi olduğunu savundu. Servetlerinin yüksek oranda vergilendirilmesinden ve devletin ticaret üzerindeki tahakkümünden rahatsız olan zenginler, kaynaklarını yeni sistemin itibarını sarsmak, uygulanmasını engellemek ve sona erdirmek adına giriştikleri mücadelede kullandılar. İyi organize olmuş bu hareket, imparator üzerinde sürekli bir baskı kurdu. Başka bir kuraklık ve sel dönemi korkunç bir kuyruklu yıldızın ortaya çıkmasıyla taçlandığında, Cennetin Oğlu Wang Anshi’yi görevden aldı, kararnamelerini yürürlükten kaldırdı ve muhalefeti iktidara çağırdı.⁸²

80 Thomas F. Carter, *The Invention of Printing in China and Its Spread Westward*, Columbia University Press, New York, 1925, s.183.

81 Bırakınız yapsınlar. (ÇN)

82 *Our Oriental Heritage*, s.724-726.

Tarihte bilinen en uzun ömürlü sosyalist rejimi, on üçüncü yüzyılda, şimdi Peru dediğimiz yerde İnkalar tarafından kuruldu. İnkalar güçlerini büyük ölçüde, dünyevi hükümdarın Güneş Tanrısı'nın temsilcisi olduğuna dair yaygın inanca dayandırarak, tüm tarımı, işgücünü ve ticareti örgütledi ve yönetti. Resmi sayımlarla malzemeler, insanlar ve gelirlerin kaydı tutuldu; olağanüstü bir yol sistemi kullanan profesyonel "koşucular", böylesine geniş bir arazide böylesine ayrıntılı bir yönetim için vazgeçilmez olan iletişim ağını sağladılar. Her birey devletin bir çalışanıydı ve bu durumu bir güvenlik ve yiyecek taahhüdü olarak içtenlikle kabul etmiş görünüyorlardı. Bu sistem Peru'nun 1533'te Pizarro tarafından fethine kadar dayandı.

Güney Amerika'nın karşı yamacında, Uruguay Nehri kıyısındaki bir Portekiz kolonisinde 150 Cizvit, 200.000 Kızılderili'yi başka bir sosyalist toplum biçiminde örgütledi (yaklaşık 1620-1750). Yönetici rahipler neredeyse tüm tarımı, ticareti ve sanayiye yönetiyordu. Her gencin öğrettikleri meslekler arasından seçim yapmalarına izin verdiler, ancak her sağlıklı bireyin günde sekiz saat çalışmasını şart koştular. Boş zaman etkinlikleri sağladılar, spor organizasyonları, dans etkinlikleri ve bin kişilik koro performansları düzenlediler ve Avrupa müziği çalan orkestralar yetiştirdiler. Aynı zamanda öğretmen, doktor ve yargıç olarak da hizmet eden bu rahipler, idam cezasını dışlayan bir ceza yasası tasarladılar. Eldeki tüm verilere göre, yerliler uysal ve memnundu ve topluluk saldırıya uğradığında, saldırganları şaşırtan bir şevk ve yetenekle kendini savunuyordu. 1750'de Portekiz, Cizvit yerleşim yerlerinden yedisi dahil olmak üzere Güney Amerika'daki topraklarının bir kısmını İspanya'ya terk etti. Amerika'daki İspanyollar, bu kolonilerin topraklarının altın içerdiğine dair bir söylenti yayılma-

sının ardından derhal işgal edilmesinde ısrar etti; I. Pombal Markizi Sebastião José de Carvalho e Melo yönetimindeki Portekiz hükümeti daha sonra Cizvitlerle anlaşmazlığa düşerek rahiplere ve yerlilere yerleşimleri terk etmelerini emretti ve Kızılderililerin bazı direnişlerinden sonra bu proje de sona erdi.⁸³

Almanya'daki Protestan Reformu'na eşlik eden toplumsal ayaklanmada, birçok isyancı lider tarafından *İncil*'e dayanan komünist sloganlar ortaya atıldı. Bir vaiz olan Thomas Münzer halkı, prensleri, din adamlarını ve kapitalistleri devirmeye ve her şeyin ortak olacağı “rafine bir toplum” kurmaya davet etti.⁸⁴ Bir köylü ordusu topladı, onlara Havariler arasında geçen komünist anlatılarıyla ilham verdi ve onları savaşıma yönlendirdi. Yenildi, beş bin kişi öldürüldü, Münzer'in başı kesildi (1525). Münzer'in öğretilerini kabul eden Hans Hut, Austerlitz'te neredeyse bir asırdır komünizmi uygulayan Anabaptist bir topluluk örgütledi (yaklaşık 1530-1622). Leidenli John, Vestfalya'nın başkenti Münster'in kontrolünü ele geçirmek için bir grup Anabaptist'e liderlik etti; orada, on dört ay boyunca komünist bir rejimin devam etmesini sağladılar (1534-1535).⁸⁵

On yedinci yüzyılda Cromwell'in ordusundaki “Düzleyiciler” grubu, İngiltere'de komünist bir ütopya kurması için ona boşuna yalvardı. Sosyalist galeyan, Restorasyon sırasında yatıştı, ancak Sanayi Devrimi, çocuk işçiliği, kadın emeği, uzun saatler, düşük ücretler ve hastalık üreten fabrikalar ve gecekondu mahalleleri gibi erken kapitalizmin açgözlülüğünü ve acımasızlığını ortaya çıkardığında yeniden yükseldi. Karl Marx ve Friedrich Engels harekete, 1847'nin

83 *The Age of Reason Begins*, s.249-251.

84 Karl Kautsky, *Communism in Central Europe in the Time of the Reformation*, çev. J. L. ve E. G. Mulliken, T. Fisher Unwin, Londra, 1897, s.121, 130.

85 *The Reformation*, s.383, 391, 398-401.

Komünist Partisi Manifestosu'yla⁸⁶ *Magna Carta*'sını ve *Das Kapital*'le⁸⁷ (1867-1895) de *İncil*'ini verdiler. Sosyalizmin önce İngiltere'de tutacağını umuyorlardı, çünkü en gelişmiş sanayi oradaydı ve hükümetin el koymasını davet eder gibi görünen bir merkezi yönetim aşamasına ulaşmıştı. Rusya'da komünizmin patlak vermesine şaşırarak kadar uzun hayatta kalmadılar.

Neden modern sosyalizm ilk kez kapitalizmin emekleme döneminde olduğu ve devlet kontrolüne geçişi kolaylaştıracak büyük şirketlerin olmadığı bir Rusya'da geldi? Yüzyıllardır süren köylü yoksulluğu ve bir sürü düşünsel isyan yolu hazırlamıştı, ancak köylüler 1861'de serflikten kurtulmuş ve aydınlar da her şeyi emen bir devlete taban tabana zıt olan anarşizme yönelmişlerdi. Muhtemelen 1917 Rus Devrimi, Çarlık savaş ve kötü yönetim yüzünden yenilgiye uğradığı ve gözden düştüğü; Rus ekonomisi kaos içinde çöktüğü; köylüler cepheden silah taşıyarak geri döndüğü ve Lenin ile Troçki'ye Alman hükümeti tarafından güvenli geçiş izni ve bon voyage sağlandığı için başarılı oldu. Devrim, yeni devlete iç karışıklık ve dış saldırı meydan okuduğu; halk, kuşatma altında herhangi bir ulusun tepki vereceği şekilde tepki gösterdiği; düzen ve güvenlik sağlanıncaya kadar tüm bireysel özgürlük bir kenara bırakıldığı için komünist bir biçim aldı. Burada da komünizm bir savaş ekonomisiydi. Belki de devam eden savaş korkusuyla hayatta kalır; bir nesil barış, muhtemelen insan doğası tarafından yıpratılmasına yetecektir.

86 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Manifest der Kommunistischen Partei*, Bildungs-Gesellschaft für Arbeiter, Londra, 1848; ayrıca bkz. K. Marx ve F. Engels, *Komünist Partisi Manifestosu*, çev. Işık Soner, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.

87 Karl Marx, *Das Kapital*, 3 Cilt, Verlag von Otto Meissner, Hamburg, 1867, 1885, 1894; ayrıca bkz. Karl Marx, *Kapital*, 3 Cilt, çev. N. Satlıgan, E. Özalp, M. Selik, Yordam Kitap, İstanbul, 2020.

Rusya’da sosyalizm, sistemini daha verimli bir şekilde teşvik etmek ve halkına hem fiziksel hem de düşünsel daha fazla özgürlük sağlamak amacıyla bireyci güdülerini yeniden canlandırıyor. Bu arada kapitalizm, yarı-sosyalist yasalarla bireyci kazanımı sınırlayan ve refahı “refah devleti” eliyle yeniden dağıtan benzer bir süreçten geçiyor. Marx, Hegel’in sadakatsiz bir öğrencisiydi: Hegelci diyalektiği, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki mücadelenin sosyalizmin tam zaferiyle sonuçlanacağını ima ederek yorumladı. Ancak Hegelci tez, antitez ve sentez formülü, Sanayi Devrimi’ne tez ve kapitalizme karşı sosyalizme antitez olarak uygulanırsa, üçüncü durum, kapitalizm ve sosyalizmin bir sentezi olacaktır ve Batı dünyasının bu uzlaşmaya doğru ilerlediğini açık bir şekilde görüyoruz. Her geçen yıl Batılı devletlerin ekonomideki rolü artmakta, özel sektörün payı azalmaktadır. Kapitalizm, özel mülkiyetin, serbest teşebbüsün ve rekabetin teşvik edilmesini sürdürür ve zengin bir mal arzı üretir; üst sınıfların payına düşen ciddi oranda yüksek vergiler, devletin sınırlı bir nüfusa eğitim, sağlık ve boş zaman etkinliği alanlarında benzeri görülmemiş hizmetler sunmasını sağlar. Kapitalizm korkusu sosyalizmi özgürlüğü genişletmeye, sosyalizm korkusu da kapitalizmi eşitliği artırmaya zorladı. Doğu Batı ve Batı Doğu’dur ve yakında bu ikili buluşacak.

X. DEVLET VE TARİH

Alexander Pope, yalnızca aptalların devlet biçimleri konusunda tartışacağını düşünüyordu. Tarihin, bütün devlet biçimleri ve genel olarak devlet hakkında söyleyecek güzel bir sözü vardır. İnsanlar özgürlüğü sevdiklerinden ve bireylerin özgürlüğü toplumda bazı davranış kuralları gerektirdiğinden, bunun ilk koşulu onun sınırlandırılmasıdır; sınırlamayı mutlak hale getirirseniz de özgürlük kaos içinde ölür. Dolayısıyla, devletin başlıca görevi düzeni sağlamaktır; organize merkezi güç, bireylerin elindeki hesapsız ve yıkıcı güce tek alternatiftir. İktidar doğal olarak bir merkeze yaklaşır, çünkü Polonya'da *liberum veto*⁸⁸ kapsamında olduğu gibi bölündüğünde, sulandırıldığında ve dağıtıldığında etkisizdir. Bu nedenle, Richelieu veya Bismarck tarafından iktidarın, feodal baronların muhalefetini aşarak monarşide merkezileştirilmesi tarihçiler tarafından övgüyle karşılandı. Benzer bir süreç, gücü Amerika Birleşik Devletleri'ndeki federal hükümette merkezileştirdi; ekonomi, devlet sınırlarını görmezden geldiğinde ve yalnızca bazı merkezi

88 Veto hakkı (Lat. liberum veto), Polonya-Litvanya Birliği'nde bir parlamenter cihazdı. Bu, Sejm'in (yasama organı, meclis) herhangi bir üyesinin mevcut oturumu derhal sonlandırmaya zorlamasına ve oturumda halihazırda kabul edilmiş olan herhangi bir mevzuatı geçersiz kılmasına izin veriyordu. Kural, Sejm'in parlamento görüşmelerinde 17. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın sonlarına kadar yürürlükteydi. Tüm Polonyalı soylular eşit olduğu için, Sejm'e gelen her kanunun oybirliğiyle kabul edilmesi gerektiği fikrine dayanıyordu. Liberum veto, Birliğin siyasi sisteminin önemli bir parçasıydı, demokratik unsurları güçlendirdi ve kraliyet gücünü kontrol etti ve Avrupa çapında güçlü bir yürütmeye (mutlak monarşi) sahip olma eğilimine karşı çıktı. (YN)

otoriteler tarafından düzenlenebildiğinde “eyalet hakları”ndan⁸⁹ bahsetmek anlamsızdır. Günümüzde endüstri, ticaret ve finansın sınırları aşması ve uluslararası biçimler almasıyla uluslararası yönetim de gelişiyor.

Monarşi, toplumda bir ailedeki babanın veya bir savaşçı topluluğundaki kabile reisinin otoritesine dayandığından, en doğal devlet rejimi gibi görünüyor. Yönetim biçimlerini tarihteki yaygınlıkları ve sürelerine göre değerlendirecek olursak, monarşiye hakkını vermek zorundayız; demokrasiler ise tam tersine, heyecanlı ara dönemlerdir.

Gracchus kardeşler, Marius ve Sezar’ın sınıf savaşlarında Roma demokrasisinin çöküşünden sonra Augustus, yürürlükte olan monarşik yönetim altında devlet adamlığı tarihindeki en büyük başarıyı, Atlantik’ten Fırat’a ve İskoçya’dan Karadeniz’e kadar uzanan bir imparatorlukta MÖ 30’dan MS 180’e kadar barışı sağlayan Pax Romana’yı tesis etti. Ondan sonra monarşi, Caligula, Nero ve Domitianus’un yönetimi altında kendini küçük düşürdü; fakat onlardan sonra Renan’ın, “iyi ve büyük hükümdarlar olarak insanlık tarihinin en iyi liderler silsilesi”⁹⁰ olarak tanımladığı Nerva, Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius ve Marcus Aurelius geldi. “Eğer”, diyor Gibbon, “insan ırkının en mutlu ve müreffeh olduğu dönemi saptamak için [tarihten] bir insan çağrılıysaydı tereddütsüz Nerva’nın tahta çıkmasından Marcus Aurelius’un ölümüne kadar geçen zamanı söyleyecekti. Ahenk içindeki hükümdarlıkları, muhtemelen tarihte, yönetiminin tek amacının büyük bir halkın mutluluğu olduğu tek dönemdir”⁹¹. O parlak çağda, tebaa Roma’nın yönetimi altında olmayı kutlarken, monarşi evlat edinmeye dayanıyordu: İmparator, otoritesini zürriyetine

89 Eyalet hakları, Amerikan siyasi tezinde, Amerika Birleşik Devletleri Anayasası’na göre federal hükümetten ziyade eyalet hükümetlerinin elinde bulunan ve özellikle Kongre’nin yetkilerini yansıtan siyasi yetkililerdir. (YN)

90 Ernest Renan, *Marc-Aurèle et La Fin Du Monde Antique*, Calmann-Lévy, Paris, 1882, s.479.

91 *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, 1. cilt, s.31.

değil, bulabildiği en yetenekli adama aktarırdı; bu adamı oğlu olarak evlat edinir, devlet görevleri konusunda eğitir ve kademeli olarak iktidarın dizginlerini ona teslim ederdi. Sistem iyi çalıştı, çünkü ne Traianus ne de Hadrianus'un bir oğlu vardı ve Antoninus Pius'un oğulları çocuklukta ölmüştü. Marcus Aurelius'un Commodus adında bir oğlu vardı ve filozof, başka bir varis belirlemediğinden yerine geçti; çok geçmeden kaos iktidarı ele geçirdi.⁹²

Sonuç olarak, monarşi orta düzey bir sicile sahiptir. Monarşinin sürekliliği veya “meşruiyeti”nin getirdiği iyilik kadar üst üste gelen savaşları insanlığa kötülük de getirdi. Tahta çıkma yöntemi irsi temele dayandığında, aptallık, adam kayırma, sorumsuzluk ve savurganlığın asalet veya devlet adamlığına dayandığında olacağından daha mümbit olması muhtemeldir. XIV. Louis, çoğu zaman modern hükümdarlar arasında kusursuzluk örneği olarak görülüyordu, ancak Fransa halkı onun ölümüne sevindi. Çağdaş devletlerin karmaşıklığı, ona hâkim olmaya çalışan herhangi bir münferit akli işlemez hale getiriyor gibi görünüyor.

Çoğu hükümet oligarşi olmaları sebebiyle; ya aristokrasilerde olduğu gibi doğuştan gelen hakla ya da teokrasilerde olduğu gibi dinî bir örgüt tarafından ya da demokrasilerde olduğu gibi servet tarafından seçilen bir azınlık tarafından yönetilir. Çoğunluğun yönetmesi doğal değildir (Rousseau'nun bile kabul ettiği gibi), çünkü çoğunluk nadiren müşterek ve belirli bir eylem için örgütlenebilirken azınlık bunu yapabilir. Yeteneklerin çoğunluğu azınlıkta bulunuyorsa, azınlık hükümeti de servetin yoğunlaşması kadar kaçınılmazdır; çoğunluk, periyodik olarak bir azınlığın yerine bir diğerini geçirmekten fazlasını yapamaz. Aristokrat, doğuştan gelen hakla siyasi seçimin, para, ilahiyat

92 Bazı tarihçilerin Antoninus dönemini Roma'nın çöküşünde başarısız bir “yeniden yükselme” olarak gördüğünü de eklemeliyiz. Bkz. Arnold J. Toynbee, *A Study of History: The Breakdowns of Civilizations*, 4. cilt, Oxford University Press, Londra, 1939, s.60.

veya şiddet yoluyla seçime en mantıklı alternatif olduğunu savunur. Aristokrasi, birkaç kişiyi ekonomik rekabetin yorucu ve sert mücadelesinden geri çeker ve onları doğumdan itibaren, emsal olay, çevre ve küçük görevler aracılığıyla devletin görevleri için eğitir; bu görevler, sıradan bir ailenin veya geçmişin sağlayamayacağı özel bir hazırlık gerektirir. Aristokrasi yalnızca bir devlet adamı yetiştirme yuvası değil, aynı zamanda kültür, görgü, standartlar ve zevklerin muhafaza edildiği bir depo ve aktarıldığı bir araçtır ve bunlarla geçici sosyal heveslere, sanatsal çılgınlıklara veya ahlak yasalarındaki hızlı nörotik değişikliklere karşı dengeleyici bir engel görevi görür. Fransız Devrimi'nden bu yana ahlak, görgü, üslup ve sanatın ne hale geldiğine bakın.

Aristokrasiler sanata ilham verdiler, desteklediler ve kontrol ettiler, ancak onu nadiren ürettirler. Aristokrat, sanatçıları beden işçisi olarak görür; hayatını sürdürme sanatını, sanat hayatına tercih eder ve asla kendisini, genellikle dehanın bedeli olarak insanı tüketen zahmete sokarak alçaltmayı düşünmezdi. Yayımlamak amacıyla yazmayı teşhircilik ve satıcılık olarak gördüğü için çoğu kez edebiyat üretmezdi. Sonuçta aristokrat, modern aristokrasilerde, düşüncesiz ve sanat meraklısı bir hedonizm, konumun ayrıcalıklarının sonuna kadar yaşandığı ve sorumlulukların genellikle göz ardı edildiği ömür boyu sürecek bir tatil hayatı yaşar oldu. Bazı aristokrasilerin çürümesinin nedeni budur. “*L'état c'est moi*”⁹³ ile “*Après moi le déluge*”⁹⁴ arasına sadece üç nesil vardır.

93 “Devlet benim” (Fr. *L'état c'est moi*), Fransa ve Navarra Kralı XIV. Louis'nin 13 Nisan 1655'te Parisli parlamenterlerin önünde söylemiş olabileceği, doğruluğu şüpheli bir ifadedir. 20 Mart 1655'te kraliyet fermanlarına itiraz eden Parlamento'ya olan güvensizlik bağlamında, kraliyet otoritesinin kendi üstünlüğünü hatırlatması anlamındaki bu ifade monarşik mutlakiyeti sembolize eder. (YN)

94 “Benden sonra[sı] tufan” (Fr. “*Après moi, le déluge*”), Fransa Kralı XV. Louis'ye veya “Bizden sonra[sı] sel” (Fr. “*Après nous, le déluge*”) şekliyle en ünlü gözdesi Madame de Pompadour'a atfedilen bir ifadedir. Genelde birinin kendisi gittikten sonra olacaklara karşı nihilist bir kayıtsızlık ifadesi olarak kabul edilir; aynı zamanda bir yıkım öngörüsünü de ifade edebilir. (YN)

Dolayısıyla, aristokrasinin hizmetleri, ayrıcalık ve gücü çok dar bir şekilde tekelleştirdiğinde, halkı bencil ve geleceği göremeyen sömürüyle ezdiğinde, geçmişe kör bir bağlılıkla ulusun büyümesini geciktirdiğinde, hanedan veya toprak savaşlarının kibirli oyununda insanları ve devletin kaynaklarını tükettiğinde onu kurtarmadı. Çok geçmeden dışlananlar vahşi bir isyanla bir araya geldi; önlerinin kesilmesi ve durgunluğa karşı yeni zenginler fakirlerle birleşti; giyotin bin soylu kafayı uçurdu ve insanlığın kötü yönetilmesinde sıra demokrasiye geldi.

Tarih devrimleri haklı çıkarır mı? Bu, Luther'in Katolik Kilisesi'nden cesurca kopuşu karşısında Erasmus'un sabırlı ve düzenli reform talebiyle veya Charles James Fox'un Fransız Devrimi'ni desteklemesine karşı Edmund Burke'ün "reçete" ve devamlılığı savunmasıyla etraflıca ortaya konmuş eski bir tartışmadır. Bazı durumlarda, 1917'de Rusya'da olduğu gibi, eskimiş ve esnek olmayan kurumlar şiddetli bir devrime ihtiyaç duyuyor gibi görünüyor. Ancak çoğu durumda, devrimin ulaştığı sonuçlar, belli ki ekonomik gelişmelerin tedrici zorlamasıyla ortaya çıkacaktı. Amerika, herhangi bir devrim olmaksızın İngilizce konuşulan dünyada başat öge haline gelirdi. Fransız Devrimi, toprak sahibi aristokrasinin yerine egemen güç olarak parayı kontrol eden ticaret sınıfını getirdi; ancak benzer bir sonuç on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde kan dökülmeden ve halkın huzuru bozulmadan meydana geldi. Geçmişten keskin bir şekilde kopmak, ani darbelerin veya sakatlamaların şokunu takip edebilecek deliliğe davetiye çıkarır. Bireyin akıl sağlığının anılarının sürekliliğinde yatması gibi, bir grubun akıl sağlığı da geleneklerinin sürekliliğinde yatmaktadır; her iki durumda da zincirdeki bir kırılma, 1792 Paris'indeki Eylül Katliamı'nda olduğu gibi, nörotik bir tepkiye neden olur.⁹⁵

Zenginlik, bir mal birikimi (çoğunlukla bozulabilir) olmaktan ziyade bir üretim ve değiş tokuş düzeni ve yöntemi

95 Benzersiz tasviri için bkz. Hippolyte Adolphe Taine, *The French Revolution*, 2. cilt, çev. John Durand, Peter Smith, New York, 1931, s.209-233.

olduğundan ve kâğıt para veya çeklerin kullanım değerinden ziyade insanlar ve kurumlara bir güven (“kredi sistemi”) olduğundan, şiddetli devrimler serveti yok ettikleri ölçüde yeniden dağıtmaz. Toprağın yeniden bölünmesi söz konusu olabilir, ancak insanların doğal eşitsizliği, çok geçmeden bir varlık ve ayrıcalık eşitsizliğini yeniden yaratır ve yeni bir azınlığı özünde eskisiyle aynı içgüdülerle iktidara getirir. Tek gerçek devrim zihnin aydınlanmasında ve karakterin gelişmesindedir, tek gerçek kurtuluş bireyseldir ve biricik gerçek devrimciler filozoflar ve azizlerdir.

Terimin dar anlamda kullanımıyla, demokrasi yalnızca modern zamanlarda, büyük ölçüde Fransız Devrimi’nden beri var olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nde yetişkin erkek oy hakkı, Andrew Jackson zamanında; yetişkin oy hakkı ise benim gençliğimde başladı. Antik Attika’da 315.000 kişilik toplam nüfusun 115.000’i köleydi ve yalnızca 43.000’i oy kullanma hakkına sahip vatandaşlardı.⁹⁶ Kadınlar, neredeyse çalışan erkeklerin tamamı, neredeyse tüm esnaf ve tüccar ve yerleşik tüm yabancılar oy hakkı dışında bırakıldı. Azınlık vatandaş iki fraksiyona bölündü: Esas olarak toprak sahibi aristokrasi ve üst burjuvaziden oluşan oligarşi yanlıları ile küçük toprak sahipleri ve küçük işinsanları ile ücretli işçiliğe geçmiş ancak oy hakkına sahip olan vatandaşlardan oluşan demokratlar. Perikles’in yükselişi sırasında (MÖ 460-430) aristokrasi galip geldi ve Atina edebiyat, tiyatro ve sanatta en yüksek çağını yaşadı. Onun ölümünden ve Peloponez Savaşı’nda (MÖ 431-404) Atina’nın yenilgisi yüzünden aristokrasinin rezil duruma düşmesinden sonra, *demos* ya da alt sınıf vatandaşlar, Sokrates ve Platon’u fazlasıyla tiksindirerek iktidara geldi. Solon’dan Roma’nın Yunanistan’ı fethine (MÖ 146) kadar, oligarklar ile demokratların çatışması kitaplar, oyunlar, nutuklar, oylar, sürgün, suikast ve içsavaşla yürütülüyordu. Korkyra’da (şim-

96 A. W. Gomme, *The Population of Athens in the Fifth and Fourth Centuries B.C.*, B. Blackwell, Oxford, 1933, s.21, 26, 47; *The Life of Greece*, s.254.

diki Korfu), MÖ 427’de iktidardaki oligarşi halk partisinin altmış liderine suikast düzenledi; demokratlar oligarkları alaşağı ettiler, ellisini bir tür Kamu Güvenliği Komitesi önünde yargıladılar, ellisini birden idam ettiler ve yüzlerce aristokrat tutsağı açlıktan öldürdüler. Tukididis’in tasviri bize 1792-1793’teki Paris’i hatırlatır.

“Korkyralılar yedi gün boyunca, yurttaşlarından düşmanları olarak gördüklerini katletmekle meşguldüler. (...) Ölüm her şekliyle şiddetlendi ve genellikle bu tür zamanlarda olduğu gibi, şiddetin girmeyeceği yer yoktu; oğullar babaları tarafından öldürüldü ve dua edenler sunaktan sürüklendi ya da onun üzerinde öldürüldü. (...) Devrim böylece şehirden şehre seyrini sürdürdü ve en son geldiği yerlerde, daha önce yapılanlar duyulduğundan, misillemelerin acımasızlığı daha da aşırı bir boyuta taşındı. Korkyra, bu suçların, ... yönetilenlerin (yöneticilerinden hiç adil muamele ya da aslında şiddet dışında bir şey görmemiş olan) intikamının ve ... insanların tutkularıyla alelacele dahil olduğu vahşi ve acımasız aşırılıkların, ilk örneklerini verdi. (...) Bu arada yurttaşların ılımlı kesimi iki [savaşan taraf] arasında can verdi. (...) Bütün Helen dünyası sarsıldı.”⁹⁷

Devlet’inde Platon, sözcüsü Sokrates’in ağzından, Atina’nın muzaffer demokrasisini sınıf şiddetinin, kültürel çöküşün ve ahlaki yozlaşmanın kıyameti olarak kınadı. Demokratlar,

“... ölçülü tavrı, kibirli bir şekilde ödlelik olarak reddediyorlardı. (...) Üreme dedikleri küstahlık, özgürlük dedikleri anarşi, israf dedikleri ihtişam ve cesaret dedikleri arsızlık. (...) Baba, oğullarının seviyesine

97 Thucydides, *The History of the Peloponnesian War*, çev. Richard Crawley, Longmans, Green, and Co., Londra, 1874, 3. Kitap, X. Bölüm, s.224-227; *Life of Greece*, s.284.

inmeye ve onlardan korkmaya, oğul da ebeveynlerinden hiçbir utanç ve korku duymadan babasıyla aynı seviyede olmaya alıştı. (...) Öğretmen öğrencilerinden korkar ve onları pohpohlar, öğrenciler ise ustalarını ve öğretmenlerini küçümser oldu. (...) Yaşlılar asık suratlı ve otoriter düşünölmekten hoşlanmadıklarından gençleri taklit ettiler. (...) Bir de iki cinsiyetin birbirine göre özgürlüğünü ve eşitliğini söylemeyi unutmamalıyım. (...) Vatandaşlar, otoritenin en küçük dokunuşunda sabırsızca gücenir oldular ve sonunda ... yazılı veya yazılı olmayan yasalara bile özen göstermeyi bıraktılar. (...) Ve bu diktatörlüğü [tiranlık] ortaya çıkaran mubah ve görkemli bir başlangıçtır. (...) Herhangi bir şeyin aşırı artışı, ters yönde bir tepkiye neden olur. (...) Diktatörlük, doğal olarak demokrasiden ve zorbalığın ve köleliğin en ağır biçimi, özgürlüğün en uç biçiminden doğar.”⁹⁸

Platon öldüğünde (MÖ 347), Atina demokrasisine yönelik düşmanca analizi, tarihten açık bir şekilde onay almaya başlıyordu. Atina servetini geri kazandı, ancak bu artık topraktan ziyade ticari bir servetti; sanayiciler, tüccarlar ve bankacılar, yeniden karılan yığının tepesindeydi. Değişim, para için hararetli bir mücadele, Yunanların dediğı gibi bir *pleonexia*⁹⁹ yarattı; arttıkça artan bir iştah. *Nouveau riche*’ler¹⁰⁰ (*neoplutoi*¹⁰¹) şatafatlı konaklar inşa etti, kadınlarını pahalı elbiseler ve mücevherlerle süslediler, onlarca

98 Plato, *The Republic of Plato*, çev. B. Jowett, The Clarendon Press, Oxford, 1888, 8. kitap, prg.560-564. Ayrıca bkz. Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
99 Pleoneksi (Yun. Πλεονεξία / pleonexía), doyumsuz motivasyon, her zaman daha fazlasına sahip olmak isteğı anlamına gelir. Antik Yunan’da kabaca, açgözlölük, hırs veya para hırsına karşılık gelen felsefi bir kavramdır ve “hak olarak başkalarına ait olana sahip olmanın doyumsuz arzusu”nu ifade eder. (YN)

100 Yeni zengin. (ÇN)

101 Yeni zengin. (ÇN)

hizmetçiyle şımarttılar, misafirlerini eğlendirdikleri ziyafetlerle rekabet ettiler. Zengin ve fakir arasındaki uçurum büyüdü; Platon'un ifadesiyle Atina, "biri diğeriyle savaşan iki şehre bölündü: (...) biri fakirlerin şehri, diğeri zenginlerin"¹⁰². Yoksullar, zenginleri yasama, vergilendirme ve devrim yoluyla yağmalamayı planlıyordu; zenginler, fakirlere karşı korunmak için örgütlendiler. Aristoteles'in aktardıklarına göre, bazı oligarşik örgütlerin üyeleri ciddi bir yemin ettiler: "Halkın düşmanı olacağım" (yani, avamın), "ve konseyde elimden gelen tüm kötülüğü yapacağım."¹⁰³ MÖ 366'da İsoqrates, "zenginler insanlardan o kadar uzaklaştılar ki mülk sahibi olanlar muhtaçlara yardım etmektense mallarını denize atar, daha kötü koşullarda olanlar ise zenginlerin mallarına el koymak yerine hazine bulacak olsalar daha az sevinirlerdi"¹⁰⁴ diye anlatıyor. Daha fakir vatandaşlar halk meclisinin (ekklesia) kontrolünü ele geçirdiler ve zenginlerin parasının, devlet teşebbüsleri ve sübvansiyonlar yoluyla halka yeniden dağıtılması için devletin kasasına konulmasını oylamaya başladılar. Politikacılar, yeni kamu gelir kaynakları bulmak için yaratıcılıklarını zorladılar. Bazı şehirlerde servetin ademi merkezileştirilmesi daha doğrudan oldu: Midilli'deki borçlular alacaklılarını topluca katletti; Argos'un demokratları zenginlere saldırdı, yüzlercesini öldürdü ve mallarına el koydu. Normalde düşman olan farklı Yunan devletlerinin paralı aileleri, halk ayaklanmalarına karşı gizlice ittifak kurdular. Zenginler kadar orta sınıflar da iktidardaki haset olarak gördükleri ve yoksullar da servette büyüyen eşitsizlik tarafından geçersiz kılınan

102 Age, 4. kitap, prg.422.

103 Aristotle, *The Politics of Aristotle*, 1. cilt, çev. B. Jowett, The Clarendon Press, Oxford, 1885, s.168, 5. kitap, prg.1310a. Ayrıca bkz. Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.

104 Isocrates, *Works*, "IV. Archidamus", 1. cilt, çev. George Norlin, G. P. Putnam's Sons, New York, 1928, s.387, prg.67.

sahte bir oy eşitliği olduğunu düşündükleri için demokrasiye güvenmemeye başladılar. MÖ 338’de Makedonya Kralı II. Filip üzerine çullandığında, sınıf savaşının yükselen sertliği, Yunanistan’ı hem içeride hem de uluslararası düzeyde bölmüştü ve birçok zengin Yunan, onun gelişini devrime tercihen memnuniyetle karşıladı. Makedonya diktatörlüğü altında Atina demokrasisi ortadan kalktı.¹⁰⁵

Platon’un monarşi, aristokrasi, demokrasi ve diktatörlük dizisine indirgediği siyasi evrimin başka bir örneğini Roma tarihinde buluyoruz. Milattan önceki üçüncü ve ikinci yüzyıllarda Roma oligarşisi bir dış politika ve disiplinli bir ordu örgütledi ve Akdeniz dünyasını fethedip sömürdü. Bu şekilde kazanılan servet, soylular tarafından yutuldu ve bu şekilde gelişen ticaret, üst orta sınıfa şaşaalı bir refah getirdi. Fethedilen Yunanlar, Doğulular ve Afrikalılar *latifundia*’da¹⁰⁶ köle olarak hizmet etmek üzere İtalya’ya getirildi; topraklarından olan yerli çiftçiler, Gaius Gracchus’un MÖ 123 yılında fakirler için güvence altına aldığı yoksulluk yardımı mahiyetindeki aylık hububatın tadını çıkarmak için şehirlerdeki huzursuz, üreyen proletaryaya katıldılar. Generaller ve prokonsüller, kendileri ve yönetici sınıf için vilayetlerden ganimet yüküyle döndüler; milyonerler çoğaldı; hareketli para, siyasi gücün kaynağı veya aracı olarak toprağın yerini aldı; rakip gruplar, adayların ve oyların toptan satın alımında çekişti; MÖ 53’te bir seçmen grubu desteğinden dolayı on milyon Sestertius¹⁰⁷ aldı.¹⁰⁸ Parayla başarılamadığında cinayet kullanıma hazır bekliyordu: Yanlış oy kul-

105 *The Life of Greece*, s.464-466.

106 Latifundia (Lat. *latus* ve *fundus*; Tr. geniş çiftlik), özel mülkiyete ait çok geniş arazi parçasıdır. Roma tarihinde latifundialar tahıl, zeytinyağı veya şarap ihracatına yönelik tarımda uzmanlaşmış büyük toprak mülkleri idi. Latifundialar, Antik Çağ’da sanayileşmiş tarıma en yakın örnekti ve ekonomileri köleliğe bağlıydı. (YN)

107 Antik Roma sikkesi. (ÇN)

108 *Caesar and Christ*, s.128-130.

lanan vatandaşlar bazı durumlarda neredeyse ölene kadar dövülüyor ve evleri ateşe veriliyordu. Antik Çağ bu kadar zengin, bu kadar güçlü ve bu kadar yozlaşmış bir yönetimi hiç görmemişti.¹⁰⁹ Aristokratlar, üstünlüklerini sürdürmek için Pompeius'la anlaştılar; halk, Sezar'la kader birliği yaptı; zafer ganimetlerinin müzayedelerinin yerini savaş çilesi aldı; Sezar kazandı ve halka özgü bir diktatörlük kurdu. Aristokratlar onu öldürdü, ancak sonları yeğeninin oğlu ve üvey oğlu Augustus'un (MÖ 27) diktatörlüğünü kabul etmek oldu. Demokrasi sona erdi; monarşi eski haline getirildi; Platon'un çarkı tam tur dönmüştü.

Bu klasik örneklerden kölelik, vahşet ve savaşla yıpranmış antik demokrasinin adını hak etmediğini ve halkın yönetimi adına adil bir ölçü sunmadığını çıkarabiliriz. Amerika'da demokrasinin daha geniş bir tabanı vardı. *Magna Carta*'dan itibaren vatandaşları devlete karşı koruyan Anglosakson yasası ile dinî ve akli özgürlüğe giden yolu açan Protestanlık gibi Britanya'dan aldığı mirasın avantajıyla başladı. Amerikan Devrimi, yalnızca sömürgece yaşayanların uzak bir devlete karşı isyanı değil, aynı zamanda yerli bir orta sınıfın ithal bir aristokrasiye karşı ayaklanmasıydı. İsyan bol miktarda ücretsiz toprak ve asgari mevzuatla kolaylaştırıldı ve hızlandırıldı. Sürdükleri toprağa sahip olan ve doğanın sınırları dahilinde yaşadıkları koşulları kontrol eden insanlar, siyasi özgürlük için ekonomik bir temele sahipti; kişilikleri ve karakterleri toprağa dayanıyordu. Voltaire kadar şüpheci ve Rousseau kadar devrimci olan Jefferson'ı başkan yapan böyle adamlardı. Asgari yöneten bir devlet, Amerika'yı ıssız bir yerden maddi bir ütopyaya, Batı Avrupa'nın çocuğu ve vasallığından rakibi ve vasiliğine dönüştüren bireyci ruhları serbest bırakmak için takdire

109 Aynı yerde.

şayan bir şekilde uygundu. Ve kırsal izolasyon bireyin özgürlüğünü artırırken, ulusal izolasyon koruyucu denizlerle birlikte özgürlük ve güvenlik sağladı. Bunlar ve diğer yüzlerce koşul, Amerika'ya tarihin hiç görmediği kadar temel ve evrensel bir demokrasi verdi.

Bu biçimlendirici koşulların çoğu ortadan kayboldu. Kişisel izolasyon, şehirlerin büyümesiyle yok oldu. Kişisel bağımsızlık, işçinin sahip olmadığı araçlar ile sermayeye ve kontrol edemediği koşullara bağımlılığıyla yok oldu. Savaş daha tüketici hale geldi ve birey, nedenlerini anlamakta veya etkilerinden kaçmakta aciz kaldı. Asgari toprakla ev sahipliği yayılsa da ücretsiz arazi kalmadı. Bir zamanlar serbest meslek sahibi olan esnaf, büyük dağıtımçı için çalışmaktadır ve Marx'ın, her şeyin tutsak olduğuna dair suçlamasını hatırlatması olasıdır. Ekonomik özgürlük, orta sınıflarda bile, giderek daha istisnai hale gelirken siyasi özgürlüğü teselli edici bir bahaneden ibaret kılar. Ve tüm bunlar ateşli gençliğimizde düşündüğümüz gibi zenginlerin yoldan çıkmasından değil, ekonomik gelişmenin gayrişahsi mukadderatından ve insanın doğasından kaynaklandı. Ekonominin karmaşıklığındaki her ilerleme, üstün yeteneğe ek bir prim getirir ve servetin, sorumluluğun ve siyasi gücün yoğunlaşmasını pekiştirir.

Demokrasi, tüm yönetim biçimleri arasında en zor olanıdır, çünkü en geniş bilgi yayılımını gerektirir ve kendimizi egemen kıldığımızda akıllı kılmayı unuttuk. Eğitim yayıldı, ancak bilgi, basitin doğurganlığıyla sürekli olarak geriledi. Bir kinik, “Cehaleti sırf çok fazla bulunduğu için tahta çıkarmamalısın” dedi. Bununla birlikte, cehalet uzun süredir tahta çıkmıyor zira kamuoyunu şekillendiren güçlerin manipülasyonuna katkıda bulunmakla meşgul. Lincoln'ün varsaydığı gibi, “tüm insanları her zaman kandıramazsı-

nız” fikri doğru olabilir, ancak onlardan büyük bir ülkeyi yönetecek kadarını kandırabilirsiniz.

Sanatın bugünkü değerinin düşmesinden demokrasi mi sorumlu? Elbette değerinin düşmesi kesin değildir; öznel bir yargı meselesidir ve aşırılıkları -anlamsız renk lekeleri, dö-küntü kolajları, ses ve görüntü karışıklığının ahenksizliği- karşısında titreyen bizler şüphesiz geçmişimize hapsolmuş ve deneme cesaretine karşı körüzdür. Bu tür saçmalıkların üreticileri, onları deliler, yozlaşmışlar ya da şarlatanlar olarak küçümseyen halka değil, müzayedeciler tarafından hip-notize edilmiş ve her ne kadar deforme olsa da yeni olana heyecan duyan saf orta sınıf alıcılara hitap ediyor. Demokrasi, bu çöküşten yalnızca, aristokrasilerin bir zamanlar sanatçıların hayal gücünü ve bireyselliğini anlaşılabılır ile-tim, hayatın aydınlatılması ve parçaların mantıksal bir sıra ve tutarlı bir bütün içindeki uyumu sınırları içinde tuttuğu standartlar ve zevklerin yerini alacak yeni standartlar ve zevkler geliştiremediği için sorumludur. Eğer sanat şimdi tuhafıklarda kendini kaybediyor gibi görünüyorsa, bunun nedeni yalnızca kitlesel öneri veya tahakküm tarafından kaba hale getirilmesi değil, aynı zamanda eski okulların ve biçimlerin olanaklarını tüketmesi ve bir süredir yeni kalıp-lar ve stiller, yeni kurallar ve disiplinlerin arayışında debe-lenmesidir.

Tüm olumsuzlukları çıkarıldıktan sonra, demokrasi diğer herhangi bir hükümet biçiminden daha az zarar ve daha fazla fayda sağlamıştır. İnsan varoluşuna tuzakların-dan ve kusurlarından daha ağır basan bir lezzet ve yoldaş-lık verdi. Düşünceye, bilime ve girişime, operasyonları ve büyümeleri için gerekli olan özgürlüğü verdi. Ayrıcalık ve sınıf duvarlarını yıktı ve her nesilde her kademeden ve her yerden yeteneği yükseltti. Teşviki altında Atina ve Roma

tarihin en yaratıcı şehirleri haline geldi ve Amerika, iki yüzyılda eşi benzeri görülmemiş bir şekilde nüfusunun büyük bir kısmına bolluk sağladı. Demokrasi artık kendini kararlı bir şekilde eğitimin yayılmasına ve uzatılmasına ve halk sağlığının korunmasına adanmıştır. Eğitim fırsatında eşitlik sağlanabilirse, demokrasi somutlaşacak ve haklı çıkacaktır. Çünkü sloganlarının altındaki hayati gerçek, insanlar eşit olmasa da eğitime ve fırsatlara erişimlerinin neredeyse eşit hale getirilebileceğidir. İnsan hakları, makam ve iktidar hakkı değil, bir insanın makam ve iktidar için uygunluğunu geliştirebilecek ve sınavabilecek her yola girme hakkıdır. Bir hak, tanrının veya doğanın bir armağanı değil, bireyin, grubun iyiliği için sahip olması gereken bir ayrıcalıktır.

İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, Danimarka, Norveç ve İsveç'te, İsviçre ve Kanada'da demokrasi bugün her zamankinden daha sağlamdır. Yabancı diktatörlüğün saldırılarına karşı cesaret ve gayretle kendini savundu ve kendi evinde diktatörlüğe teslim olmadı. Ancak, savaş onu yutmaya ve hükmetmeye devam eder ya da dünyayı yönetme arzusu büyük bir askeri teşkilat ve tahsisat gerektirirse, demokrasi özgürlükleri birer birer silah ve çatışma düzenine boyun eğebilir. Irk ya da sınıf savaşı bizi düşman kamplara böler, siyasi argümanı kör nefrete dönüştürürse, taraflardan biri ya da diğeri kılıç nizamıyla seçim kürsülerini devirebilir. Özgürlük ekonomimiz, serveti yarattığı kadar becerikli bir şekilde dağıtmayı başaramazsa, diktatörlüğe giden yol, ikna edici bir şekilde herkese güvenliği vaat eden herhangi birine açık olacaktır ve bir savaş hükümeti, hangi cazibeli ifadeyle yaparsa yapsın, sonuçta demokratik dünyayı yutacaktır.

XI. SAVAŞ VE TARİH

Savaş, tarihin sabitlerinden biridir ve uygarlık ve demokrasiyle eksilmemiştir. Yazılı tarihin son 3.421 yılının sadece 268'i savaş görmedi. Savaşın şimdiki durumda insan türündeki nihai rekabet ve doğal seçim biçimi olduğunu kabul ettik. “*Polemos pater panton*” dedi Heraklitos; savaş ya da rekabet, her şeyin babasıdır; fikirlerin, icatların, kurumların ve devletlerin güçlü kaynağıdır. Barış, yalnızca kabul edilmiş üstünlük veya eşit güçle korunabilen istikrarsız bir dengedir.

Savaşın nedenleri, bireyler arasındaki rekabetin nedenleriyle aynıdır: Açgözlülük, hırçınlık ve gurur; yiyecek, toprak, malzeme, yakıt ve hakimiyet arzusu. Devlet, insanlardaki kısıtlar olmaksızın aynı içgüdülere sahiptir. Birey, ahlak ve yasaların kendisine koyduğu kısıtlamalara razı gelerek savaşın yerine müzakereyi kabul ediyor, çünkü devlet ona hayatı, mülkiyeti ve yasal hakları üzerinde asgari koruma taahhüt ediyor. Devletin kendisi, iradesine yapılacak herhangi bir müdahaleye karşı koyacak kadar güçlü olduğu için ya da kendisine asgari koruma sağlayacak bir süper devlet olmadığı ve hiçbir uluslararası hukuk ya da ahlaki yasa caydırıcı güç kullanmadığı için hiçbir önemli kısıtlamayı kabul etmiyor.

Bireyde gurur, hayat mücadelesinde fazladan kuvvet verir; devlette milliyetçilik, diplomasi ve savaşta fazladan güç verir. Avrupa devletleri kendilerini Papalığın egemenliği ve

korumasından kurtardıklarında, her devlet, ordusuna ilaveten milliyetçiliği teşvik etti. Devlet, kışkırttığı herhangi bir ülkeyle çatışmayı öngörürse, kendi halkında o ülkeye karşı nefret uyandırır ve o nefreti ölümcül bir noktaya getirmek için sloganlar formüle eder; bu arada da barış sevdasını vurgular.

Kişinin zorunlu bir şekilde bu uluslararası fobiye tabi tutulması yalnızca en temel savaşlarda vuku buldu ve Avrupa'da on altıncı yüzyıl Din Savaşları ile Fransız Devrimi savaşları arasında nadiren başvuruldu. Bu süre zarfında, çatışan devletlerin halklarının birbirlerinin başarılarına ve uygarlığına saygı duymalarına izin verildi. Fransa, İngiltere'yle savaş halindeyken, İngilizler Fransa'da güvenli bir şekilde seyahat ettiler; Fransızlar ve Prusya Kralı II. Friedrich (Büyük Friedrich), Yedi Yıl Savaşları'nda birbirleriyle savaşırken birbirlerine hayranlık duymaya devam ettiler. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda savaş, halkların değil, aristokrasilerin rekabetiydi. Yirminci yüzyılda iletişimin, ulaşımın, silahların ve beyin yıkama araçlarının gelişimi, savaşı, askerlerin yanı sıra sivilleri de içeren ve zaferi mülkün ve canın toptan imhası yoluyla kazanan halkların mücadelesi haline getirdi. Artık bir savaş, şehirler inşa eden, sanatı yaratan ve uygarlık geleneği geliştiren yüzyılların emeğini yok edebilir. Mahcup tesellisinde savaş, artık bilim ve teknolojinin, evrensel mahrumiyet ve barbarlık içinde unutulmazlarsa daha sonra barışın maddi kazanımlarını genişletebilecek olan ölümcül icatlarının geliştirilmesini destekliyor.

Her yüzyılda, generaller ve yöneticiler, Asoka ve Augustus gibi nadir istisnalar dışında, filozofların savaştan ürkekçe hoşlanmıyor olmalarına gülümsediler. Tarihin askeri yorumunda savaş nihai hakemdir ve korkaklar ile ahmak-

lar dışında herkes tarafından doğal ve gerekli olarak kabul edilir. Charles Martel'in Puvatya Muharebesi'ndeki (732) zaferinden başka Fransa ve İspanya'yı Müslüman olmaktan ne alıkoydu? Moğol ve Tatar istilalarına karşı silahlarla korunmasaydı, klasik mirasımıza ne olurdu? Yatakta ölen generallere gülüyoruz (ölü olmalarındansa hayatta olmalarının daha değerli olduklarını unutarak), ancak bir Hitler'e veya Cengiz Han'a dönüştüklerinde heykellerini dikeyoruz. O kadar çok gencin savaşta ölmesi acıklıdır (diyor general), ancak savaşta olduğundan daha çoğu otomobil kazalarında ölüyor ve çoğu başıbozukluktan isyan edip çürüyor; mücadelecilikleri, maceraperestlikleri, yavan rutinlerinin getirdiği yorgunlukları için bir çıkışa ihtiyaçları var; er ya da geç ölmek zorundalarsa, neden savaşın hissizliği ve şan havası içinde ülkeleri için ölmelerine izin vermiyoruz? Bir filozof bile, tarihi biliyorsa, uzun bir barışın bir ulusun savaş gücünü ölümcül şekilde zayıflatabileceğini kabul edecektir. Uluslararası hukukun ve duyarlılığın mevcut yetersizliğinde bir ulus her an kendini savunmaya hazır olmalıdır ve temel çıkarları söz konusu olduğunda, hayatta kalmak için gerekli gördüğü her türlü yolu kullanmasına izin verilmelidir. Kendini korumak söz konusu olduğunda On Emir sessiz kalmalıdır.

Açıktır ki (general devam eder) Amerika Birleşik Devletleri'nin bugün Büyük Britanya'nın on dokuzuncu yüzyılda çok iyi yerine getirdiği, Batı uygarlığını dış tehlikeden koruma görevini üstlenmesi gerekir. Eski doğum oranları ve yeni silahlarla donanmış komünist yönetimler, komünist olmayan devletlerin ekonomisini ve bağımsızlığını yok etme kararlılıklarını defalarca ilan ettiler. Bir Sanayi Devrimi'nin kendilerine ekonomik refah ve askeri güç vermesi için can atan genç uluslar, Rusya'nın devlet yönetimi altındaki hızlı sanayileşmesinden

etkileniyor; Batı kapitalizmi sonunda daha üretken olabilir, ancak gelişimde daha yavaş görünüyor. Devletlerinin kaynaklarını ve yiğitliğini kontrol etmeye hevesli yeni yöneticiler, muhtemelen komünist propagandaya, sızmaya ve yıkılmaya yem olurlar. Bu yayılma süreci durdurulmadıkça, hemen hemen tüm Asya, Afrika ve Güney Amerika'nın komünist liderlik altında kalacak olması ve Avustralya, Yeni Zelanda, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'nın her tarafta düşmanlarla çevrelenecek olması an meselesidir. Böyle bir durumun Japonya, Filipinler ve Hindistan ile güçlü İtalya Komünist Partisi üzerindeki etkisini bir düşünün; İtalya'daki olası komünist zaferin Fransa'daki komünist hareket üzerindeki etkisini hayal edin. İngiltere, İskandinavya, Hollanda ve Batı Almanya, ezici çoğunluğu komünist olan bir kıtanın insafına bırakılacak olurdu. Kuzey Amerika, kendi sınırları içine geri çekileceği, hammaddelere ve pazarlara erişimini kontrol eden düşman devletler tarafından çevrelenmesine izin vereceği, kuşatılmış herhangi bir insan gibi, düşmanlarını taklit etmeye zorlanacağı, bir zamanlar özgür ve canlandırıcı hayatının her aşaması üzerinde devlet diktatörlüğü kuracağı böylesine bir geleceği kaçınılmaz olarak kabul etmeli mi? Amerika'nın liderleri, yalnızca bu epikürcü neslin bu kadar büyük bir sorunla yüzleşmedeki isteksizliğini mi düşünmeli, yoksa gelecek nesil Amerikalıların bu liderlerin yapmış olmasını isteyeceklerini de düşünmeli mi? Amerika'nın güvenlik ve özgürlük içinde kendi hayatını sürdürmesi için rahat bırakılmak adına hemen direnmek, savaşı düşman toprağına taşımak, yabancı topraklarda savaşmak, gerekirse yüz bin Amerikan hayatını ve belki de bir milyon savaşıyı feda etmek akıllıca değil mi? Böylesine ileri görüşlü bir politika, tarihin dersleriyle tamamen uyumlu değil mi?

Filozof cevap verir: Evet ve etkileyici sonuçları, çarpışan kuvvetlerin artan sayısı ve hareketliliği ve kullanılan

silahların benzersiz yıkıcılığıyla orantılı olarak katlanacak olmaları dışında tarihle uyum içinde olacaktır. Burada tarihten daha büyük bir şey var. Bazen, insanlık adına bir yerlerde, Budist Kral Asoka'nın (MÖ 262) yaptığı¹¹⁰ gibi, binlerce kötü emsale meydan okumalı ve altın kuralı uluslara uygulamaya cesaret etmeliyiz ya da en azından Augustus'un Tiberius'un Almanya'yı daha öte işgal etmekten (MS 9) vazgeçmesini istediğinde yaptığını¹¹¹ yapmalıyız. Kendimize maliyeti ne olursa olsun, Çin'de yüz Hiroşima yaratmayı reddedelim. Edmund Burke, "Siyasette alicenaplığın gerçek bilgelik oluşu nadir değildir ve büyük bir imparatorluk ile küçük beyinler birlikte hastalanır"¹¹² dedi.

Bir Amerikan başkanının Çin ve Rusya liderlerine şöyle seslendiğini hayal edin: "Tarihin olağan seyrini takip edersek, bir nesil sonra ne yapacağınızdan korktuğumuz için sizinle savaşmalıyız. Ya da 1815 Kutsal İttifakı'nın¹¹³ iç karartıcı örneğini takip etmeli ve servetimizi ve sapaşğlam gençlerimizi herhangi bir yerde mevcut düzene karşı herhangi bir isyanı bastırmaya adamalıyız. Ancak yeni bir yaklaşım denemeye hazırız. Tarihin en yaratıcıları arasında olan halklarınıza ve uygarlıklarınıza saygı duyuyoruz. Saldırı korkusu olmadan duygularınızı ve kendi kurumlarınızı geliştirme arzunuzu anlamaya çalışacağız. Karşılıklı kor-

110 *Our Oriental Heritage*, s.446.

111 *Caesar and Christ*, s.218.

112 Akt. Thomas Seccombe, *The Age of Johnson*, George Bell and Sons, Londra, 1902, s.xiii-xiv.

113 Kutsal İttifak (Alm. Heilige Allianz), Avusturya, Prusya ve Rusya'nın monarşist büyük güçlerini birbirine bağlayan bir koalisyondur. Napolyon'un Çar I. Aleksandr'ın emriyle nihai yenilgisinden sonra kuruldu ve 26 Eylül 1815'te Paris'te imzalandı. İttifak, yıkıcı Fransız Devrimi Savaşları ve Napolyon Savaşlarının ardından Avrupa'da yükselen liberalizmi ve sekülerizmi dizginlemeyi hedefliyordu ve Kırım Savaşı'na kadar görünürde bunu başardı. Otto von Bismarck, 1871'de Almanya'da birliğin tesisinin ardından Kutsal İttifak'ı yeniden birleştirmeyi başardı, ancak 1880'lerde, Avusturya ve Rusya'nın dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki çıkarlarının çatışması nedeniyle ittifak yine sekteye uğradı. (YN)

kularımızın bizi savaşı sürüklemesine izin vermemeliyiz, çünkü her iki tarafın da silahlarının benzeri görülmemiş öldürme gücü, mevcut duruma, tarihin aşına olmadığı bir unsuru dahil ediyor. Farklılıklarımıza kendimizi alıştırmaya, düşmanlıkların ve yıkımın sona ermesi ve silahlanmamızın azaltılması adına sizinkilerle kalıcı bir konferansa katılmaları için temsilciler göndermeyi öneriyoruz. Sınırlarımızın dışında nerede olursak olalım, kendimizi bir halkın bağıllığını kazanmak için sizinle rekabet ederken bulabiliriz; ilgili nüfusun tam ve adil bir seçimine boyun eğmeye hazırız. Kapılarımızı birbirimize açalım ve karşılıklı takdir ve anlayışı teşvik edecek kültür değişimini sağlayalım. Sizin ekonomik sisteminizin bizimkini yerinden etmesinden korkmuyoruz, bizimkinin sizinkini yerinden etmesinden korkmanıza da gerek yok; her sistemin diğerinden öğreneceğine ve onunla işbirliği ve barış içinde yaşayacağına inanıyoruz. Belki de her birimiz, kendimiz için uygun savunmayı tesis ederken, diğer devletlerle saldırmazlık ve üzerlerinde tahakküm kurmama konularında anlaşmalar düzenleyebiliriz ve bu anlaşmalardan, her ulusun egemen ve özgün bir şekilde hayatını sürdüreceği, yalnızca özgürce imzalanan anlaşmalarla sınırlandırılan bir dünya düzeni oluşabilir. Bu tarihe meydan okumada, bu nezaket ve uygarlığı devletler arası ilişkilere yayma kararlılığında bize katılmanızı rica ediyoruz. Bu girişime tam bir samimiyet ve güven içinde girmeyi tüm insanlık nezdinde şerefimizle taahhüt ederiz. Tarihi kumarda kaybedersek, sonuçlar geleneksel politikaların devamından bekleyebileceğimizden daha kötü olamaz. Siz ve biz başarılı olursak, insanlığın hafızasında yüzyıllar boyunca minnetle hatırlanacak bir yeri hak edeceğiz.”

General gülümser. “Tarihin tüm derslerini unuttunuz” der, “ve tarif ettiğiniz tüm insan doğasını. Bazı anlaşmaz-

lıklar, müzakere yoluyla çözülemeyecek kadar temeldir ve uzun müzakereler sırasında (eğer tarih rehberimizse) tahakküm devam edecektir. Bir dünya düzeni, bir centilmenlik anlaşmasıyla değil, Roma'nın Augustus'tan Aurelius'a kadar yaptığı gibi, büyük güçlerden birinin çok kesin bir zafer kazanmasıyla gelecek. Bu tür geniş çaplı barış araları doğal değildir ve istisnaidir; askeri gücün dağılımındaki değişikliklerle yakında sona erecektir. Bize insanın rekabetçi bir hayvan olduğunu, devletlerinin kendileri gibi olması gerektiğini ve doğal seçilimin artık uluslararası bir düzlemde işlediğini söylediniz. Devletler, ancak dışardan ortak bir saldırıya uğradıklarında temel işbirliği içinde birleşeceklerdir. Belki de şimdi huzursuz bir şekilde rekabetin o yüksek platosuna doğru ilerliyoruz; diğer gezegenler veya yıldızlar üzerindeki hırslı türlerle temas kurabiliriz; sonrasında çok geçmeden gezegenler arası savaş olacak. O zaman ve ancak o zaman, bu dünyanın bizleri, bir olacağız.”

XII. BÜYÜME VE ÇÜRÜME

Uygarlığı “kültürel yaratımı destekleyen sosyal düzen”¹¹⁴ olarak tanımladık. Uygarlık, gelenek, ahlak ve hukuk yoluyla teminat altına alınan siyasi düzen ve üretim ve mübadelenin sürekliliğiyle teminat altına alınan ekonomik düzen; fikirlerin, bilimin, görgü kurallarının ve güzel sanatların ortaya çıkması, ifade edilmesi, denenmesi ve ürün vermesi için özgürlük ve olanaklar yoluyla kültürel yaratımdır. Bu, zahmetli bir şekilde inşa edilen ve kolayca yok edilebilen, çapraşık ve istikrarsız bir insan ilişkileri ağıdır.

Neden tarih uygarlıkların kalıntılarıyla dolup taşıyor ve Shelley’nin “Ozymandias”ı¹¹⁵ gibi bize ölümün herkesin kaderi olduğunu söylüyor gibi görünüyor? Bu büyüme ve çürüme sürecinde, geçmiş uygarlıkların seyrinde kendi geleceğimizi tahmin etmemizi sağlayabilecek herhangi bir düzen var mı?

Bazı hayal gücü kuvvetli kişiler, hatta geleceği ayrıntılı olarak önceden haber verme ölçüsünde, öyle düşünmüşlerdir. Vergilius *Dördüncü Eklog*’unda, bir gün, değişimin yaratıcılığı tükenmiş olarak, tüm evrenin, kasten ya da tesadüfen, bazı unutulmuş antik çağlarda olduğu gibi tam olarak aynı duruma düşeceğini ve daha sonra belirleyici

114 *Our Oriental Heritage*. s.1.

115 Ozymandias, şair Percy Bysshe Shelley’nin (1792-1822) 1818’de yayımlanan sonesidir. Sone, en büyük adamların ve kurdukları imparatorlukların bile süresiz, miraslarının unutulmaya mahkûm olduğu temasıyla tarihin kaderini ve zamanın tahribatını anlatır. Ozymandias, MÖ 1279-1213 arası Mısır’a hükmetmiş II. Ramses’in Yunanca adıdır. (YN)

ölümle ve her ayrıntıda, bu durumu daha önce izleyen tüm olayları tekrarlayacağını beyan etti.

alter erit tum Tiphys et altera quae vehat Argo
delectos heroas; erunt etiam altera bella
atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.¹¹⁶

Friedrich Nietzsche, bu “ebedi yineleme” vizyonuyla çıldırdı. Bu kadar aptalca bir şey olamaz, ama filozoflarda bulunabilir.

Tarih kendini tekrar eder, ancak yalnızca ana hatlarıyla ve bütünsel olarak. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de bazı yeni devletlerin yükseleceğini, bazı eski devletlerin çökeceğini; yeni uygarlıkların hayvancılık ve tarımla başlayıp ticaret ve sanayiye doğru gelişeceğini ve finansla bolluk içinde yaşayacağını; düşüncenin (Vico ve Comte’un ileri sürdüğü gibi) doğaüstünden efsaneye ve doğa bilimlerine uygun açıklamalara geçeceğini; yeni teorilerin, icatların, keşiflerin ve hataların düşünsel akımları kışkırtmasını; yeni nesillerin eskiye isyan edip isyandan önce uyum, sonra da gericiliğe geçmesini; ahlaki deneylerin geleneği gevşetmesini ve lehtarlarını korkutmasını; inovasyon heyecanının zamanın kayıtsız kalmasıyla unutulacağını mantık çerçevesinde bekleyebiliriz. Tarih bütünsel olarak kendini tekrar eder çünkü insan doğası jeolojik rahatlıkla değişir ve insan, sık sık meydana gelen durumlara ve açlık, tehlike ve cinsellik gibi uyaranlara kalıplaşmış yollarla yanıt verecek ölçüde donanımlıdır. Ancak gelişmiş ve karmaşık bir uygarlıkta birey,

116 Vergilius’un, yazarın İngilizce çevirisinden, “o zaman başka bir Tiphys olacak ve başka bir Argo / sevgili kahramanları taşıyacak; başka savaşlar da olacak / ve büyük Akhilleus yine Troya’ya gönderilecek” şeklinde Türkçeye aktarılabilir dizeleri için bkz. Virgil, *Eclogues Georgics Aeneid*, 1. cilt, çev H. Rushton Fairclough, Harvard University Press, Cambridge, 1916, s.50, dize 34-36. (YN)

ilkel bir toplumdakinden daha farklı ve özgündür ve birçok durum, içgüdüsel tepkinin tadilini gerektiren yeni koşullar içerir; gelenek geri çekilir, akıl yürütme yayılır; sonuçlar daha az tahmin edilebilir olur. Geleceğin geçmişî tekrarlayacağına dair hiçbir kesinlik yok. Her yıl bir maceradır.

Bazı dehalar, tarihin gevşek düzenliliklerini görkemli paradigmalara sınırlamaya çalıştılar. Fransız sosyalizminin kurucusu Henri de Saint-Simon (1760-1825), geçmişî ve geleceği “organik” ve “kritik” dönemlerin başkalaşımına böldü:

“İnsani gelişme yasası ... iki farklı ve alternatif toplum durumunu ortaya çıkarır: Birincisi, tüm insan eylemlerinin sınıflandırıldığı, öngörüldüğü ve genel bir teori tarafından düzenlendiği ve sosyal faaliyetin amacının açıkça tanımlandığı organik; diğeri, tüm düşünce topluluğunun, tüm komünal eylemin, tüm koordinasyonun sona erdiği ve toplumun yalnızca birbiriyle çatışan ayrı bireylerin kümelenmesi olduğu kritik.

Bu durumların veya koşulların her biri tarihin iki dönemini meşgul etti. Bir organik dönem, felsefe çağı dediğimiz, ancak daha adil bir şekilde eleştiri çağı olarak adlandırmamız gereken Yunan döneminden önce geldi. Daha sonra yeni bir öğreti ortaya çıktı, farklı detaylandırma ve tamamlanma aşamalarından geçti ve sonunda Batı uygarlığı üzerinde siyasi gücünü kabul ettirdi. Kilise anayasası, on beşinci yüzyılda yeni bir organik çağ başlattı ki o da Reformcuların günümüze kadar devam eden eleştiri çağının gelişini seslendirmesiyle sona erdi...

Organik çağlarda tüm temel sorunlar [teolojik, politik, ekonomik, ahlaki] en azından geçici çözümler

bulmuştur. Ancak kısa sürede bu çözümlerin yardımıyla ve bunlar üzerinden oluşturulan kurumların koruması altında sağlanan ilerleme, onları yetersiz kılmış ve yeniliklere yol açmıştır. Kritik dönemler; tartışma, protesto ... ve geçiş dönemleri, eski ruh halinin yerine şüphe, bireysellik ve büyük sorunlara kayıtsızlığı koydu. ... Organik dönemlerde insanlar inşa etmekle, kritik dönemlerde yok etmekle meşguldür.”¹¹⁷

Saint-Simon, sosyalizmin kurulmasının, birleşik inanç, örgütlenme, işbirliği ve istikrardan oluşan yeni bir organik çağı başlatacağına inanıyordu. Komünizm, muzaffer yeni hayat tarzı olduğunu kanıtlarsa, Saint-Simon’ın analizi ve tahmini haklı çıkar.

Oswald Spengler (1880-1936), Saint-Simon’un tasarımını, her biri bağımsız bir hayat süresine ve esasen iki dönemden oluşan dört mevsimlik bir döngüye sahip ayrı uygarlıklara bölerek farklılaştırdı: İlki, bir kültürü tüm aşamalarında benzersiz, tutarlı ve sanatsal bir formda birleştiren merkezci organizasyon ve diğeri de inanç ve kültürün bölünme ve eleştiride ayrıştığı ve bireycilik, şüphecilik ve sanatsal sapkınlıkların kaosunda sona erdiği bir merkezkaç dağınıklığı dönemi. Saint-Simon yeni sentez olarak sosyalizmi dört gözle beklemekteyken, Spengler (Talleyrand-Périgord gibi) ise hayatın ve düşüncenin tutarlı ve düzenli olduğu ve yaşam sanatını oluşturan çağ olarak aristokrasiyi mumla arıyordu.

“Batı varlığı için ayrım 1800 yılı civarında başlar; bu sınırın bir tarafında, Gotik çocukluktan Goethe ve Napolyon’a kadar büyük, kesintisiz bir evrimde, içten büyümeyle şekillenen, bütünlük ve kendinden emin bir hayat; diğer yandan akıl tarafından şekillendirilen

117 Saint-Amand Bazard ve Barthélémy-Prosper Enfantin, *Doctrine de Saint-Simon Exposition-Première Année*, 1829, Au bureau de l’Organisateur, Paris, 1830, s.79, 138, 142, 161.

kalıplar içinde büyük şehirlerimizin sonbaharvari, yاپay, köksüz hayatı. (...) Bu sonucun zorunlu ve değıştirilmeye karşı duyarsız olduğunu anlamayan kişi, tüm tarihi anlama arzusundan vazgeçmelidir.”¹¹⁸

Bir konuda herkes hemfikiridir: Uygarlıklar doğar, gelişir, geriler ve yok olur ya da bir zamanlar hayat veren akarsuların bıraktığı su birikintileri gibi hayatını idame ettirir. Gelişimin nedenleri nelerdir ve çürümenin nedenleri nelerdir?

Hiçbir öğrenci, devletlerin bireyler arasındaki veya halk ile bir yönetici arasındaki bir “toplumsal sözleşme”den ortaya çıktığı şeklindeki on yedinci yüzyıl fikrini ciddiye almaz. Muhtemelen çoğu devlet (yani, politik olarak örgütlenmiş toplumlar), bir grubun bir başkası tarafından fet-hi ve fatih tarafından fethedilenler üzerinde süreklilik arz eden bir güç kurulması yoluyla şekillendi; fermanları onların ilk yasalarıydı ve bunlar halkın geleneklerine eklenerek yeni bir toplumsal düzen yarattı. Latin Amerika’nın bazı devletleri açıkça bu şekilde meydana geldi. Efendiler, bazı fiziksel nimetlerden (Mısır veya Asya’nın nehirleri gibi) yararlanmak için tebaalarının çalışmalarını örgütlediklerinde, ekonomik öngörü ve önlem, uygarlık için başka bir temel oluşturdu. Yönetenler ve yönetilenler arasındaki tehlikeli gerilim, düşünsel ve duygusal faaliyeti ilkel kabilelerin günlük yaşantılarının üzerine taşıyabilir. Büyüme adına daha öte tahrik, askeri iyileştirmeler veya sulama kanallarının inşasıyla üstünden gelinebilecek, dış istila veya devam eden yağmur sıkıntısı gibi çevredeki herhangi meydan okuyan bir değışiklikten¹¹⁹ gelebilir.

118 Oswald Spengler, *The Decline of the West*, çev. Charles Francis Atkinson, George Allen & Unwin Ltd., Londra, 1932, s.38, 353.

119 Bu Toynbee’nin kitabının temel teorisidir; bkz. Arnold J. Toynbee, *A Study of History: The Geneses of Civilizations*, 1. cilt, Oxford University Press, Londra, 1934, s.271 vd.

Sorunu daha da gerilere götürürsek, bir meydan okumanın cevaplanıp cevaplanmayacağını neyin belirlediğinin cevabı, bunun, karar verme yetisinin varlığına veya yokluğuna ve yeni durumlara etkili yanıtlar verebilen (ki neredeyse aklın bir tanımıdır), zihin berraklığına ve irade kuvvetine sahip (ki neredeyse dehanın bir tanımıdır) yaratıcı bireylere bağlı olduğudur. Yaratıcı bir bireyi neyin yarattığını sorarsak, tarihten psikoloji ve biyolojiye, çevrenin etkisine ve kromozomların kumarına ve sırrına kadar gideriz. Her halükârda, bir zorluk başarılı bir şekilde karşılandığında (1917, 1933 ve 1941’de Amerika Birleşik Devletleri’nde olduğu gibi), eğer galip geleni tüketmezse (1945’teki İngiltere gibi), bir ulusun ruh halini ve seviyesini yükseltir ve daha fazla zorluklarla başa çıkmasını sağlar.

Bunlar büyümenin kaynaklarıysa, çürümenin nedenleri nelerdir? Her uygarlığın, Spengler ve diğerleri gibi, doğal olarak ama yine de gizemli bir şekilde gelişim gücü ve ölüm yazgısına sahip bir organizma olduğunu varsayalım mı? Grupların davranışlarını fizyoloji veya fizikle benzerlik yoluyla açıklamak ve bir toplumun bozulmasını, ödünç aldıklarında ve yaşam süresindeki -doğasında var olan- bazı sınırlara ya da bazı içsel güçlerinin onarılamaz bir şekilde tükenmesine atfetmek caziptir. Bu tür benzeşmeler, bireylerin ilişkilerini hücreler yığınıyla veya bankacıdan bankacıya paranın dolaşımını kalbin sistol ve diyastolüyle kıyasladığımızda olduğu gibi, geçici açıklama sağlayabilir. Ancak bir grup, kendisini oluşturan bireylere fiziksel olarak eklenmiş bir organizma değildir; kendine ait bir beyni veya midesi yoktur; üyelerinin beyinleri veya sinirleriyle düşünmeli veya hissetmelidir. Grup veya bir uygarlığın çöküşü, kurumsal hayatın gizemli bir sınırlamasından değil, siyasi veya düşünsel liderlerinin değişimin zorluklarını karşılayamaması yüzündendir.

Zorluklar düzinelerce değişik kaynaktan gelebilir ve tekrarlarla veya birlik halinde yıkıcı bir yoğunluğa yükselebilir. Yağışlar yetersiz kalabilir, vahalar kuruyabilir ve yüzü kavrularak verimsizleşebilir. Beceriksiz hayvancılık veya tedbirsiz kullanım nedeniyle toprak tüketilebilir. Serbest emeğin yerine köle emeğinin geçirilmesi, üretime yönelik isteği azaltabilir, arazileri ekilmemiş ve şehirleri aç bırakabilir. Ticaret araçlarında veya yollarında meydana gelen bir değişiklik -okyanusun ya da gökyüzünün fethi gibi- eski uygarlık merkezlerini 1492'den sonra Pisa veya Venedik'e olanlar gibi hareketsiz ve gerilemiş halde bırakabilir. Vergiler, sermaye yatırımının ve üretim dürtüsünün hevesini kırarak noktaya kadar yükselebilir. Dış pazarlar ve madenler daha girişken rakipler nedeniyle kaybedilebilir; ihracata göre ithalat fazlalığı, yerel rezervlerden kıymetli madenlerin akıp gitmesine neden olabilir. Servetin yoğunlaşması ulusu sınıf veya ırk savaşında bölebilir. Büyük şehirlerde nüfus ve yoksulluğun yoğunlaşması, bir hükümeti, toplumsal yardım akçeleriyle ekonomiyi zayıflatmak ile isyan ve devrim riskini göze almak arasında seçim yapmaya zorlayabilir.

Genişleyen bir ekonomide eşitsizlik büyüdüğünden, bir toplum kendisini kültürlü bir azınlık ile doğası veya koşulları gereği seçkinlik ve zevk standartlarını miras alamayacak veya geliştiremeyecek kadar talihsiz erkekler ve kadınlardan oluşan çoğunluk arasında bölünmüş bulabilir. Bu çoğunluk büyüdükçe, azınlık üzerinde kültürel bir engel olarak hareket eder; konuşma, giyinme, eğlence, duygu, muhakeme ve düşünce biçimleri yukarı doğru yayılır ve çoğunluk tarafından oluşturulan dahili barbarlaşma, azınlığın eğitim ve ekonomik fırsatların üzerindeki kontrolü için ödediği bedelin bir parçası olur.

Eğitim yaygınlaştıkça, teolojiler güvenilirliklerini kaybederler ve davranış ya da umut üzerinde herhangi bir etkileri

olmaksızın görünüşte dinî kurallara uyma şekline bürünürler. Hayat ve fikirler, doğaüstü açıklamaları ve korkuları görmezden gelerek giderek daha seküler hale geliyor. Ahlak yasaları, insani kökeni gözler önüne serildikçe ve ilahi gözetim ve yaptırımlar ortadan kalktıkça gizemini ve gücünü kaybeder. Antik Yunanistan'da filozoflar, eğitilmiş sınıflar arasındaki eski inancı yıktılar; modern Avrupa'nın birçok ülkesinde de filozoflar benzer sonuçlara ulaştılar. Protagoras, Voltaire, Diyojen Rousseau, Demokritos, Hobbes, Platon, Kant, Thrasymakhos, Nietzsche, Aristoteles, Spencer, Epikür, Diderot oldu. Hem antik dönemde hem de modernitede analitik düşünce, ahlak yasasını destekleyen dini eritti. Yeni dinler geldi, ancak yönetici sınıflardan ayrılmışlardı ve devlete hizmet etmediler. Yorucu bir şüphecilik ve epikürçülük çağı, Hıristiyanlıktan önceki son yüzyılda rasyonalizmin mitolojiye karşı zaferini takip etti ve Hıristiyanlıktan sonraki ilk yüzyılda bugün de benzer bir zaferi takip ediyor.

Umutsuzca eski kısıtlamalara ve yöntemlere tutunan dine bağlı bir azınlık dışında kalan ve bir ahlak yasası ile sonraki arasındaki rahatlatıcı zaman aralığına yakalanan ipini koparmış bir nesil, kendini lükse, yozlaşmaya ve huzursuz bir aile düzeni ve ahlak kargaşasına teslim eder. Çok az kişi artık "vatanı için ölmenin güzel ve onurlu bir şey olduğunu" hissediyor. Liderliğin başarısızlığı, bir devletin iç çekişmelerle kendisini zayıflatmasına imkân verebilir. Sürecin sonunda, savaşta kesin bir yenilgi nihai darbeyi indirebilir veya dışarıdan gelen barbar istilası, uygarlığı sona erdirmek için içeriden yükselen barbarlıkla birleşebilir.

Bu iç karartıcı bir resim mi? Pek değil. İster bireylerde ister devletlerde, hayatın doğasında sonsuzluğa dair bir iddiası yoktur. Ölüm doğaldır ve vaktinde gelirse affedilebilir ve faydalıdır ve olgun bir şuur onun gelişinden rahatsız ol-

maz. Ama uygarlıklar ölür mü? Yine, pek değil. Yunan uygarlığı gerçekte ölü değil; sadece çerçevesi gitmiş ve yaşam alanı değişip yayılmıştır; ırkın hafızasında ve öyle zengin hayatta kalır ki hiçbir hayat, ne kadar dolu ve uzun olursa olsun, tüm bunları özümseyemez. Homeros'un şu anda yaşadığı zaman ve ülkesinden daha fazla okuyucusu var. Yunan şairleri ve filozofları her kütüphanede ve üniversitededir. Şu anda Platon, düşünceyi anlayarak hayatı kaplayan felsefenin "diyalektik"ini keşfeden yüz bin kaşif tarafından inceleniyor. Yaratıcı zihinlerin bu seçimsel hayatta kalışı, ölümsüzlüklerin en gerçek ve en hayırlısıdır.

Uluslar ölür. Eski diyarlar kuraklaşır veya başka değişikliklere maruz kalır. Güçlüklerin üstesinden gelebilen insan anılarıyla beraber aletlerini ve sanatını alır ve yoluna devam eder. Eğer eğitim bu anıları derinleştirip genişlettiyse, uygarlık da onunla birlikte göç eder ve bir yere başka bir yuva kurar. Yeni ülkesinde tamamen yeniden başlamasına ya da dostça yardım almadan yoluna devam etmesine gerek yoktur; iletişim ve ulaşım, onu, besleyici bir plasentada olduğu gibi, anavatanına bağlar. Roma, Yunan uygarlığını içine aldı ve Batı Avrupa'ya taşıdı; Amerika, Avrupa uygarlığından yararlandı ve daha önce benzeri olmayan bir aktarım tekniğiyle onu devretmeye hazırlanıyor.

Uygarlıklar, ırka ait bireyin nesilleridir. Yaşamın üre-meyle ölümün önüne geçmesi gibi, yaşlanmakta olan bir kültür de mirasını yılların ve denizlerin ötesindeki mirasçılara devreder. Bu satırlar yazılırken bile, ticaret ve matbaa, teller ve dalgalar ve havanın görünmeyen Merkürileri, ulusları ve uygarlıkları birbirine bağlar ve her birinin insanlık mirasına katmış olduklarını muhafaza eder.

XIII. İLERLEME GERÇEK Mİ?¹²⁰

Yükselen ve düşen ulusların, ahlakın ve dinlerin bu manzarasına karşı, ilerleme fikrinin kendisi şüpheli hale gelir. Bu, yalnızca her “modern” neslin boş ve geleneksel övünmesi mi? Tarihsel zamanlar boyunca insanın doğasında esaslı bir değişiklik meydana geldiğini kabul etmediğimiz için, malların elde edilmesi, bir cinsiyetin diğeri tarafından (veya aynı cinsiyet tarafından) kovalanması, rekabetin üstesinden gelmek, savaşlarda mücadele etmek gibi tüm teknolojik ilerlemeler, yalnızca eski amaçlara ulaşmanın yeni araçları olarak silinmek zorunda kalacaktır. Hayal kırıklığı yaratan yüzyılımızın cesaret kırıcı keşiflerinden biri, bilimin tarafsız olmasıdır: İyileştireceği kadar bizim için kolayca öldürecek ve inşa edebileceğinden daha kolay bir şekilde bizim için yok edecektir. Francis Bacon’ın mağrur sözü “bilgi güçtür” şimdi ne kadar yetersiz görünüyor! Bazen, bilim ve güçten ziyade mitoloji ve sanata vurgu yapan Orta Çağ ve Rönesans, amaçlarımızı iyileştirmeden araçlarımızı tekrar tekrar genişleten bizlerden daha mı akıllıydı diye düşünüyoruz.

Bilim ve teknikteki ilerlememiz, iyiye eser miktarda kötüyü de karıştırdı. Rahatlık sağlayan ve hayatımızı kolaylaştıran şeyler fiziksel dayanıklılığımızı ve ahlaki dokumuzu zayıflatmış olabilir. Hareket araçlarımızı son derece

120 Bu bölüm, *The Mansions of Philosophy*’de (Felsefe Konakları) yer alan, aynı konu üzerine yazılmış bir denemeden bazı bölümleri temel almıştır. Bkz. Will Durant, *The Mansions of Philosophy*, Simon & Schuster, New York, 1929.

geliştirdik, ancak bazılarımız onları suçu kolaylaştırmak ve hemcinslerimizi ya da kendimizi öldürmek için kullanıyoruz. Hızımızı ikiye, üçe, beşe katlıyor, ama bu süreçte sinirlerimizi paramparça ediyoruz ve saatte iki bin mil hızla giden iki ayak üzerine kalktığımız zamanki maymunların pantolon-lusu gibiyiz. Modern tıbbın tedavilerini ve cerrahi müdahalelerini, eğer hastalığın kendisinden daha kötü bir yan etkisi yoksa alkışlıyoruz; doktorlarımızın mikropların direnci ve hastalıkların yaratıcılığıyla giriştikleri çılgın yarışta gösterdikleri gayreti takdir ediyoruz; hastalık, sakatlık ve sıkıntının külfetli bir şekilde uzamasına sebep olmadıkları takdirde, tıp biliminin bize verdiği ek yıllar için minnettarız. Günün ve gezegenin olaylarını öğrenme ve raporlama yeteneğimizi yüz kat artırdık, ancak bazen köylerinden gelen haberlerle huzurları hafifçe bozulan atalarımıza imreniyoruz. Kalifiye işçiler ve orta sınıf için yaşam koşullarını övgüye değer bir şekilde iyileştirdik, ancak şehirlerimizin karanlık gettolar ve çamurlu gecekondu-larla çürümesine izin verdik.

Teolojiden özgürleşmiş olduğumuz için gülüp oynuyoruz, ancak edinim, kavgacılık ve cinsel güdülerimizin uygarlığımızı bir açgözlülük, suç ve fuhuş batağına çevirmesini önleyecek kadar güçlü bir doğal etik -dinden bağımsız bir ahlak yasası- geliştirdik mi? Hoşgörüsüzlüğü gerçekten aştık mı, yoksa onu sadece dinî düşmanlıklardan ulusal, ideolojik veya ırksal düşmanlıklara mı aktardık? Davranışlarımız eskisinden daha mı iyi, yoksa daha mı kötü? “Gör-gü kuralları” der bir on dokuzuncu yüzyıl gezgini, “doğudan batıya gidildikçe düzenli olarak kötüleşir; Asya’da kötü, Avrupa’da hiç iyi değil ve Amerika’nın batı eyaletlerinde büsbütün kötü”¹²¹ ve şimdi Doğu, Batı’yı taklit ediyor. Yasalarımız suçluya, toplum ve devlet karşısında çok

121 Walter Bagehot, *Physics and Politics*, Alfred A. Knopf, New York, 1948, s.154-155.

mu fazla koruma sağladı? Kendimize zekâmızın sindirebileceğinden daha mı fazla özgürlük verdik? Yoksa korkmuş ebeveynlerin, entelektüel özgürlük pahasına, Kilise Ana'ya geri dönüp çocuklarını disipline etmesi için yalvaracak kadar ahlaki ve toplumsal bir düzensizliğe mi yaklaşıyoruz? Felsefenin Descartes'tan bu yana kaydettiği tüm ilerleme, insanın tesellisi ve kontrolünde mitin rolünü anlamadaki başarısızlığından dolayı bir hata mıydı? “Çünkü çok bilgelik çok keder doğurur, bilgi arttıkça acı da artar.”¹²²

Konfüçyüs'ten bu yana felsefede herhangi bir ilerleme oldu mu? Ya da Eshilos'tan beri edebiyatta? Karmaşık formları ve güçlü orkestralarıyla müziğimizin Palestrina'dan daha derin veya Orta Çağ'da Arapların basit enstrümanlarını tıngırdatarak söylediği monodi¹²³ nağmelerinden daha müzikal ve ilham verici olduğundan emin miyiz? (Edward Lane, Kahire müzisyenleri hakkında, “Şarkılarından, şimdiye kadar zevk aldığım diğer müziklerden daha çok etkilendim”¹²⁴ dedi.) Çağdaş mimarımız -cesur, özgün ve etkileyici olmakla birlikte- antik Mısır veya Yunanistan tapınaklarıyla ya da heykeltıraşlığımız Kefren ve Hermes heykelleriyle, Persepolis veya Partenon'daki alçak kabartmalarla ya da ressamlığımız Van Eyck kardeşler veya Holbein'in resimleriyle nasıl karşılaştırılır? Eğer “kaosun yerine düzeni getirmek sanatın ve uygarlığın özüyse”¹²⁵, Amerika ve Batı Avrupa'daki çağdaş resim, düzenin yerine kaosu getirmenin ve uygarlığımızın karmaşık ve yapısız bir çürümeye dönüşünün canlı bir simgesi midir?

Tarih o kadar umursamaz bir şekilde zengindir ki bir dizi örnekle ondan hemen hemen her sonuca varılabilir.

122 Zebur, Vaiz, I:18. Bkz. <https://incil.info/kitap/ecc/1>

123 Çalgı eşliğinde tek sesle söylenen şarkı. (YN)

124 Edward Lane, *An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians*, 2. cilt, Charles Knight & Co. Londra, 1846, s.194.

125 *Our Oriental Heritage*, s.237

Kanıtlarımızı daha zekice bir önyargıyla seçerek, biraz daha rahatlatıcı yansımalar geliştirebiliriz. Ama belki de önce ilerlemenin bizim için ne anlama geldiğini tanımlamalıyız. Mutlulukta artış anlamına geliyorsa, dava neredeyse ilk celsede kaybedilir. Üzülme kapasitemiz sonsuzdur ve ne kadar çok zorluğun üstesinden gelsek, ne kadar çok ülkümüzü gerçekleştiresek de her zaman fevkalade sefil olmak için bir bahane bulmalıyız; insanlığı veya evreni onayımıza layık olmadığı için reddetmenin gizli bir zevki var. İlerlemeyi, ortalama bir çocuğu bir yetişkin veya bilgeden daha yüksek, daha gelişmiş bir yaşam ürünü yapacak terimlerle tanımlamak aptalca görünüyor, çünkü kesinlikle çocuk üçünün en mutlusudur. Daha nesnel bir tanım mümkün mü? Burada ilerlemeyi, çevrenin hayat tarafından artan kontrolü olarak tanımlamalıyız. Bu, insan için olduğu kadar en alt düzeydeki organizma için de geçerli olabilecek bir ölçüdür.

İlerlemenin sürekli veya evrensel olmasını talep etmemeliyiz. Gelişmekte olan bir bireyde başarısızlık, yorgunluk ve dinlenme dönemleri olduğu gibi açıktır ki burada da gerilemeler vardır; mevcut aşama çevrenin kontrolünde bir ilerleme ise, ilerleme gerçektir. Nasıl ki bugün Rusya ilerledikçe İngiltere zemin kaybediyor¹²⁶, tarihin hemen her anında bazı ulusların ilerlediğini ve bazılarının gerilediğini varsayabiliriz. Amerika'nın şu anda teknolojiye ilerlediği ama grafik sanatlarda gerilediği gibi, aynı ulus insan faaliyetinin bir alanında ilerlerken diğerinde geriliyor olabilir. Eğer Amerika ve Avustralya gibi genç ülkelerde yaygın olan deha türünün, resim yapanlar, şiir yazarlar veya taşları ya da ağaçları yontanlar yerine daha pratik, yaratıcı, bilimsel ve yönetici türlere yöneldiğini tespit edersek, her çağ ve yerin, çevresel kontrol arayışında, diğerlerinden ziyade ih-

126 Kitabın ilk basımı 1968'te yapılmış ve 1960'lardaki gelişmeleri aktarmaktadır. (YN)

tiyaç duyduğu yetenek türlerini ortaya çıkardığını anlamamız gerekir. Bir ülkenin ve zamanın yaptıklarını, toplamda geçmişte yaptıklarının en iyileriyle karşılaştırmamalıyız. Bizim sorunumuz, ortalama bir insanın yaşam koşullarını kontrol etme yeteneğini artırıp artırmadığıdır.

Uzun vadeli bir bakış açısıyla, güvencesiz, kaotik ve ölüm saçan modern varoluşumuzu, ilkel insanların cehaleti, batıl inançları, şiddeti ve hastalıklarıyla karşılaştırsak tamamen ümitsiz sayılmayız. Uygar devletlerdeki en alt tabakalar hâlâ barbarlardan sadece biraz farklı olsalar da bu seviyenin üzerindeki milyonlar, ilkel insanlarda nadiren bulunan zihinsel ve ahlaki seviyelere ulaştı. Şehir hayatının karmaşık gerilimleri altında, bazen hayal gücümüzle uygarlık öncesi davranışların varsayılan basitliğine sığınırız, ama daha az duygusal anlarımızda bunun gerçek görevlerimizden bir kaçış tepkisi olduğunu ve vahşilerin putlaştırılmasının, diğer birçok genç ruh hali gibi, ergen uyumsuzluğunun, henüz olgunlaşmamış ve uygun bir şekilde yerleştirilmemiş bilinçli yeteneğin sabırsız bir ifadesi olduğunu biliyoruz. “Dost canlısı ve kullanılışlı vahşi” çakısı, böcekleri ve pisliği olmasaydı çok hoş olurdu. Hayatta kalan ilkel kabileler üzerine yapılan bir araştırma, onların yüksek çocuk ölüm oranlarını, kısa yaşam sürelerini, daha az dayanıklılık ve hızlarını, hastalığa karşı daha fazla duyarlılıklarını ortaya koymaktadır.¹²⁷ Hayatın uzaması çevrenin daha iyi kontrol edildiğini gösteriyorsa, o zaman ölüm tabloları insanın ilerlediğini belgeliyor, zira Avrupa ve Amerikalı beyazlarda yaşam süresi son üç yüzyılda üçe katlandı. Bir süre önce bir cenaze levazımatçıları toplantısında, insanların ölümle randevularındaki artan gecikmeleri sürdürmelerinden dolayı iş

127 Arthur James Todd, *Theories of Social Progress*, The Macmillan Company, New York, 1926, s.135.

sahalarının tehdit altında olduğu tartışıldı.¹²⁸ Ancak, cenaze levazımatçıları acınacak durumdaysa ilerleme gerçektir.

Eski ve modern insanlar arasındaki tartışmada, ödülü eskilerin kazandığı hiç de net değil. Modern devletlerde kıtlığın ortadan kaldırılmasını ve bir ülkenin artık kendini aşırı beslemeye yetecek kadar yiyecek yetiştirmesini, hatta ihtiyacı olan ülkelere yüz milyonlarca kile buğday göndermesini önemsiz bir başarı olarak mı sayalım? Batıl inançları, gericiliği ve dinî hoşgörüsüzlüğü bu kadar azaltan bilimden veya yiyecek, ev sahipliği, konfor, eğitim ve boş zamanları emsallerinin ötesine taşıyan teknolojiden vazgeçmeye hazır mıyız? Atina Agora'sını veya Roma Comitia'sını gerçekten Britanya Parlamentosu veya Amerika Birleşik Devletleri Kongresi'ne mi tercih edeceğiz, yoksa Attika'nın gibi dar bir imtiyazla veya hükümdarların bir Praetorian muhafız tarafından seçilmesiyle mi yetineceğiz? Bize habeas corpus güvencesi, jüri tarafından yargılanma hakkı, dinî ve entelektüel özgürlük ve kadınların özgürlüğünü veren anayasalar yerine Atina Cumhuriyeti'nin veya Roma İmparatorluğu'nun yasalarına göre yaşamayı mı tercih ederdik? Gevşek olsalar da ahlakımız, çift cinsiyetli Alkibiades'inkinden daha mı kötü, yoksa bilge bir fahişeye yaşayan Perikles'i taklit eden herhangi bir Amerikan başkanı var mı? Büyük üniversitelerimizden, çok sayıdaki yayınevlerimizden, zengin halk kütüphanelerimizden utanıyor muyuz? Atina'da büyük oyun yazarları vardı, ama hangisi Shakespeare'den daha büyüktü ve Aristofanes Molière kadar derin ve insan-cıl mıydı? Dimosthenis, İsostrates ve Aeschines'in hitabetleri Chatham, Burke ve Sheridan'inkinden daha mı üstündü? Gibbon'u Herodot'un veya Tukididis'in altına mı koyalım? Eski düzyazı kurguda modern romanın kapsamı ve derinli-

128 André Siegfried, *America Comes of Age*, Harcourt, Brace and Company, New York, 1927, s.176.

ğiyle karşılaştırılabilir bir şey var mı? Sanatta eskilerin üstünlüğünü kabul edebilir, ancak bazılarımız yine de Notre Dame Katedrali'ni Partenon'a tercih edebiliriz. Amerika Birleşik Devletleri'nin Kurucu Babaları Amerika'ya, Fox ve Bentham İngiltere'ye, Voltaire ve Diderot Fransa'ya dönebilirlerdi, bizi dünü, hatta Perikles veya Augustus zamanını değil de bugünü yaşama şansımıza karşı kör olduğumuz için nankörlükle suçlamazlar mıydı?

Uygarlığımızın da diğerleri gibi ölme olasılığı bizi çok rahatsız etmemelidir. II. Friedrich'in Kolín'de geri çekilen birliklerine sorduğu gibi, “sonsuz dek yaşayacak mısınız?”¹²⁹ Belki de hayatın yeni biçimler alması, yeni uygarlıkların ve merkezlerin zamanının gelmesi arzu edilir. Bu arada, yükselen Doğu'nun meydan okumasını karşılama çabası Batı'yı yeniden canlandırabilir.

Büyük uygarlıkların tamamen ölmediğini söylemiştik; *non omnis moritur*. Bazı değerli kazanımlar, yükselen ve düşen devletlerin tüm iniş çıkışlarından sağ çıktı: Ateşin icadı, lambanın, tekerleğin ve diğer temel aletlerin yapılması; dil, yazı, sanat ve şarkı; tarım, aile ve ebeveynlerin çocuklarını yetiştirmeleri; toplumsal örgütlenme, ahlak ve hayırseverlik ve aile ile ırkın bilgisini aktarmak için öğretimin kullanılması. Bunlar uygarlığın unsurlarıdır ve tehlike dolu yollardan bir uygarlıktan diğerine geçerken inatla muhafaza edilmişlerdir. Onlar insanlık tarihinin bağ dokularıdır.

Eğitim uygarlığın aktarımı ise, şüphesiz ilerliyoruz. Uygarlık miras alınmaz; her nesil tarafından yeniden öğrenilmeli ve hak edilmelidir; aktarım bir asır kesintiye uğrarsa uygarlık ölür ve biz tekrar vahşiler oluruz. Dolayısıyla, çağcıl başarılarımızın en iyisi, herkes için yüksek öğrenim

129 Will ve Ariel Durant, *The Story of Civilization: X. Rousseau and Revolution*, Simon & Schuster, New York, 1967, s.47; William Coxe, *History of the House of Austria*, 3. cilt, Henry G. Bohn, Londra, 1847, s.379.

sağlanmasında eşi görülmemiş zenginlik ve emek harcamamızdır. Bir zamanlar fakülteler, aylak sınıfının erkek yarısı için tasarlanmış lükstü; bugün üniversiteler o kadar çok ki önüne gelen doktora yapabilir. Antik çağın seçilmiş dehalarını geride bırakmış olmayabiliriz, ancak bilgi düzeyini ve ortalamasını tarihteki herhangi bir çağın ötesine taşıdık.

Öğretmenlerimizin on bin yıllık yanlışları ve hurafeleri henüz ortadan kaldırmamış olmasından bir çocuktan başkası şikâyet etmeyecektir. Büyük deney daha yeni başladı ve isteksizliğin ya da telkin edilmiş cehaletin yüksek doğum oranı tarafından hâlâ yenilgiye uğratılabilir. Ancak, her çocuk en azından yirminci yaşına kadar eğitim görebilse ve ırkın entelektüel ve sanatsal hazinelerini barındıran ve sunan üniversitelere, kütüphanelere ve müzelere ücretsiz erişim bulsa, eğitimin tam sonucu ne olurdu? Eğitimi, olguların, tarihlerin ve hükümlerinin zihinde sancılı bir birikimi ya da yalnızca bireyin dünyadaki varlığını hak etmesi için gerekli bir hazırlık olarak değil, mümkün olduğu kadar çok, insanın anlayışı, denetimi, süslenmesi ve hayattan zevk alması için zihinsel, ahlaki, teknik ve estetik mirasımızın mümkün olduğunca eksiksiz bir şekilde aktarılması olarak düşünün.

Günümüzde tamamıyla aktarabildiğimiz miras, her zamankinden daha zengindir. Perikles'inkinden daha zengindir, çünkü Yunanların onu takip eden tüm parlak dönemlerini içerir; Leonardo'nunkinden daha zengindir, çünkü onu ve İtalyan Rönesans'ını içerir; Voltaire'inkinden daha zengindir, çünkü tüm Fransız Aydınlanması'nı ve onun evrensel yayılımını kucaklar. Mızımızlanmamıza rağmen ilerleme gerçekse, bu, geçmişteki bebeklerden daha sağlıklı, daha iyi ya da daha akıllı olarak doğduğumuz için değil, daha zengin bir mirasa doğduğumuz, bilgi ve sanat varlığımızın

temeli ve dayanağı olarak yükselen bu kaidenin daha yüksek bir seviyesinde doğduğumuz içindir. Miras yükselir ve insan da onu aldığı oranda yükselir.

Tarih, her şeyden önce, bu mirasın yaratılması ve kaydedilmesidir; ilerleme, onun artan bolluğu, korunması, iletilmesi ve kullanılmasıdır. Tarihi yalnızca insanın aptallıklarını ve suçlarını hatırlatan bir uyarı olarak değil, aynı zamanda üretken ruhların cesaret verici bir hatırası olarak inceleyen bizler için geçmiş, iç karartıcı bir dehşet odası olmaktan çıkar; bin azizin, devlet adamının, mucitlerin, biliminsanlarının, şairlerin, sanatçıların, müzisyenlerin, âşıkların ve filozofların hâlâ yaşadığı ve konuştuğu, öğrettiği, oyduğu ve şarkı söylediği kutsal bir şehir, zihnin geniş bir diyarı olur. Tarihçi, insan varoluşunda insanın ona yüklediği anlam dışında hiçbir anlam göremediğinden yas tutmayacaktır; bırakın hayatımıza anlam katabildiğimiz ve bazen de ölümü aşan bir önem verebildiğimiz için övünelim. Bir insan şanslıysa, ölmeden önce medeni mirasından toplayabildiği kadar toplar ve bunu çocuklarına aktarır. Ve son nefesine kadar onun, besleyen annemiz ve kalıcı hayatımız olduğunu bilerek, bu bitmez tükenmez miras için minnettar olacaktır.

KAYNAKÇA

- ARISTOTLE, *The Politics of Aristotle*, 1. cilt, çev. B. Jowett, The Clarendon Press, Oxford, 1885.
- BAGEHOT, Walter, *Physics and Politics*, Alfred A. Knopf, New York, 1948.
- BAZARD, Saint-Amand ve Barthélémy-Prosper Enfantin, *Doctrine de Saint-Simon Exposition, Première Année*, 1828-1829, Au bureau de l'Organisateur, Paris, 1831.
- BERKELEY, George, *A Miscellany, Containing Several Tracts on Various Subjects*, G. Faulkner, Dublin, 1752.
- CARTER, Thomas F., *The Invention of Printing in China and Its Spread Westward*, Columbia University Press, New York, 1925.
- CHAMBERLAIN, Houston Stewart, *Die Grundlagen des Neunzehnten Jahrhunderts*, 1. cilt, Verlagsanstalt F. Bruckmann A.-G., Münih, 1912.
- CHAMBERLAIN, Houston Stewart, *The Foundations of the Nineteenth Century*, 1. cilt, çev. John Lees, John Lane the Bodly Head, Londra, 1911.
- COXE, William, *History of the House of Austria*, 3. cilt, Henry G. Bohn, Londra, 1847.
- DURANT, Will ve Ariel, *The Story of Civilization: I. Our Oriental Heritage*, Simon & Schuster, New York, 1935.
- DURANT, Will ve Ariel, *The Story of Civilization: II. The Life of Greece*, Simon & Schuster, New York, 1939.
- DURANT, Will ve Ariel, *The Story of Civilization: III. Caesar and Christ*, Simon & Schuster, New York, 1944.
- DURANT, Will ve Ariel, *The Story of Civilization: IX. The Age of Voltaire*, Simon & Schuster, New York, 1965.

- DURANT, Will ve Ariel, *The Story of Civilization: V. The Renaissance*, Simon & Schuster, New York, 1953.
- DURANT, Will ve Ariel, *The Story of Civilization: VII. The Age of Reason Begins*, Simon & Schuster, New York, 1961.
- DURANT, Will ve Ariel, *The Story of Civilization: VIII. The Age of Louis XIV*, Simon & Schuster, New York, 1963.
- DURANT, Will ve Ariel, *The Story of Civilization: X. Rousseau and Revolution*, Simon & Schuster, New York, 1967.
- DURANT, Will, *The Mansions of Philosophy*, Simon & Schuster, New York, 1929.
- DURANT, Will, *The Story of Civilization: I. Our Oriental Heritage*, Simon & Schuster, New York, 1935.
- DURANT, Will, *The Story of Civilization: IV. The Age of Faith*, Simon & Schuster, New York, 1950.
- DURANT, Will, *The Story of Civilization: VI. The Reformation*, Simon & Schuster, New York, 1957.
- Encyclopædia Britannica*, 2. cilt, William Benton, Chicago, 1966.
- GIBBON, Edward, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, 1. cilt, ed. Milman, The Nottingham Society, New York, 1845.
- GOBINEAU, Arthur de, *The Inequality of Human Races*, çev. Adrian Collins, William Heinemann, Londra, 1915.
- GOMME, A. W., *The Population of Athens in the Fifth and Fourth Centuries B.C.*, B. Blackwell, Oxford, 1933.
- GOWEN, Herbert H., *An Outline History of China*, Sherman, French & Company, Boston, 1913.
- GRANET, Marcel, *Chinese Civilization*, Routledge & Kegan Paul Ltd., Londra, 1957.
- GRANT, Madison, *The Passing of the Great Race*, Charles Scribner's Sons, New York, 1916.
- ISOCRATES, "IV. Archidamus", *Works*, 1. cilt, çev. George Norlin, G. P. Putnam's Sons, New York, 1928.

KAUTSKY, Karl, *Communism in Central Europe in the Time of the Reformation*, çev. J. L. ve E. G. Mulliken, T. Fisher Unwin, Londra, 1897.

LANE, Edward, *An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians*, 2. cilt, Charles Knight & Co. Londra, 1846.

LEMAITRE, Jules, *Jean Jacques Rousseau*, çev. Jeanne Mairet, The McClure Company, New York, 1907.

MALTHUS, Thomas Robert, *An Essay on the Principle of Population*, J. Johnson, Londra, 1798.

MARLOWE, Christopher, *The Tragical History of Doctor Faustus*, ed. Israel Gollancz, J. M. Dent and Co., Londra, 1897.

MARX, Karl ve Friedrich Engels, *Manifest der Kommunistischen Partei*, Bildungs-Gesellschaft für Arbeiter, Londra, 1848.

MARX, Karl, *Das Kapital*, 3 Cilt, Verlag von Otto Meissner, Hamburg, 1867, 1885, 1894.

PASCAL, Blaise, *Pensées*, çev. W. F. Trotter, E. P. Dutton & Co., New York, 1931.

PAUL-LOUIS, *Ancient Rome at Work*, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Londra, 1927.

PLATO, *Dialogues of Plato*, 2. cilt, çev. B. Jowett, Oxford University Press, Londra, 1892.

PLATO, *Dialogues of Plato*, 5. cilt, çev. B. Jowett, Oxford University Press, Londra, 1892.

PLATO, *The Republic of Plato*, çev. B. Jowett, The Clarendon Press, Oxford, 1888.

PLUTARCH, *Plutarch's Lives*, 1. cilt, çev. ve ed. A. H. Clough, John D. Morris & Company, Philadelphia, 1860.

PLUTARCH, *Plutarch's Lives*, 4. cilt, çev. ve ed. A. H. Clough, John D. Morris & Company, Philadelphia, 1860.

RENAN, Ernest, *Marc-Aurèle et La Fin Du Monde Antique*, Calmann-Lévy, Paris, 1882.

RENAN, Ernest, *The Apostles*, Carleton, New York, 1866.

ROSENBERG, Alfred, *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*, Hoheneichen Verlag, Münih, 1930.

SECCOMBE, Thomas, *The Age of Johnson*, George Bell and Sons, Londra, 1902.

SEDILLOT, Rene, *L' Histoire n'a pas de sens*, Fayard, Paris, 1965.

SIEGFRIED, André, *America Comes of Age*, Harcourt, Brace and Compony, New York, 1927.

SPENGLER, Oswald, *The Decline of the West*, çev. Charles Francis Atkinson, George Allen & Unwin Ltd., Londra, 1932.

TAINE, Hippolyte Adolphe, *The French Revolution*, 2. cilt, çev. John Durand, Peter Smith, New York, 1931.

THUCYDIDES, *The History of the Peloponnesian War*, çev. Richard Crawley, Longmans, Green, and Co., Londra, 1874.

TODD, Arthur James, *Theories of Social Progress*, The Macmillan Company, New York, 1926.

TOYNBEE, Arnold J., *A Study of History: The Breakdowns of Civilizations*, 4. cilt, Oxford University Press, Londra, 1939.

TOYNBEE, Arnold J., *A Study of History: The Geneses of Civilizations*, 1. cilt, Oxford University Press, Londra, 1934.

VIRGIL, *Eclogues Georgics Aeneid*, 1. cilt, çev. H. Rushton Fairclough, Harvard University Press, Cambridge, 1916.

Zebur.

DİZİN

1792 Eylül Katliamı, 60, 83.

1801 Anlaşması, 57.

1815 Kutsal İttifakı, 97.

A

Abélard, Pierre, 60.

Aeschines, 116.

Afrika, 33, 96.

Afrikalı (-lar), 88.

ahlak, 14, 26, 33, 34, 38, 41-3, 46, 50, 51, 55, 58, 82, 93, 101, 108, 112, 117; -i, 37, 43, 44, 46, 47, 50-5, 57, 58, 62, 69, 85, 93, 102, 103, 111, 113, 115, 118; -ın dönemsel gevşemesi, 47, 59, 102, 111-3, 119; -sızlar, 69; -sızlık, 42, 50; - ve devlet, 79, 80, 101, 102; - ve din, 49-58, 108-9, 112-3.

Akalar, 30.

Akdeniz, 17, 30-2, 88; -li (-ler), 31.

Akhenaton, 56.

Aktium, 64.

Alkibiades, 43, 116.

Almanya, 17, 23-6, 28, 30, 52, 75, 96, 97.

Alpli (-ler), 30, 31; - soyları, 31.

altın kural, 97.

Amerika Birleşik Devletleri, 24, 26, 28, 58, 65, 79, 80, 84, 92, 95, 106, 116, 117.

Amerika, 17, 22, 23, 28, 30, 31, 34, 43, 44, 47, 57, 60, 65, 74, 83, 89, 90, 92, 96, 109, 112, 113, 114, 117; -da çağdaş resim, 113; -da gelişme, 113-6; Güney -, 32, 60, 74, 96; Kuzey -, 24, 96; Latin -, 28, 105; -lı(lar), 29, 33, 34, 62, 96, 115; -n, 20, 23, 34, 55, 80, 96, 97, 116; -n uygarlığı, 34; Orta -, 16.

Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, 20.

Amerikan Devrimi, 89.

Amon dini, 56.

Anabaptist, 75.

anarşizm, 76.

Angkor Vat, 31.

Anglikan Kilisesi, 57.

Anglosakson (-lar), 26, 29, 34, 55, 89.

Anglus (-lar), 30, 33.

Antoninus Pius, 80, 81.

Araplar, 113.

Aretino, Pietro, 44.
Argos, 87.
Ariosto, Ludovico, 44.
Aristofanes, 116.
aristokrasi, 65, 81-4, 88, 89, 91, 94, 104.
Aristoteles, 87, 108.
Aryan (-lar), 27-9, 31.
Asoka, 94, 97.
Asur, 32, 44.
Asya, 31-3, 96, 105, 112; Batı -, 60; Küçük -, 30, 32; Orta -, 16.
ate, -ist, 56; -istler, 57; -izm, 56.
Atina, 28, 30, 32, 62, 63, 84-87, 91, 116; - demokrasisi, 28, 85-8, 91-2; -lılar, 30; - ve Peloponez Savaşı, 30, 84; - ve sınıf savaşları, 62-3, 84-5.
Atlantik Okyanusu, 17, 80.
Attika, 30, 84, 116.
Attika-Delos Deniz Birliği, 59.
Augsburg -(lu), 61.
Augustus, 26, 43, 59, 64, 70, 80, 89, 94, 97, 99, 117; *bkz.* Octavius.
av; -cılık, 41-2; -lanma, 20, 41.
Avrupa, 17, 24, 29, 31-2, 42-5, 74, 79, 93-4, 97, 108-9, 112, 115; Batı - 32, 44, 51, 89, 96, 109, 113
Avustralya, 30, 96, 114.

Avusturya, 17, 97.

Aztek, 31.

B

Babil, 32, 50, 68.

Bach, Johann Christian, 46.

Bacon, Francis, 53, 111.

Balkanlar, 29, 32.

banka, 60; -cı, 106; -cılar, 61, 86; -cılık, 69.

Batı Almanya, 96.

Batı, 9, 17, 59, 77, 96, 104, 112, 117; -lı, 77; - uygarlığı, 31, 56, 95, 103.

Batlamyus (-lar), 68, 69.

Bayle, Pierre, 54.

Berkeley, George, 17.

Bernhardi, Friedrich von, 29.

bilim, 12, 13, 27, 32, 33, 43, 53, 54, 56, 69, 72, 91, 94, 101, 102, 111, 112, 114, 116, - ve din, 43, 53-4; - ve savaş, 56, 94, 111-2.

Birinci Dünya Savaşı, 25, 31.

Bismarck, Otto von, 79, 97.

biyoloji, 12, 14, 19-26, 37, 52, 65, 106; -k, 12, 22, 25, 37; - ve tarih, 19-26, 52.

Black, Joseph, 46.

Boswell, James, 45.

Brezilya, 18.

Buckle, Henry Thomas, 16.

Buda, 56, 60.

Burke, Edmund, 83, 97, 116.

Büyük Britanya, 89, 95, 116;
bkz. İngiltere.

C

Caligula, 80.

Calvin, Jean, 21, 26.

Canossa, 51.

Carlyle, Thomas, 37.

Cengiz Han, 53, 95.

Cenova, 17.

Chamberlain, Houston

Stewart, 28, 29.

Chatham, William Pitt, 116.

Chaumette, Pierre Gaspard,
56.

Churchill, Winston, 37.

Cicero, 64.

cinsel, 23, 25, 38, 42, 47, 55,
69, 112; -lik, 43, 102; - ilişki,
24, 38, 43, 45.

Cizvit (-ler), 51, 74, 75.

Cleland, John, 44.

Clovis, I, 31.

Commodus, 81.

Comte, Auguste, 102.

Cowper, William, 12.

Cromwell, Oliver, 75.

Crotone, 32.

Ç

Çanakkale Boğazı, 59.

Çin, 16, 18, 71-3, 97.

D

Danimarka, 92.

Danlar, 33.

Dante Alighieri, 29.

deist (-ler), 53, 54.

demokrasi, 59, 62, 67, 80, 81,
83-6, 88-92, 93; Amerika'da -,
84, 90-2; Atina'da -, 28, 84-8;
- ve eğitim, 92; - ve zenginliğin
yoğunlaşması, 62, 81.

Demokritos, 108.

Descartes, René, 113.

Desmoulins, Camille, 31.

devrim, 18, 31, 61-4, 76, 83-5,
87-9, 107; -ci, 64, 84, 89.

Diderot, Denis, 108, 117.

diktatörlük, 86, 88, 89, 92, 96.

dil, 30, 33, 34, 116-7.

Dimosthenis, 116.

din, 11, 14, 33, 34, 43, 49-58,
59, 69, 81, 89, 108, 112, 116.

Din Savaşları, 52, 94.

Diocletianus, 70.

Diyojen, 108.

Doğu, 17, 56, 77, 112; -lular,
32, 88.

doğum, 23-5, 82; - kontrolü,
24-6, 42, 59; - oranı, 23-4, 26,
31, 95, 118.

doğurgan, 23; -lık, 17, 24-6,
90.

Domitianus, 80.

Donne, John, 53.

Dorlar, 30, 32.

Dravid halkları, 31.

Duraç, 32.

Dürer, Albrecht, 60.

Düzleyiciler, 75.

E

edebiyat, 33, 34, 44, 46, 56, 59, 69, 72, 82, 84, 113; - ve aristokrasi, 59, 82; - ve kilise, 56; Yunan -ı, 46, 84, 113.

Edictum de pretiis (Tavan Fiyatlar Fermanı), 70.

Edison, Thomas Alva, 38.

Efes, 32.

eğitim, 22, 24, 25, 34, 37, 43, 46, 54-7, 72, 73, 77, 90, 92, 107-9, 116-8; -ci, 25; -de devlet desteği, 76-7, 92; - fırsatı, 22, 92, 107; -li, 57; - standardı, 24, 82; - ve din, 43, 55-6, 107; - ve ırksal nefret, 34; - ve medeniyet, 101, 118; - ve zekâ, 25, 90.

Engels, Friedrich, 75, 76.

Engizisyon, 52, 54.

Epikür, 108; -cü, 96, 108.

Erasmus, Desiderius, 83.

Eshilos, 113.

eşcinsellik, 44.

Etrürya, 32.

evrim, 19, 21, 37, 88, 104.

Eyck, Hubert van, 113.

Eyck, Jan van, 113.

F

Farinelli, Carlo Broschi, 46.

felsefe, 12-13, 43, 53, 54, 56, 72, 103, 109, 113; - ve din, 51-3, 56, 108; - ve tarih, 12-13.

Fenike, 32.

Filip, II., 88.

Filipinler, 96.

Filistin, 32.

Floransa, 17, 30; -lı 61.

Ford, Henry, 38.

Fox, Charles James, 83, 117.

Franklar, 23, 30, 31.

Fransa, 17, 23, 24, 26, 30, 31, 51, 52, 55, 57, 58, 65, 81, 82, 94-6, 117; -nın din savaşları, 51, 94; - nüfusu ve gıda temini, 23-4; - ve kilise, 25-7, 51, 54-8.

Fransız Aydınlanması, 26, 54, 118.

Fransız Devrimi, 20, 54, 58, 60, 65, 82-4, 94, 97.

Fransız, 21, 103; -lar, 35, 94.

Friedrich, II., 13, 94, 117.

Frigler, 30.

Fuggerler, 61.

fuhuş, 44, 112.

G

- Gaius Gracchus, 64, 80, 88.
 Gaius Marius, 43, 64, 80.
 Galya, 23, 30; -lılar, 31.
 Gama, Vasco da, 17.
 Gibbon, Edward, 45, 80, 116.
 Girit, 30, 32.
 Gobineau, Joseph Arthur de, 27.
 Goethe, Johann Wolfgang von, 104.
 Gordon ayaklanmaları, 60.
 Got (-lar), 30; -ik, 104.
 görgü, 82; - kuralları, 101, 112.
 Grant, Madison, 29, 31.
 Gregory, Papa VII., 51.

H

- Haçlı Seferleri, 31, 59, 60.
 Hadrianus, 80, 81.
 Hammurabi, 50; - Kanunları, 68.
 Haydn, Franz Joseph, 46.
 Hébert, Jacques-René, 56.
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 77.
 Heinrich, IV., 51.
 Heraklitos, 32, 93.
 Hermes heykeli, 113.
 Herodot, 116.
 heykel, 95, 113.

- Hiristiyan (-lar), 21, 42, 50, 51, 54, 55; -lık, 32, 41, 51, 53, 54, 56, 57, 108.
 Hindistan, 16, 29-31, 56, 60, 96.
 Hiroşima, 97.
 Hitler, Adolf, 29, 60, 95.
 Hobbes, Thomas, 108.
 Holbein, Hans, 113.
 Hollanda, 96.
 Homeros, 109.
 Horatius, 59.
 Hukuk, 20, 50, 57, 63, 64, 93, 95, 101.
 Hut, Hans, 75.

I

- Innocentius, Papa III., 51.
 ırk, 12, 13, 20, 25, 27-34, 80, 92, 107, 109, 112, 117-8.

İ

- iklim, 15-6, 33, 107.
 İlium, 59
 İncil, 26, 32, 45, 53, 54, 75, 76,
 İngiliz, 12, 23, 28, 33, 45, 65; -ce, 34, 45, 83, 102; -ler, 29, 30, 33, 35, 94; - uygarlığı, 33.
 İngiltere, 17, 22-4, 30, 34, 44, 47, 53-4, 57, 75-6, 83, 92, 94, 96, 106, 114, 117; -de ahlak ve din, 44-7, 53-4, 57-8; -de

demokrasi, 92, 96-7, 116; -
ekonomisi, 17-8, 21-2, 24,
83-4, 114; - ve Batı medeniyeti,
33-4, 95-6; - ve Fransa, 23, 94.

İnka, 31, 74.

İnsan ve Yurttaş Hakları
Bildirisi, 20.

insan doğası, 11, 35-9, 102,
111.

İran, 30, 59.

İsa Mesih, 12, 55.

İskandinavya, 30, 96.

İskenderiye, 69.

İskitler, 29.

İslam uygarlıkları, 32.

İsokrates, 87, 116.

İspanya, 26, 60, 74, 95.

İspanyol Armadası, 17.

İsrail, 18.

İsveç, 92.

İsviçre, 26, 92.

İtalya, 17, 26, 30, 32, 33, 44,
46, 55, 59, 63, 88, 96; -da
ahlak ve din, 44, 45, 55.

İtalya Komünist Partisi, 96.

J

Jackson, Andrew, 84.

Jakarlılar, 65.

Japonya, 17, 60, 96.

Jefferson, Thomas, 89.

Jül Sezar, 23, 25, 44, 46, 64,
80, 89.

Jütler, 33.

K

kadın (-lar), 26, 34, 41-4, 45,
46, 54-5, 75, 84, 86, 107;
-ların özgürlüğü, 43-4, 116.

Kafkasya, 30.

Kahire, 113.

Kanada, 24, 28, 92.

Kant, Immanuel, 108.

kapital; -ist, 61, 67, 75; -izm,
22, 55, 67, 75-7, 96.

Kapital, 76

Kartaca, 32.

kast sistemi, 30.

Katolik, 26, 54-5, 57; -ler, 26;
-lik, 26, 56; *bkz.* Roma Katolik
Kilisesi.

Keats, John, 60.

Kefren, 113.

Kelt (-ler), 33.

Kızılderili (-ler), 28, 74, 75.

Kimmerler, 30.

Kişilik Öğreleri Tablosu, 35,
36, 38.

Kleopatra, VII., 59.

Kmerler, 128.

komün, 103; -ist, 56, 58, 61,
75-6, 95-6; -izm, 49, 55, 58,
75-6, 104.

Komünist Partisi Manifestosu,
76.

Konfüçyüs, 113.

Konstantin Bağış, 51.

Konstantin, I., 51.

Kopernik, Nikolas, 53.

Korfu, 85.

köle (-ler), 30, 61, 64, 84, 88, 107; -lik, 50, 52, 62, 72, 86, 89.

kumar, 45.

Kur'an, 26, 32.

Kuzeyli, - Irk, -ler,

L

laissez faire, 22, 73.

Lane, Edward, 113.

Leidenli John, 75.

Lenin, Vladimir İlyiç, 38, 76, *liberum veto*, 79.

Likurgus, 32.

Lincoln, Abraham, 90.

Litta, Agostino, 46.

Liu Ailesi, 72.

Lombardlar, 30.

Londra, 54, 60-1.

Louis, XIV., 81, 82.

Lucius Sergius Catilina, 64.

Lucretius, 49.

Luther, Martin, 26, 44, 83.

M

Madras, 31.

Magna Carta, 76, 89.

Maistre, Joseph de, 58.

Makedonya, 30, 88.

makine (-ler), 43, 54, 61; -leşme, 43, 67.

Malaga, 32.

Malthus, Thomas Robert, 23, 24.

Maniheizm, 53. *bkz.*

Zerdüştçülük.

Mantua Dükü, 44.

Mao Zedong, 38.

Marcus Antonius, 44, 64.

Marcus Aurelius, 46, 80, 81, 99.

Marsilya, 32.

Martel, Charles, 95.

Marx, Karl, 38, 59, 60, 75-7, 90.

Maya, 31.

Medici Hanedanı, 60, 61.

Melo, Sebastião José de Carvalho e, 75.

Menes, 50.

Mezopotamya, 16.

Mısır, 13, 16, 27, 28, 32, 50, 59, 68-70, 101, 105, 113.

Michelangelo, 55.

Midilli, 32, 87.

Miken, 32.

Milano, 30.

Milet, 32.

milliyetçilik, 51, 93.
mimari, 113.
Moğol (-lar), 60, 95.
Molière, 116.
Monako, 32.
monarşi, 28, 79-82, 88-9, 97.
Montaigne, Michel Eyquem de, 44.
Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de, 16.
Morganlar, 61.
Morse, Samuel Finley Breese, 38.
Mozart, Wolfgang Amadeus, 46.
Muhammed, 32, 37.
Musa, 50.
Münster, 75.
Münzer, Thomas, 75.
Müslüman (-lar), 26, 32, 60, 95.
müzik, 113.

N
Napoli, 32.
Napolyon Savaşları, 31, 97.
Napolyon, I., 37, 49, 57, 97, 104.
Neolitik Çağ, 42.
Nero, 80.
Nerva, 80.

New England, 34.
Nice, 32.
Nietzsche, Friedrich Wilhelm, 25, 102, 108.
Ninova, 45.
non omnis moritur, 117.
Normanlar, 30, 33.
Norveç, 92.
Notre Dame Katedrali, 117.
Numa Pompilius, 50.
nüfus, 23-4, 26, 30, 54, 56, 61, 69, 77, 84, 92, 98, 107.
Nürnberg, 60.

O
Octavius, 44; *bkz.* Augustus.
On Emir, 45, 50, 95.
Orta Çağ, 50, 71, 111, 113.
Oskalılar, 30.
Otuz Yıl Savaşları, 31, 52.

P
Pagan, 50; -lık, 57.
Palestrina, Giovanni Pierluigi da, 113.
Palmira, 17.
Papalık, 26, 51, 93.
para, 59, 61, 63, 70, 81, 83-4, 86-8, 106.
Paris, 54, 56, 60-1, 65, 82-3, 85, 97; - ve Fransız Devrimi, 54, 60, 83, 85.

Partenon, 59, 113, 117.
 Pascal, Blaise, 15.
 Pasifik Okyanusu, 17.
 Pasteur, Louis, 38.
 Pavlus, Aziz, 29.
 Pax Romana, 64, 80.
 Péguy, Charles Pierre, 12.
 Peloponez Savaşı, 30, 43, 84.
 Pentatök, 69.
 Perikles, 30, 84, 116-8.
 Persepolis, 113.
 Peru, 74.
 Petra, 17.
 Petronius, 49.
 Pisa, 17, 107.
 Pius, Papa VII., 57.
 Pizarro, Francisco, 74.
 Platon, 17, 35, 55, 84-9, 108, 109.
 Plutarhos, 62.
 Polonya, 79.
 Pompeius, Gnaeus, 44, 89.
 Pope, Alexander, 79.
 Portekiz, 74, 75.
 Presbiteryenler, 54.
 proletarya, 64, 88.
 Protagoras, 108.
 Protestan, 53-4; -lar, 21, 54; -lık, 89; - Reformu, 21, 26, 53, 75.
 Prusya, 13, 94, 97.

Puchberg, Michael, 46.
 Puvatya Muharebesi, 26, 95.
 Püritenlik, 57.

R
 Reggio Calabria, 32.
 rekabet, 19, 20, 22-3, 44, 59, 67, 71, 77, 82, 87, 93-4, 98.
 Renan, Ernest, 57, 58, 80.
 resim, 113-4; *bkz.* sanat.
 Restorasyon İngilteresi, 44, 75.
 Richelieu, Armand Jean du Plessis de, 79.
 Robespierre, Maximilien de, 57.
 Roma İmparatorluğu, 23, 25, 30-2, 44, 46, 50-1, 59, 61-5, 70, 80-1, 84, 88, 91, 99, 109, 116; - medeniyeti, 31-2, 91-2, 109; -nda ahlak, 44-5, 88; -nda sınıf çatışmaları, 62-5, 80-1; -nda sosyalizm, 69-70; -nun çöküşü, 23, 29-30, 46-7, 61; -nun Mısır'ı istilası, 59-60; -nun Yunanistan'ı istilası, 84-5; - ve Pax Romana, 80, 98-9.
 Roma Katolik Kilisesi, 26, 50-3, 55-7, 65, 83, 103-4, 112; ABD'de -, 26, 55; Fransa'da -, 53-4, 57; - ve devlet, 49-52.
 Romalı (-lar), 25, 30, 33, 35, 71.
 Rosenberg, Alfred, 29.
 Rothschildler, 61.

Rousseau, Jean Jacques, 57, 60, 81, 89, 108.

Rönesans, 17, 30, 44, 60, 111, 118.

Rus Devrimi, 60, 75-6, 83.

Rusya, 18, 22, 29, 30, 58, 60, 76-7, 83, 95, 97, 114; -da komünist toplum, 22, 58, 76; -nın erken tarihi, 29-31; -nın sanayileşmesi, 95-6.

S

Sahra, 16.

Sahte Dinî Hükümler, 51.

Saint-Simon, Henri de, 103, 104.

Sakalar, 29.

Saksonlar, 30, 33.

Salamis Deniz Muharebesi, 17.

Sami, 26; -ler, 32.

sanat, 13, 19, 27, 31-4, 46, 82, 84, 91, 94, 101, 104, 109, 111, 113-4, 117-9; -cı(lar), 31-2, 46, 82, 91, 119; -sal, 31, 82, 104, 118; - ve medeniyet, 101, 113, 117, 119.

Sanayi Devrimi, 25, 43, 55, 59, 75, 77, 95.

sanayi, 13, 24, 41, 43, 54, 60-1, 67, 69, 70, 72-4, 76, 88, 95, 102; -ci(ler), 70, 86; -leşme, 43, 88, 95.

Sanskritçe, 29.

Sapfo, 32.

savaş, 12, 14, 16, 18, 19, 20, 23-6, 30-1, 36-7, 41-6, 49, 50, 52-4, 56, 58-9, 61-5, 69, 70, 75-6, 80-1, 83-9, 90, 92-9, 102, 107-8, 111; -in ahlak ve dinle bağı, 25-6, 43-7, 50, 53-4; - sebepleri, 59, 60, 93-4; - ve bilim, 94, 111.

Scarlatti, Domenico, 46.

serflik, 71, 76.

Shakespeare, William, 116.

Shelley, Percy Bysshe, 101.

Sheridan, Richard Brinsley, 116.

sınıf (-lar), 36, 59-65; - savaşı, 39, 49, 59-60, 72-3, 80, 84, 87-8, 91-2, 107.

Sicilya, 30.

Silvestri, Papa I., 51.

Sima Qian, 71.

Siraküza, 32.

Sistina Şapeli, 54.

Sofistler, 46, 56.

Sokrates, 43, 84, 85.

Solon, 32, 63, 65, 84.

Sosyal, 12, 30, 82, 101, 103; -ist, 58, 68, 70, 74-5, 77; -izm, 59, 67, 76-7.

Sparta, 30, 32; -lılar, 30.

Spencer, Herbert, 108.

Spengler, Oswald, 104-6.

Sulla, Lucius Cornelius, 43.

Suriye, 32.

Sümer, 13, 68.

Ş

Şamaş, 50.

Şarlman, 31.

T

Taine, Hippolyte Adolphe, 83.

Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de, 104.

Tanrı'nın ölümü, 53.

Taranto, 32.

tarım, 18, 24, 30, 41-3, 46, 54, 61, 67-9, 72, 74, 88, 102, 117; -da teknolojik ilerlemeler ve makineleşme, 24, 61, 67; devlet kontrolünde -, 68-75; ekonomik tarihte -, 41-6, 53-4, 102; -sal, 24, 42, 46, 61.

Tatar, 95.

tek eşlilik, 42.

teknolojik gelişme, 17-8, 24, 54, 111, 114, 116.

Thales, 32.

Thrasymakhos, 43, 108.

tıp, 24, 112.

Tiberius Gracchus, 64, 80, 97.

ticaret, 18, 19, 60-1, 68-9, 71-4, 80, 83, 88, 102, 107, 109; - yolları, 16-7, 60-1, 107.

Tiruchirappalli, 31.

toplumsal sözleşme, 105.

Toynbee, Arnold J., 81, 105.

Tötonlar, 28.

Traianus, 80, 81.

Treitschke, Heinrich von, 29.

Troçki, Lev, 76.

Tukididis, 85, 116.

Tüccar (-lar), 71, 84, 86.

U

Umbrialılar, 30.

uygarlık (-lar), 13, 16-7, 23, 27-8, 32-3, 46, 58, 61, 93-4, 97, 101-2, 104-5, 107, 109, 115, 117; -(lar)ın büyümesi ve çürümesi, 45-6, 101-3, 106-9; uçakların -a etkisi, 17; - ve doğum oranı, 23; - ve ırk, 26-8, 31-4; - ve iklim, 16; - ve savaş, 47, 93-4.

uluslararası hukuk, 93, 95, 98-9.

V

Vandallar, 30.

Varyaglar, 30.

Venedik, 17, 107.

Vergi (-ler), 22, 44, 63, 67, 69, 70-1, 73, 77, 107; -lendirme, 70-1, 73, 87.

Vestfalya, 75.

Vico, Giovanni Battista, 102.

Vinci, Leonardo da, 118.

Voltaire, François Marie Arouet, 26, 45, 56, 60, 89, 108, 117-8.

W

Wagner, Richard, 29.

Wang Anshi, 72, 73.

Wang Mang, 72.

Watt, James, 46.

Westminster İnanç Açıklaması, 54.

Wittenberg Üniversitesi, 44.

Wright Kardeşler, 38.

Wu Ti, 71, 72.

Y

Yahudi (-ler), 29, 32, 41, 45, 50, 69.

yasa, 50, 63, 70, 93.

Yedi Yıl Savaşları, 94.

Yeni Zelanda, 96.

Yunan, 26, 32, 56, 87, 88, 103, 109; - ahlakı ve dini, 44-6, 56, 108-9; - Aydınlanması, 56; - kolonileri, 17, 32; - kültür ve medeniyeti, 30-2, 108-9, 113, 117-8; -lar, 17, 32, 59, 88.

Yunanistan, 17, 25, 30-2, 44, 46, 84, 88, 108, 113; -da siyasi çatışmalar, 84-8; -ın işgali, 25, 26, 29, 30, 88, 89.

Z

zenci (-ler), 33.

zenginliğin yoğunlaşması, 62-5, 67, 81-4, 90, 107.

Zerdüşçülük, 53; *bkz.* Maniheizm.

